

ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

- 1 Ես կարդացել եմ նրանց մասին¹ որևէ մեկի կողմից
գրված գրեթե ամեն ինչ, բայց ընդգրկել եմ (իմ պատմու-
թյան մեջ) ոչ ամեն բան, այլ այն բոլորը, ինչ ես ընտրել եմ:
2 Եվ ոչ իսկ գեղապաճույճ խոսքեր եմ օգտագործել. միայն
այնքանով, որքանով այդ թույլ էր տալիս իրերի շարադրան-
քը, որպեսզի այդ խոսքերի ճշմարտության մեջ ոչ ոք չկաս-
կածի, ինչպես պատահում է այլոց երկերում: Ուստի ես,
3 ինչքան հնարավոր էր, աշխատել եմ երկու դեպքում ևս հա-
վասարապես լինել ճշմարիտ: Ես կսկսեմ այնտեղից, ուր մեր
բնակեցրած երկրի վրա կատարված դեպքերի մասին ամե-
նաստույգ տեղեկություններն ունենք: Այն երկրի, որտեղ կա-
ռուցված է հռոմայեցիների քաղաքը:

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

(Զոնարաս, 9, 18)

Փլամինիոսի² Հռոմ ժամանելուց հետո նաբիսը³ դարձ-
յալ ապստամբեց: Եվ դրանից ամբողջ հունական (երկիրը),
այսպես ասած, փոթորկվեց, դրդվելով էտոլիացիների⁴ կող-
մից: Ուստի նրանք պատրաստվում էին պատերազմի և դես-
պաններ ուղարկեցին Փիլիպպոսի⁵ և Անտիոքոսի⁶ մոտ: Եվ
համոզեցին սրան պատերազմել հռոմայեցիների դեմ, որով
նա կարող էր թագավորել և՛ Հելլադայի, և՛ Իտալիայի վրա:
Իսկ հռոմայեցիները այս խառնակ իրավիճակի պայմաննե-
րում հույս չունեին հաղթելու Անտիոքոսին, այլ ցանկանում
էին պահպանել այն, ինչ արդեն ձեռք էին բերել: Քանզի Ան-

տիրոջ ուր մեծ էր համարվում թե՛ իր սեփական ուժի համար, որով ի թիվս այլոց նվաճել էր նաև Մեղիան, թե՛ առավել ևս հլորացել էր, Եգիպտոսի թագավոր Պտղոմեոսին⁷ և Կապպադովկիայի (թագավոր) Արիարաթեսին⁸ իրեն փեսա դարձնելով:

(Զոնարաս, 9, 20)

Այդ ժամանակ Մանլիոսը գրավեց Պիսիդիան և Լյուկանիան, և Պամփուլիան, և Ասիական Գալատիայի մեծ մասը: Քանզի այստեղ կա գալլերի մի ցեղ, որն անջատվել է եվրոպականից: Իրենց թագավոր Բրեննոսի առաջնորդությամբ նրանք արշավեցին Հելլադայի և Թրակիայի վրայով և այնտեղից անցնելով Բյութանիայի միջով, նրանք անջատեցին Փոյուգիայի, Պափլագոնիայի, Օլյումպոսի սահմանակից Մյուսիայի և Կապպադովկիայի ռոշ մասեր և այնտեղ բնակվեցին. ուստի այժմ առանձին մի ժողովուրդ կա այնտեղ, որը կրում է գալատներ անունը: Սրանք, ահա, մեծ դժվարություններ հարուցեցին Մանլիոսին: Բայց (Մանլիոսը) սրանց ևս հաղթեց, նրանց Անկյուրա քաղաքը պաշարմամբ վերցնելով, մինչդեռ մյուս քաղաքները հանձնվեցին: Այս ամենը անելուց և Կապպադովկիայի Արիարաթես թագավորից որպես խաղաղության փրկագին խոշոր գումար ստանալուց հետո նա վերադարձավ տուն:

Գ Ի Ր Ք Ք Ս Ա Ն Ե Ր Ո Ր Գ

(Զոնարաս, 9, 24)

Այդ ժամանակ էլ Կապպադովկիայի հարցը կարգավորվեց այսպես: Այս երկրի (թագավոր) Արիարաթեսը ունեցավ շարազատ որդի՝ Արիարաթեսին: Բայց սրան ունենալուց առաջ նրա կինը, քանի որ երկար ժամանակ չէր հղիանում, տղա որդեգրեց, անվանելով նրան Օրոփեոնես: Երբ հետագայում ծնվեց հարազատը, այն մեկը բացահայտվեց և հեռացվեց (երկրից): Արիարաթեսի մահից հետո սա էլ ապստամբեց եղբոր դեմ: Եվ Արիարաթեսին դաշնակցեց Եվմենեսը⁹, իսկ Օրոփեոնեսին՝ Դեմետրիոսը՝ Ասորիքի թագավորը¹⁰: Արիարաթեսը թուլանալով ապաստանեց հռոմայեցիների մոտ և նրանց կողմից հաղորդակից հռչակվեց Օրոփեոնեսի թագավորական իշխանությունը: Եվ քանի որ

Արիարաթեսը հռոմայեցիների կողմից հռչակվեց (իրենց) բարեկամ և դաշնակից¹¹, այդ իսկ պատճառով նա կարողացավ յուրացնել ամբողջ իշխանությունը: Եվ Ատտալոսը¹² հաջորդելով մահացած Եվմենեսին, թե՛ Օրոփեոնեսին, թե՛ Դեմետրիոսին ամբողջապես դուրս արեց Կապպադովկիայից:

ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ 30—35 ԴՐՔԵՐԻՑ

99, 1 Միհրդատը¹³, երբ հռոմայեցիների ղեսպանները ժամանեցին, բոլորովին չվրդովվեց, այլ հակամեղադրանք հարուցելով և ցուցադրելով ղեսպաններին այն միջոցները, որ նա վատնել էր և՛ պետական դործերի, և՛ մասնավոր անձանց վրա, մնաց հանգիստ: Իսկ Նիկոմեդեսը¹⁴, քաջալերվելով հռոմայեցիների դաշնակցությունից և դրամի կարիք զգալով, ներխուժեց նրա երկիրը:

2 Միհրդատը ղեսպաններ ուղարկեց շնորհիվ, պահանջելով, որ եթե իրենք Նիկոմեդեսին բարեկամ են համարում, ապա թող համոզեն կամ նույնիսկ ստիպեն նրան արդարացի վերաբերվել իր հանդեպ: Հակառակ դեպքում թույլ տան իրեն պաշտպանվելու թշնամու դեմ: Մինչդեռ նրանք ոչ միայն չկատարեցին նրա խնդրանքներից որևէ մեկը, այլև սպառնացին (պատժել) նրան, եթե Կապպադովկիան չվերադարձնի Արիոբարզանեսին¹⁵ և խաղաղություն չպահպանի Նիկոմեդեսի հետ: Եվ նրա ղեսպաններին նույն օրը ետ ուղարկեցին ու սաստեցին նրան այլևս ոչ ոքի չուղարկել, մինչև իրենց չհնազանդվի:

* * *

101, 1 Բոլոր ասիացիները, Միհրդատի կարգադրությամբ, սպանեցին հռոմայեցիներին: Միայն Տրալլեսի¹⁶ բնակիչները անձամբ իրենք ոչ ոքի չսպանեցին, այլ (այդ գործի համար) վարձեցին ոմն պափլագոնացի Թեոփիլոսի, ասես ֆիդրանով իրենք պակաս պետք է կորստի մատնվեին կամ թե՛ սպանվողների համար ասես որևէ կարևորություն ուներ, թե 2 ո՞ւմ ձեռքով են սպանվում: Թրակիացիները Միհրդատի զրդամբ ասպատակեցին Եպիրոսը մինչև Դոդոնե¹⁷ երկրի մյուս մասերը, այնպես, որ Զևսի տաճարը ևս կողոպտեցին:

* * *

- 109, 6 Գերի վերցվածների սպանությունը այդ ժամանակ էլ կատարվեց ոչ սլակաս չափով, քան Սուլլայի օրոք. և քանի որ նրանք սպանվում էին տաճարի մոտ, մեծ աղմուկն ու ողբը, լացն ու կականը թափանցում էին մինչև սենատ. 7 այնպես, որ սենատորները կրկնակի տագնապեցին: Քանզի իրենք ևս արդեն հեռու չէին ինչ-որ վտանգավոր բանի սպասելուց. այնքան պիղծ էին նրա խոսքերը և գործերը: Ուստի և շատերը, մեծապես տագնապելով այս կրկնակի վտանգի պատճառով, ցանկանում էին գտնվել դրսում կործանվողների թվում, որպեսզի դադարեին այսուհետև վախենալուց. 8 Բայց իրենք խուսափեցին, իսկ մյուսները ջարդվեցին ու գետնի վրա ընկան: Այնպես որ Միհրդատի դաժան համարված կոտորածը, երբ նա մեկ օրում սպանել էր Ասիայում գտնվող բոլոր հռոմայեցիներին, առավել փոքր թվաց այդ ժամանակ սպանվածների բազմության համեմատությամբ:

Գ Ի Բ Ք Ե Ր Ե Ս Ո Ւ Ն Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Գ Ի 8

(Քսիփիլինոս, հրատ. Dindorf-ի, էջ 1—2)

- 1 Այդ ժամանակ (մ. թ. ա. 69-թրգմ.) Լուկիոս Լուկուլլոսը պատերազմում հաղթելով Ասիայի տիրակալներ Միհրդատին և արմեն Տիգրանին, և ստիպելով նրանց խուսափել ճակատամարտից, պաշարում էր Տիգրանակերտը: Բայց բարբարոսները¹⁹ նետաձգությամբ և (պաշարողական) մեքենաների վրա թափած նավթով^{19ա} մեծապես վնասեցին նրան: Այս դեղանյութը կուպրաշատ էր և բոցավառվող, այնպես որ հրկիզում էր այն ամենը, ինչի կպչում էր, և ոչ մի հեղուկով հեշտ չէր այն հանգցնել: Այս բանից Տիգրանը նորից սրբապահվելով այնքան մեծ զորքով առաջ եկավ, որ նույնիսկ ծիծաղեց այնտեղ գտնվող հռոմայեցիների վրա. պատմում են, որեմն, որ նա իբր ասել է՝ եթե եկել են պատերազմելու, 3 քիչ են, իսկ եթե եկել են դեսպանության՝ շատ են եկել²⁰. Սակայն նրա հրճվանքը երկար չտևեց, այլ շուտով նրան պարզ դարձավ, թե որքան քաջությունն ու արվեստը գերազանցում են ամեն մի թվի: Նրա փախուստից հետո զինվորները, գտնելով նրա խույրը և մոտիկ ընկած ապարոշը, հանձնեցին Լուկուլլոսին. քանզի վախենալով նրանց կողմից

Ճանաչվելով բռնվելուց, (արքան) պոկել էր դրանք ու դնել
շարտեր²¹:

* * *

- 1 ...Եվ քանի որ (Միհրդատը) ենթարկվել էր բախտի
երկու ծայրահեղություններին, (Տիգրանը) նրան հանձնեց
(զորքի հրամանատարությունը)²²: Քանզի շատ անդամներ
պարտվելով և հաղթելով, ենթադրվում էր, որ նա ոչ պակաս
հմուտ էր դարձել ռազմական արվեստին: Ուստի և նրանք
ասես թե նոր էին պատրաստվում պատերազմ սկսելու, դես-
պաններ ուղարկեցին հարևաններին և, իմիջիպիսիք, նաև
Արշակ Պարթևին²³, թեպետև սա Տիգրանի հանդեպ թշնա-
մություն ուներ վիճելի մի երկրամասի պատճառով²⁴, և
- 2 խոստացան այն զիջել նրան. միաժամանակ նրանք մե-
ղադրում էին հռոմայեցիներին, ասելով, որ եթե իրենք ա-
ռանձին մնան և հռոմայեցիները հաղթեն իրենց, ապա ան-
հապաղ կարշավեն նաև նրա դեմ: Քանզի ամեն մի հաղթո-
ղի բնականից հատուկ է անհագությունը և նրա ընչաքաղ-
ցությունը ոչ մի սահման չի ունենում. այսպես ևս հռոմա-
յեցիները, որոնք ուժով տիրել են շատերին, չեն ցանկանա
զրկվել այդ ամենից:
- 2, 1 Մինչդեռ նրանք այսպես էին գործում, լուկուլլոսը Տիգ-
րանին չհետապնդեց, այլ թույլ տվեց նրան շատ ազատո-
րեն փրկվել: Այս պատճառով էլ լուկուլլոսը քաղաքացիների
և մյուսների կողմից պաշտոնանկ հայտարարվեց այն մե-
ղադրանքով, որ իբր չի ցանկանում վերջ տալ պատերազմին,
- 2 որպեսզի կարողանա իր իշխանությունը երկարաձգել: Ուս-
տի և նրանք Ասիայում իշխանությունը վերադարձրին պրե-
տորներին, ու դրանից հետո, երբ պարզ դարձավ, որ նա շա-
րունակում էր նույն եղանակով գործել, նրանք ուղար-
կեցին այդ տարվա կոնսուլին՝ փոխարինելու լուկուլլոսին
- 3 Մինչդեռ նա Տիգրանակերտը գրավեց այնտեղ բնակեցված
օտարների ապստամբության հետևանքով²⁵: Քանզի նրանց
մեծ մասը կիլիկեցիներ էին, որոնք մի ժամանակ տեղա-
հանվել էին իրենց երկրից, և այժմ գիշերով հռոմայեցիներին
- 4 ներս թողեցին: Այնուհետև մնացած ամեն ինչը հափշտակ-
վեց, բացի կիլիկեցիների ունեցվածքից. իսկ հզորագույննե-
րի կանանցից շատերին, որոնք գերվել էին, լուկուլլոսը պա-
հեց առանց ստորացնելու. այս վարմունքով նա իր կողմը

5 նվաճեց նաև նրանց ամուսիններին, Իսկ Կոմագենների թագավոր Անտիոքոսին—այս երկիրը Ասորիքի, Եփրատի և Տավրոսի մոտ է գտնվում—արաբ իշխանավոր Ալթավդոնիոսին և ուրիշներին, որոնք դեսպաններ էին ուղարկել, ընդունեց:

3, 1 Եվ նրանցից տեղեկանալով Տիգրանի և Միհրդատի կողմից Արշակին ուղարկված դեսպանության մասին, ինքը ևս դրան հակառակ, դաշնակիցներից ոմանց ուղարկեց նրա մոտ, սպառնալիքներով՝ եթե օգնելու լինի նրանց, և խոս-

2 տումներով՝ եթե ընտրելու լինի իրեն: Իսկ Արշակը այժմ, քանի որ դեռևս զայրացած էր Տիգրանի դեմ և միաժամանակ ոչ մի կասկած չունեեր հռոմայեցիների հանդեպ, փոխադարձ դեսպաններ ուղարկեց (Լուկուլլոսի մոտ) և բարեկա-

3 մոթյուն ու դաշնակցություն հաստատեց: Սակայն հետո նա տեսնելով իր մոտ ժամանած Սեկիլիոսին, կասկածեց, որ սա եկել էր իր երկիրը նաև ուժերը լրտեսելու համար—քանզի այդ պատճառով, և ոչ թե տեղի ունեցած համաձայնության հետևանքով, ուղարկվել էր ռազմական գործերում աչքի ընկած մի մարդ—ուստի հետագայում ևս ոչ մի օգնություն ցույց չտվեց նրան: Բայց և միաժամանակ ոչնչով չհակառակվեց, այլ կանգնեց երկու կողմերի միջև, շցանկանալով, ինչպես բնական էր, ուժեղացնել նրանցից որևէ մեկին. քանզի նա կարծում էր, որ կողմերի միջև հավասար կռիվը իր համար մեծագույն ապահովություն կլիներ:

4, 1 Այդ տարին ահա Լուկուլլոսն այսպես գործեց և գրավեց Հայաստանի շատ մասերը: Եվ Քվինտոս Մարկիոսի կոնսուլության տարին—քանզի սա, թեպետև միայնակ չէր կարգվել կոնսուլ, մենակ կոնսուլություն արեց. որովհետև նրա հետ կոնսուլ ընտրված Լուկիոս Մետելլոսը մահացավ տարեսկզբին, ու նրա փոխարեն պաշտոնում ընտրվածը նույնպես մահացավ դեռևս իշխանության գլուխ անցնելուց առաջ, որից հետո այլևս ոչ ոք չընտրվեց—նույն այդ տարին, ու-

2 ռեմն, Լուկուլլոսը արդեն ամռան կեսին սկսեց արշավանքը, քանզի ցրտերի պատճառով անկարելի էր զարնանը ներխուժել թշնամու երկիրը, և ավերեց երկրի որոշ մասերը, որպեսզի բարբարոսները պաշտպանելով այն, ներքաշվեն պատերազմի մեջ. բայց քանի որ նրանք դարձյալ չշարժվեցին,

5, 1 ինքն արշավեց նրանց վրա: Եվ այս ընդհարման ժամանակ

հռոմայեցի հեծյալներին թշնամու հեծելագորը դժվար դրու-
թյան մատնեց, իսկ հետևակի հետ նրանցից ոչ մեկը ձեռնա-
մարտի դուրս չեկավ, այլ նրանք փախչում էին ամեն անգամ,
երբ լուկուլլոսի վահանակիրները օգնությամբ էին հասնում
հեծելագորին: Այսուհանդերձ թշնամիները որևէ վնաս չկրե-
ցին. այլ նրանք ետ դառնալով և հետապնդողներին նետա-
հարելով, շատերին իսկույն սպանեցին, իսկ շատ շատերին
2 էլ վիրավորեցին: Ու վերքերը ծանր էին և դժվար բուժելի.
քանզի նրանք գործածում էին երկծայր նետեր, և ծայրերը
այնպես էին իրար ագուցված, որ նետերը թե՛ մարմնի որևէ
մասում մնալու և թե՛ դուրս քաշվելու դեպքում, արագորեն
սպանում էին, որովհետև երկաթյա ծայրերից մեկը, որը
չէր ամրացված, մնում էր վերքի մեջ²⁶:

- 6, 1 Այնժամ լուկուլլոսը, քանի որ շատերը վիրավորվում
էին և մի մասն էլ մահանում էր, իսկ հաշմվածները հեծե-
ծում էին, և միաժամանակ պարենամթերքը պակասում էր,
2 նահանջեց այդտեղից և արշավեց Նիսիբիսի²⁷ վրա: Այս
քաղաքը կառուցված է Միջագետք կոչված երկրում—քանզի
այսպես է կոչվում Տիգրիսի և Եփրատի միջև գտնվող ամ-
բողջ (երկիրը)—և այժմ այն պատկանում է մեղ և համար-
վում է մեր գաղութը: Բայց այդ ժամանակ Տիգրանը պար-
թևներից վերցնելով այն, իր գանձերը և այլ հարստություն-
ների մեծ մասը այնտեղ էր կենտրոնացրել և իր եղբորը²⁸
այնտեղ բերդապահ էր կարգել: Լուկուլլոսը ամռանը հաս-
նելով այս քաղաքը, թեպետև հարձակվում էր ոչ իմիջիպիտց,
բայց ոչինչ չկարողացավ վճռել. քանզի (քաղաքի) պարիսպ-
ները և՛ կրկնակի, և՛ աղյուսաշեն լինելով, մեծ հաստու-
թյուն ունեին և բաժանված էին խորը խրամատով. այնպես
որ ոչ մի տեղում չկարողացավ (պարիսպը) ո՛չ քանդել, ո՛չ
իսկ խախտել. ուստի և Տիգրանը նույնիսկ օգնությամբ չեկավ
7, 1 յուրայիններին: Բայց երբ ձմեռը վրա հասավ, և բարբարոս-
ները դարձան առավել անզգույշ, քանի որ իրենք գերադան-
ցել էին հռոմայեցիներին և երբեք չէին սպասում, որ նրանք
2 իրենց տեղերից կշարժվեն, (լուկուլլոսը) րնտրելով անու-
սրնկա մի գիշեր, երբ ուժեղ տեղատարափ էր և ամպրոպ,
ուստի և թշնամին չէր կարող նախապես ոչինչ տեսնել, ոչ
իսկ լսել, լքեց արտաքին շրջապարիսպը և միջակա խրամա-
տը թողնելով մի փոքր խումբ, և շատ տեղերում մոտեցավ

- պարսպին. առանց դժվարության անցավ հողաթմբերը և հեշտութեամբ սպանեց այնտեղ թողնված ոչ մեծաթիվ ալա-
- 3 հակներին: Եվ այսպիսով, խրամատի մի մասը լցրեց—քանդի բարբարոսները քանդել էին կամուրջները—իսկ ուժեղ տեղատարափի պատճառով ո՛չ նետաձգությունը, ո՛չ իսկ կրակը չէին վարողանում նրան վնասել: Ուստի անցնելով այն, անմիջապես գրավեց ամեն ինչ, քանի որ ներքին շրջապարիսպը այնքան ամուր չէր, որովհետև արտաքին պատի ամրությունը վստահություն էր ներշնչում: Իսկ միջնաբերդ
- 4 իսխածներին, որոնց մեջ էր նաև Տիգրանի եղբայրը, հետագայում ստիպեց հանձնվել: Այսպիսով և՛ մեծաքանակ հարստություն ձեռք բերեց, և՛ այնտեղ էլ ձմեռեց:
- 8, 1 Ուստի Նիսիբիսն այս կերպ նա գրավեց, բայց Հայաստանի, ինչպես և Պոնտոսի շուրջը գտնվող մի շարք երկրամասեր կորցրեց: Քանզի Տիգրանը, կարծելով, որ Նիսիբիսը անառիկ է, օգնություն չուղարկեց, այլ արշավեց դեպի վերոհիշյալ երկրամասերը, որպեսզի, քանի զեռևս Լուկուլլոսը զբաղված էր Նիսիբիսի շուրջը, ինքը կարողանար ետ նվա-
- 2 ճել դրանք: Այնժամ նա Միհրդատին ետ ուղարկեց իր երկիրը, իսկ ինքը եկավ իր Հայաստանը և այստեղ իրեն դիմադրած Լուկիոս Փաւնիոսին շրջապատեց ու պաշարեց, մինչև որ Լուկուլլոսն այդ մասին իմանալով, օգնություն ուղարկեց:
- 9, 1 Մինչ այս դեպքերը տեղի էին ունենում, Միհրդատը, մտնելով մյուս Հայաստանը²⁹ և նրա մերձակա շրջանները, հռոմայեցիներից շատերին, որոնք թափառում էին երկրով մեկ, հանկարծակի հարձակվելով՝ ոչնչացրեց, իսկ մյուսներին պատերազմում ջարդեց. և դրանով իսկ երկրի մեծագույն
- 2 մասը արագորեն նվաճեց: Քանզի մարդիկ նրան համակրում էին և՛ համազգի լինելու, և՛ հայրենի թագավորական իշխանություն ունենալու պատճառով. մինչդեռ հռոմայեցիներին ատում էին և՛ այլազգի լինելու, և՛, որպես իշխողներ, իրենց հալածած լինելու պատճառով. հետևաբար անցան նրա կողմը և դրանից հետո հաղթեցին այնտեղի կառավարի:
- 3 Մարկոս Փաբիոսին: Քանզի թրակիացիները, որոնք նախապես վարձկաններ էին Միհրդատի մոտ, իսկ այժմ Փաբիոսի հետ էին, և հռոմեական բանակատեղում գտնվող ստրուկ-
- 4 ները նրանց մեծապես օգնեցին: Որովհետև թրակիացիները

Փաբրիոսի կողմից հետախուզության ուղարկվելով, ոչ մի որոշակի տեղեկություն չհաղորդեցին նրան, և դրանից հետո երբ նա առաջվա նման անզղույշ էր առաջանում, և Միհրդատը հանկարծակի հարձակվեց նրա վրա, նրանք ևս համատեղ նետվեցին հռոմայեցիների վրա: Միաժամանակ ստրուկնե-
րը ևս, որոնց համար բարբարոս (թագավորը)³⁰ ազատու-
5 թյուն էր հռչակել, մասնակցեցին գործին: Եվ կռնչացնին նրանց³¹, եթե Միհրդատը, որն արդեն յոթանասուն տարե-
կանն անց լինելով դեռևս կռվում էր, քարով չվիրավորվեր: Այս էլ երկուդ ներշնչեց բարբարոսներին, թե նա կարող է մեռնել: Ուստի և այդ պատճառով նրանք դադարեցրին կը-
ռիվը, և Փաբրիոսն ու մյուսները կարողացան ապահով տեղ փախչել:

- 10, 1 Այս դեպքերից հետո (Փաբրիոսը) փակվեց Կաբիրայում³² և պաշարվեց, բայց ազատվեց Տրիարիոսի կողմից³³: Քան-
զի սա Ասիայից լուկուլոսի մոտ գնալիս, գտնվում էր այդ շրջանում, և տեղեկանալով կատարված դեպքերի մասին,
2 հավաքեց ներկա եղողներից հնարավորին չափ մեծ ուժ և այնպես շփոթեցրեց Միհրդատին, որը կարծեց, թե պետք է հանդիպի հռոմեական ամբողջ բանակին, որ ստիպեց նրան հեռանալ, դեռևս բոլորովին ի տես չեկած: Եվ այս բանից հետո (Տրիարիոսը) սրտապնդվելով, փախչող (Միհրդատին)
3 մինչև Կոմանա³⁴ հալածեց և այնտեղ հաղթեց: Քանի որ Մի-
հրդատը բանակել էր հանդիպակաց ափին այն դետի, որի կողմից մոտենում էին հռոմայեցիները, ասլա ցանկացավ նրանց հետ կռվի բռնվել, քանի դեռ նրանք ճանապարհից հոգնած էին. ուստի և ինքը եկավ ընդառաջ և միաժամանակ ուրիշներին ևս կարգադրեց ճակատամարտի ընթացքում մեկ այլ կամրջով անցնելով, հարձակվել: Եվ ինքը, թեպետև երկար ժամանակ հավասար կերպով կռվում էր, կամուրջը, որի վրայով շատերը համատեղ բաղմոթյամբ անցնում էին³⁵... զրկեց նրան օգնությունից և շփոթության մատնեց:
11, 1 Եվ սրանից հետո նրանք երկուսն էլ քաշվեցին իրենց ամրությունները, քանզի արդեն ձմեռ էր, և հանգիստ արե-
ցին: Իսկ Կոմանան պատկանում է այժմյան Կապպադոկի-
կիային և համարվում էր, որ դեռևս մինչև այդ ժամանակ Արտեմիսի տավրիկյան փայտե կուռքը, ինչպես և Ադամեմ-
նոնի³⁶ սերունդը այստեղ են պահպանվել: Թե ինչպե՞ս այս

բոլորը այստեղ ընկան, կամ թե ինչպե՞ս պահվեցին, ես չեմ կարող հստակ որոշել, քանի որ այդ մասին շատ բաներ են պատմվում: Բայց ես կպատմեմ այն, ինչ պարզորեն հասկացել եմ: Այսպիսի նույնանուն երկու քաղաք կա Կապպադովկիայում, որոնք իրարից այնքան էլ շատ հեռու չեն դանդավում և միևնույն հավակնություններն ունեն. քանզի բոլոր դպեհրում այստեղ պատմում են միևնույն (ավանդությունը) և ցուցադրում միևնույն մասունքները. մինչև անդամ իվիդենիայինը համարվող թուրք³⁷ երկու քաղաքներում էլ կա³⁸,

- 12, 1 Այս ամենի մասին այսքան. իսկ հաջորդ տարին, Մանիոս Ակիլիոսի և Գալոս Պիսոնի կոնսուլության ժամանակ, Միհրդատը բանակեց Տրիարիոսի (զորաբանակի) դիմաց, Գազիուրայի³⁹ մոտ, մարտահրավեր կարդալով նրան և զըր-
2 ղըռելով: Քանզի նա հռոմայեցիների աչքի առաջ ոչ միայն ինքն էր մարզվում, այլ ամբողջ բանակը զորավարժու-
թյուններ էր կատարում: Նա հուսով էր, որ Լուկուլիոսը Տրիա-
րիոսին օգնության չհասած, ինքը կովի կբռնվի և կհաղթի նրան ու դրանով իսկ ետ կնվաճի իր մնացած իշխանություն-
ներ: Բայց քանի որ այն մեկը չէր շարժվում, ուղարկեց ոմանց Դադասա բերդը, որտեղ հռոմայեցիների գումակն էր տե-
ղավորված, որպեսզի նրանք, ստիպված լինելով այն պաշտ-
պանելու, դրանով իսկ ներքաշվեն ճակատամարտի մեջ:
3 Նվ այդպես էլ եղավ: Քանզի Տրիարիոսը նախապես Մի-
հրդատի բազմությունից վախենալով և սպասելով Լու-
կուլիոսին—քանզի սրան կանչել էր օգնության—հանգիստ էր
մնում, բայց երբ տեղեկացավ Դադասայի պաշարված լի-
սնելու մասին, իսկ զինվորներն էլ վախենալով իրենց դիր-
քերից, անհանգստանում էին և սպառնում, որ եթե որևէ մե-
կը նրանց դուրս չառաջնորդի, ապա սեփական նախաձեռ-
նությամբ կօգնեն իրենք իրենց, այնժամ նա ակամայից
4 դուրս եկավ իր դիրքերից: Նվ մինչդեռ նա առաջ էր ընթա-
նում, բարբարոսները հարձակվեցին և իրենց բազմությամբ
մի մասին շրջապատելով կոտորեցին, ապա շուրջանակի ար-
շավելով, սպանեցին դաշտ փախածներին, որոնք անտեղյակ
էին, թե գետը շրջված է դաշտի վրա:

- 13, 1 Նվ նրանց գլխովին կոշնչացնեին, բայց հռոմայեցի-
ներից ինչ-որ մեկը ձևացնելով, թե պատկանում է Միհրդա-

տի դաշնակից զորաբանակին—քանզի, ինչպես ասել եմ, իր հետ արշավողներից շատերին նա ղգեստավորել էր հռոմայեցիների նման—մոտեցավ (արքային) և իբր ցանկանալով նրան ինչ-որ բան ասել, վիրավորեց։ Եվ այսպիսով, այդ մարդը բռնվեց ու սպանվեց, իսկ այս պատահարից բարբարոսները շփոթվեցին, որից և շատ հռոմայեցիներ փրկվեցին։ Միհրդատն ահա. բուժում էր իր վերքը և կասկածելով, որ բանակի ճամբարում դեռ կան ուրիշ թշնամիներ ևս, զինվորների ստուգատես կատարեց, իբր թե մեկ այլ պատճառով, որից հետո կարդադրելով ամեն մեկին արագորեն վերադառնալ իր վրանը, հայտնաբերեց բոլորին և մեկուսացած հռոմայեցիներին ոչնչացրեց։

- 14, 1 Այս իրադրություն մեջ, երբ Լուկուլլոսը ժամանեց, ումանք այնպիսի հույս ունեցան, որ նա հեշտությամբ կկարողանա հաղթել Միհրդատին և արագ կերպով վերանվաճել այն ամենը, ինչ նախապես կորցրել էր. բայց ոչինչ չհաջողվեց անել։ Քանզի Միհրդատը, ամրանալով Տալավդայի⁴⁰ մոտ գտնվող բարձրություններում, դուրս չեկավ նրա դեմ, իսկ Մեդիայից մյուս Միհրդատը⁴¹, Տիգրանի փեսան, հանկարծակի հարձակվեց դեռևս ցրված հռոմայեցիների վրա և շատերին սպանեց. միաժամանակ լուր հասավ, թե ինքը Տիգրանը ևս մոտենում է, ուստի և ղորքը ապստամբեց։
- 3 Քանզի վալերիականները⁴² բանակից զորացրվելուց հետո դարձյալ զորագրվել էին, անհանգստացան նույնիսկ նիսիբիսում և՛ իրենց հաղթանակի, և՛ իրենց վայելած հանդստի համար, որովհետև նրանք առատ սպորեն ունեին և մեծ մասամբ ժամանակն անց էին կացնում առանց Լուկուլլոսի, քանի որ սա բաղում տեղեր էր մեկնում. միաժամանակ նաև ումն Պուպիոս Կլոդիոս, որին ումանք Կլավդիոս կոչեցին, բնածին խռովարարությունից մղված, ղրդում էր նրանց ապստամբելու, թեպետև նրա քույրը ամուսնացած էր Լուկուլլոսի հետ։ Այնժամ նրանք մեծապես վրդովվեցին նաև տեղեկանալով, թե կոնսուլ Ակիլիոսը, որն ուղարկվել էր վոխարիներու Լուկուլլոսին վերոհիշյալ դեպքերի պատճառով, արդեն մոտենում է. քանզի նրանք արդեն Լուկուլլոսին արհամարհում էին, նրան դիտելով իբրև մասնավոր քաղաքացի։
- 15, 1 Քացի։ Այնժամ Լուկուլլոսը և՛ այս ամենի պատճառով, և՛ որովհետև Ակիլիոսին իբրև կոնսուլ նախորդած Մարկիոսը,

որը ժամանելու էր Կիլիկիա իբրև կառավարիչ, մերժել էր² իրեն օգնելու խնդրանքը, մեծ դժվարությամբ մատնվեց. և շուգենալով աննպատակ կերպով վերացնել ճամբարը, միա-
ժամանակ վախենալով մնալ այդ երկրում, արշավեց Տիգ-
րանի վրա (այն հույսով), որ գուցե կարողանար հանկար-
ծակի հարձակումով ետ մղել նրան, քանի ղեռ նա ռազմեր-
թից հոգնած կլիներ, և դրանով իսկ ինքը կկարողանար մի
կերպ դադարեցնել խռովություն բարձրացրած զինվորները:
³ Հուզմունքը, Բայց այս ամենից և ոչ մեկը չկատարվեց: Քան-
զի բանակը նրան հետևեց մինչև ինչ-որ վայր, որտեղից
հնարավոր էր շրջվել դեպի Կապպադովկիա և այնտեղ բո-
լորը միահամուռ, առանց մի խոսքի, շրջվեցին (դեպի այս
երկիրը): Եվ հատկապես վալերիականները լսելով, թե իշ-
խանությունները նրանց զորացրել են, ամբողջովին մեկնե-
ցին:

^{16, 1} Եվ թող ոչ ոք չզարմանա, որ լուկուլիոսը, մարդկանց
մեջ ռազմական արվեստին ամենահմուտը լինելով հանդերձ,
և առաջինը լինելով հռոմայեցիների մեջ, որը պատերազ-
մելու համար բանակով անցավ Տավրոսը և հաղթելով երկու
ոչ թույլ թագավորների⁴³, կարող էր նրանց իր ձեռքը զցել,
եթե ինքը որոշեր արագորեն վերջացնել պատերազմը, այժմ
չէր կարողանում իշխել իր զինվորներին, որոնք ամբողջ ժա-
² մանակ ապստամբում էին և ի վերջո լքեցին նրան: Քանզի
լուկուլիոսը նրանց շատ բան էր հրամայում, ինքը դժվա-
րահաղորդ էր, գործի նկատմամբ խստապահանջ, և պատ-
ժելիս անխնա լինելով, չէր իմանում ինչպե՞ս մարդուն սի-
րաշահել համոզելով կա՛մ իրեն կապել մեղմությամբ, կա՛մ
էլ սյատիվներ ու դրամ պարգևելով բարեկամներ շահել, որ-
պիսիք բոլոր ղեպքերում շատ անհրաժեշտ են, իսկ առավել
³ ևս ռազմարշավի ելնողին: Ուստի և զինվորները, քանի ղեռ
բարօրություն մեջ էին, և վտանգները փոխհատուցվում էին
ձեռք բերված ավարով, հնազանդվում էին նրան. բայց երբ
դժվարությունների հանդիպեցին, և նրանց հույսերը փոխա-
րինվեցին երկյուղով, արդեն նրան չէին գերադասում: Դրա
ապացույցն այն է, որ Պոմպեոսը վերցնելով նույն այս
մարդկանց—քանզի նա վալերիականներին դարձյալ հավա-
քագրել էր—պահեց նրանց առանց որևէ մի խռովության:
Այնքան շատ է մարդը տարբերվում մարդուց:

- 17, 1 Զինվորների այս վարմունքից հետո Միհրդատը վե-
րագրավեց համարյա ամբողջ իր տերութունը և Կապպա-
դովկիան ուժեղ կերպով ավերեց. քանզի ո՛չ Լուկուլլոսը,
Ակիլիոսի մոտիկ լինելու պատճառով, պաշտպանեց այն,
ո՛չ էլ ինքը՝ Ակիլիոսը: Որովհետև այս մեկը առաջին հերթին
ցանկանում էր խլել Լուկուլլոսից հաղթանակի փառքը, իսկ
այժմ, տեղեկանալով կատարված դեպքերի մասին, զորակա-
2 յան չեկավ, այլ մնաց Բյութանիայում: Մարկիոսը ևս օգնու-
թյան չեկավ Լուկուլլոսին պատճառաբանելով, թե զինվոր-
ները չեն ցանկանում հետևել իրեն. սակայն Կիլիկիա ժամա-
նելով նա ընդունեց ոմն Մենեմաքոսի, որը դասալիք էր եղել
Տիգրանի մոտից, և Կլոդիոսին, որը Նիսիբիսում կատարված
դեպքերի կապակցությամբ վախենալով, լքել էր Լուկուլլո-
սին. սրան նավատորմի հրամանատար կարգեց, քանզի ին-
3 քը նշվյալես նրա քույրերից մեկին իրեն կին էր վերցրել: Նվ
այս մեկը ծովահենների կողմից գերի վերցվելուց և Պոմ-
պեոսի հանդեպ նրանց ունեցած վախի պատճառով ազատ
արձակվելուց հետո եկավ Սիրիայի Անտիոք քաղաքը, հայ-
տարարելով, թե ինքը նրանց դաշնակիցը կլինի արաբների
դեմ, որոնց հետ այդ ժամանակ վեճեր ունեին. այստեղ ևս
ոմանց խռովության գրգեղով, քիչ անց կործանվեց:

* * *

- 37, 3 Նախապատրաստվելով ստեղծված իրադրության և իր
ունեցած մտադրության համապատասխան, Պոմպեոսը նա-
վարկեց ամբողջ ծովը, ուր ծովահեններն անհանգիստ էին,
և այն ենթարկելով հսկողության, մի մասն անձամբ ինքը,
մյուս մասն իր փոխհրամանատարների միջոցով, դրա մեծ
4 մասը սանձահարված պահեց ամբողջ տարին: Որովհետև նա
ոչ միայն օգտագործում էր մեծաքանակ նավատորմ և հուպ-
լիտներ⁴⁴, այնպես որ թե՛ ծովում և թե՛ ցամաքում անհնա-
րին էր նրան դիմադրելը, այլև մարդասիրություն էր ցուցա-
բերում իրեն հարողների հանդեպ. այնպես որ այս եղա-
5 նակով ևս շատ շատերին գրավեց իր կողմը: Քանզի այն
մարդիկ, որոնք պարտվել էին նրա ուժերից և ճաշակել նրա
բարությունը, հոժարագույնս անցնում էին նրա կողմը: Նա
ամեն կերպ հոգ էր տանում նրանց մասին, որպեսզի երբեք

այսուհետև նրանցից ոչ մեկը չքավորությունից դրդված երբեք նորից չարագործության շղիմի. ուստի և ինչքան անբնակ վայրեր և բնակչության պակաս ունեցող քաղաքներ տեսավ, 6 տվեց նրանց: Նրա կողմից բնակեցվեցին շատ քաղաքներ, որոնց թվում նաև Պոմպեոպոլիս կոչվածը. սա գտնվում է Կիլիկիայի ծովափին և ավերվել էր Տիգրանի կողմից. այն նախապես կոչվում էր Սուլի⁴⁵:

* * *

- 41, 1 Ռոսկիոսը ևս օրենք մտցրեց, օրենք մտցրեց նաև Գայոս Մանիլիոսը⁴⁶, երբ տրիբուն էր: Առաջինը, քանի որ հեծյալների նստատեղիները թատրոններում ճշտորեն զատորոշեց մնացածներից, այդ պատճառով գովասանքի էր արժատվեց. մինչդեռ Մանիլիոսը քիչ էր մնացել դատի ենթարկվել, քանզի աղատ արձակածների դասին նա իրավունք տվեց, ամբոխից ոմանց կաշառելով, տարվա վերջին օրվա երեկոյան քվեարկել իրենց ազատ արձակածների հետ միասին: Եվ երբ սենատն իսկույն այդ մասին իմանալով, հաջորդ օրը, հենց ամսվա առաջին օրն իսկ, երբ Լուկիոս Տուլլիոսը և Էմիլիոս Լեպիդոսը սկսեցին իրենց կոնսուլությունը, մերժեց նրա օրենքը, նա, վախենալով ամբոխի խիստ զայրույթից, սկզբում այդ միտքը վերագրեց Կրասսոսին⁴⁷ և մի քանի այլ մարդկանց. բայց քանի որ ոչ ոք նրան չհավատաց, նա սկսեց շողոքորթել Պոմպեոսին, թեպետև սա բացակայում էր, մանավանդ, որ նա գիտեր, թե Գայոս Մանիլիոսը մեծ ազդեցություն ուներ նրա վրա: Ուստի և Պոմպեոսին կարգեց Տիգրանի և Միհրդատի դեմ մղվող պատերազմի հրամանատար, ինչպես և Բյութանիայի և Կիլիկիայի վրա կառավարիչ:

* * *

- 45, 2 Այդ ժամանակ էլ (Պոմպեոսը) ցանկանալով փորձել Միհրդատի մտայնությունը, ուղարկեց Մետրոփանեսին⁴⁸ նրա մոտ բարեկամական առաջարկներով: Իսկ Միհրդատն այնժամ նրան արհամարհեց. քանի որ պարթևների թագավոր Արշակը այդ ժամանակ մահացած լինելով, նա հույս ուներ իր կողմը գրավել նրան հաջորդած Փրատեսին⁴⁹: Սա-

կայն Պոմպեոսը կանխեց նրան, Փրատեսի հետ շտապ կերպով նույն պայմաններում բարեկամություն հաստատելով և համոզելով նրան անհապաղ ներխուժել Տիգրանին (պատկանող) Հայաստանի մասերը: Այս բոլորն իմանալով, (Միհրդատը) ահաբեկվեց և իսկույն դեսպաններ ուղարկելով, 4 փորձեց հաշտություն կնքել: Բայց երբ Պոմպեոսը պահանջեց նրանից զենքերը ցած դնել և փախստականերին հանձնել, նա մտածելու ժամանակ չունեցավ. քանզի նրա զորաբանակում գտնվող փախստականները—որոնք մեծաթիվ էին—լսելով այս ամենը և վախենալով, որ իրենց կհանձնեն (հռոմայեցիներին), մյուս կողմից բարբարոսները ևս (վախենալով), որ ստիպված կլինեն կռվելու առանց նրանց (փախստակ հռոմայեցիների—թրգմ.), աղմուկ բարձրացրին: Եվ նրանք Միհրդատին որևէ (չարիք) կհասցնեին, եթե նա չձևացներ, որ իբր դեսպաններին ուղարկել է ոչ թե դաշինք կնքելու, այլ հռոմայեցիների պատրաստությունները լրտեսելու համար. սրանով նա հազիվ կարողացավ զսպել նրանց:

46, 1 Այսպիսով, Պոմպեոսը, հաստատապես իմանալով, որ ինքը ստիպված է պատերազմելու, տկսեց ամեն կերպ նախապատրաստվել. մինչև անգամ նորից հավաքագրեց վալերիականներին: Այժմ, երբ նա Գալատիայում էր, Լուկուլլոսը, հանդիպելով նրան, հայտարարեց, թե պատերազմն ավարտված է և այսուհետև ոչ մի արշավանքի կարիք չկա, և որ այդ իսկ պատճառով այդ երկրները կառավարելու համար սենատի կողմից ուղարկված մարդիկ արդեն ժամանել 2 են: Բայց քանի որ Պոմպեոսը չհամոզվեց վերադառնալ, ապա Լուկուլլոսը դիմեց մեղադրանքների, անվանելով նրան, իմիջիպսոց, նաև ամեն ինչով զբաղվող, պատերազմասեր և իշխանատենչ: Իսկ Պոմպեոսը նրան քիչ ուշադրություն դարձնելով, սաստեց, որ այսուհետև որևէ մեկը չենթարկվի նրա հրամաններին, և ինքը արշավեց Միհրդատի դեմ, ձեռք տելով հնարավորին չափ շուտափույթ հանդիպել նրան:

47, 1 Իսկ Միհրդատը առ ժամանակ խույս էր տալիս, քանզի նրա զորքերը առավել թույլ էին, և (Պոմպեոսի) առաջ երկիրը շարունակ ավերում էր, ստիպում նրան երկար թափառել և միաժամանակ պարենամթերքի պակաս զգալ. բայց երբ Պոմպեոսը ներխուժեց Հայաստան⁵⁰ և՛ պարեն գտնելու նպատակով, և՛ որպեսզի այն գրավի, թեպետև ամայացած, այն-

- 2 ժամ Միհրդատը, վախենալով, որ այն կարող է գրավվել նախքան իր տեղ հասնելը, ինքը ներխուժեց այդ երկիրը և (հռոմայեցիներին) դիմաց գրավեց ամրացված մի բլուր և այնտեղ հանգրվանեց ամբողջ զորքի հետ միասին, հույս ունենալով հռոմայեցիներին ոչնչացնել պարենամթերքի անբավարարության միջոցով, մինչդեռ ինքը գտնվելով իրեն հպատակ երկրում, շատ վայրերից կարող էր իրեն ապահովել առատ մթերքով. նա մշտապես հեծյալներից ոմանց ուղարկում էր արդեն ամայացված դաշտը, հալածում այնտեղ պատահողներին, և դրա հետևանքով մեծ թվով փախստակներ ընդունեց իր մոտ: Իսկ Պոմպեոսը չհամարձակվեց այդ վայրերում հարձակվել նրանց վրա, այլ իր զորաբանակը շարժեց մի այլ վայր, ուր տեղանքը անտառապատ լինելու պատճառով հակառակորդների հեծյալները և նետածիգները պակաս վնաս կհասցնեին, ու դարանակալեց ուր որ հարմար էր, որից հետո փոքրաթիվ զորքով բացահայտորեն մոտենալով բարբարոսների զորաբանակին, շփոթության մատնեց նրանց և հրապուրեց դեպի այն վայրը, ուր ինքը ցանկանում էր, ու շատերին սպանեց: Քաջալերված այս (հաջողությունից), ինքը ևս պարենավորվելու համար տարբեր ուղղություններով մարդիկ ուղարկեց երկրով մեկ:
- 48, 1 Երբ (Պոմպեոսը) արդեն այդ բոլորը հաստատապես հայթայթում էր և ոմանց օգնությամբ տիրացավ Հայաստանին պատկանող Անահտական երկրին⁵¹, որը նվիրված էր համանուն մի աստվածուհու, այդ բանից հետո շատերը ևս հարեցին նրան և, դրանից բացի, Մարկիոսի⁵² զինվորները
- 2 ևս միացան (Պոմպեոսի) զորքերին, Միհրդատը վախեցավ և այլևս չմնաց այդ երկրում, այլ իսկույն գիշերով աննկատելի հեռացավ և այնուհետև գիշերային երթերով առաջացավ դեպի Տիգրանի Հայաստանը⁵³: Իսկ Պոմպեոսը հետապնդում էր նրան, ցանկանալով մարտի բռնվել. բայց դեռ չէր համարձակվում այդ անել ոչ ցերեկը, քանի որ նրանք իրենց բանակատեղից դուրս չէին գալու, ոչ իսկ գիշերը, քանզի վախենում էր անժանոթ տեղանքից, մինչև որ արդեն հասան սահմանի մոտ: Այնժամ արդեն, նկատելով, որ նրանք կարող են խուսափել, ստիպված եղավ գիշերով
- 4 մարտի բռնվել: Այսպիսի որոշումով նա աննկատորեն առաջ անցավ բարբարոսներից, որոնք կեսօրվա հանգիստ էին առ-

նում, և ընթացավ այն ճանապարհով, որտեղով պետք է նրանք անցնեին. և հասնելով ինչ-որ հողաբլուրների միջև ընկած մի ձոր, այնտեղ էլ իր զորքը առաջնորդեց ամենա-
 5 բարձր կետերը և սպասեց թշնամուն: Ու երբ նրանք վստա-
 հությամբ և առանց զգուշանալու մտան ձորը, քանի որ նա-
 խապես ոչ մի վտանգի չէին ենթարկվել և այժմ էլ ամենայն
 ապահովությամբ առաջ էին գնում այն համոզմամբ, թե
 հռոմայեցիները արդեն իրենց չեն հետապնդում, (Պոմ-
 պեոսը) խավաբի մեջ հարձակվեց նրանց վրա. քանզի ոչ
 նրանց հետ որևէ մի այլ լույս կար, ոչ իսկ երկնքից որևէ
 բան լուսավորում էր:

- 49, 1 Շակատամարտը տեղի ունեցավ հետևյալ կերպ: Սկզբ-
 բում շեփորահարները ազդանշանի վրա բոլորը միասին հար-
 ձակում ազդարարեցին, որից հետո թե՛ զինվորները և թե՛
 ամբողջ ամբոխը աղմուկ բարձրացրին՝ մի մասը նիզակնե-
 րով վահաններին, մյուս մասն էլ քարերով պղնձե իրերին
 2 հարվածելով: Եվ այդ աղմուկը զարնվելով շրջապատող լեռ-
 ներին, անդրադառնում էր առավել սարսափելի աստիճանի,
 այնպես որ բարբարոսները հանկարծակի գիշեր ժամանակ և
 ամայության մեջ լսելով այդ աղմուկը, մեծապես շփոթվե-
 ցին, կարծես թե ինչ-որ գերբնական հարվածի էին ենթարկ-
 3 վել: Այս ընթացքում էլ հռոմայեցիները բարձունքներից քա-
 րերով, նետերով և նիզակներով բոլոր կողմերից հարվածելով,
 անվրեպ վիրավորեցին նրանցից ոմանց, քանի որ նրանք
 բազմաթիվ էին, և հասցրին նրանց ամենավատ դրության:
 Քանզի (բարբարոսները) շարադասվել էին ոչ թե ճակա-
 տամարտի, այլ շվերթի համար, և նույն վայրով առաջա-
 նում էին ձիերի, ուղտերի և ամեն տեսակ ուղեբեռի հետ
 4 միասին տղամարդիկ և կանայք. խառնիճաղանջ ընթանում
 էին ոմանք նժույզներ հեծած, մյուսները ռազմակառքերի
 կամ ծածկած սայլերի և սայլակառքերի վրա. և քանի որ
 ոմանք արդեն վիրավորվել էին, իսկ մյուսներն էլ ենթակա
 էին վիրավորվելու, խուճապի մատնվեցին, որի հետևանքով
 էլ իրար վրա խոնվելով, հեշտությամբ կործանվում էին:
 5 Այսպես տուժում էին, քանի դեռ նրանց հարվածում էին
 հեռվից: Իսկ երբ հռոմայեցիները, սպառնելով իրենց հեռա-
 հար ուժը, ցած իջան և հարձակվեցին նրանց վրա, եզրերում
 եղողները սպանվում էին—և նրանց սպանության համար

բավական էր մեկ հարված, քանի որ մեծ մասը անգն էր—
 իսկ կենտրոնում ճնշում էին իրար, քանի որ բոլորը ամեն
 կողմից վրա հասած վտանգի պատճառով դեպի այնտեղ էին
 6 շարժվում: Այսպիսով, նրանք կործանվում էին նաև իրարից
 հրմշտվելով և կոխոտվելով, անկարող իրենք իրենց պաշտ-
 պանելու կամ թշնամուն որևէ դիմադրություն ցույց տալու:
 Քանզի նրանք մեծ մասամբ լինելով հեծյալներ ու աղեղնա-
 վորներ, անկարող էին խավարի մեջ որևէ բան տեսնել և տեղի
 նեղվածքի պատճառով որևէ բան ձեռնարկել: Իսկ երբ լուսինը
 ծագեց, նրանք ուրախացան, վարժելով, թե լույսի տակ իրենք
 7 գոնե ոմանց կոչնչացնեն: Եվ նրանք ինչ-որ հաջողություն փու-
 նենային, եթե համայնեցիները, լուսինն իրենց փսի ունենալով,
 մերթ այս կողմից, մերթ այն կողմից նրանց վրա շհարձակ-
 վելին ու շխանդարելին թե՛ նրանց տեսողությանը և թե՛
 նրանց գործողություններին: Քանզի հարձակվողները մե-
 ծաթիվ լինելով և բոլորը միասին թանձր ստվեր կազմելով,
 խանգարում էին նրանց, նախքան վերջիններս կմոտենային
 8 իրենց: Որովհետև բարբարոսները կարծելով, թե արդեն մո-
 տեցել են, իզուր հարվածում էին և ստվերի համատեղ մո-
 տենալու ժամանակ անսպասելիորեն վերավորվում: Եվ այս-
 պիսով, նրանցից շատերը սպանվեցին և ոչ քչերն էլ գերի
 ընկան. իսկ նշանակալից մասը կարողացավ փախչել, նրանց
 թվում նաև Միհրդատը:

50, 1 Այնժամ Միհրդատը շտապեց դեպի Տիգրանը. բայց երբ
 նրա մոտ նախ բանագնացներ ուղարկեց, ոչ մի սիրալիրու-
 թյան շհանդիպեց, քանի որ (Տիգրանի) որդին՝ Տիգրանը,
 ապստամբել էր (հոր) դեմ, իսկ սա կասկածում էր, որ Մի-
 հրդատը, լինելով նրա պապը, հրահրել էր այդ վեճը իր
 դեմ: Ուստի և Տիգրան (արքան) ոչ միայն շընդունեց նրան,
 այլև նրա կողմից եկած բանագնացներին կալանավորեց ու
 բանտարկեց: (Ահա այս բոլորից հետո) Միհրդատը հու-
 սախափ լինելով, շուտ եկավ դեպի Կոլխիս և այնտեղից
 հետիոտն հասավ Մայոտիս⁵⁴ և Բոսպորոս⁵⁵ ոմանց համո-
 ղելով, մյուսներին բռնանալով. նա ետ վերցրեց այդ երկի-
 րը Մաքարեսից՝ իր որդուց, որն ընդունել էր հռոմայեցիներ-
 ի հովանավորությունը և իշխում էր այդ երկրի վրա, և
 նրան այնպես ահաբեկեց, որ նա նույնիսկ շներկայացավ իր
 առաջ: Միհրդատը նրա մերձավորների միջոցով սպանեց

ներան, ներումն խոստանալով և հարստութիւն տալով նը-
 3 րանց: Բայց երբ նա փախչելով անցավ Փասիսը⁵⁶, Պոմպեո-
 սը իր հաղթանակ տարած վայրում քաղաք հիմնեց, այն
 տալով իր վիրավոր և տարեց զինվորներին. նրանց հետ
 այստեղ բնակվեցին նաև շատ ցանկացողներ հարևան վայ-
 րերից. նրանք գոյութիւն ունեն մինչև այժմ և կոչվում են
 նիկոպոլսեցիներ⁵⁷ և հիմա ենթարկվում են Կապպադով-
 կիայի նահանգին:

- 51, 1 Պոմպեոսը այսպես էր գործում. իսկ Տիգրանը՝ Տիգ-
 րանի որդին, վերցնելով իր հետ հզորներից⁵⁸ ոմանց, ո-
 րովհետև նրանց հաճելի չէր ծերունու իշխանութիւնը, փա-
 խավ Փրատեսի մոտ. և մինչդեռ սա Պոմպեոսի հետ կնքված
 դաշինքի պատճառով մտածում էր իր անելիքի մասին, հա-
 2 մոզեց նրան ներխուժել Հայաստան: Եվ նրանք եկան մինչև
 Արտաշատ⁵⁹, իրենց առաջ ընկած երկիրը հպատակեցնելով,
 մինչև իսկ հարձակվեցին (Արտաշատի վրա). քանզի ծերու-
 նի Տիգրանը վախենալով նրանցից, ապաստանել էր լեռնե-
 րը. բայց երբ պարզվեց, որ (քաղաքի) պաշարման համար
 ժամանակ էր պետք, Փրատեսը զորքերի մի մասը թողնելով
 (Տիգրանի) որդուն, վերադարձավ իր հայրենի երկիրը. այն-
 ժամ էլ հայրը դուրս եկավ արդեն մենակ մնացած որդու
 3 դեմ և հաղթեց. իսկ նա փախչելով, նախ ուղևորվեց դեպի
 Միհրդատը՝ իր մեծ հայրը. բայց երբ իմացավ, թե նա
 պարտվել է և ավելի շուտ ինքն է օգնության կարիք գդում,
 քան թե ի վիճակի է ուրիշին օգնելու, գնաց հռոմայեցիների
 մոտ. և Պոմպեոսը նրան օգտագործելով իբրև առաջնորդ,
 արշավեց Հայաստան, նրա հոր դեմ:

- 52, 1 Եվ Տիգրանը իմանալով այս մասին և տագնապելով,
 իսկույն նրա մոտ հաշտութեան բանագնացներ ուղարկեց և
 նրան հանձնեց Միհրդատի դեսպաններին: Եվ քանի որ իր
 որդու հակառակվելու պատճառով չէր կարող մեղմ պայ-
 մանների հասնել, և երբ արդեն Պոմպեոսն էլ Արաքսն անց-
 նելով մոտեցել էր Արտաշատին, այնժամ Տիգրանը թե՛ քա-
 ղաքը հանձնեց նրան և թե՛ ինքը հոժարակամ եկավ նրա զո-
 2 րակայանը: Նա զգեստավորվել էր այնպես, որ դրսևորվեր
 և՛ իր նախկին շքեղութիւնը, և՛ այժմյան խոնարհ վիճակը,
 որպեսզի նրան արժանի երևա թե հարգանքի և թե կարեկ-
 3 ցանքի: Քանզի նա իր վրայից հանել էր սպիտակաշերտ⁶⁰

- պատմութեանը⁶¹ և համակ ծիրանի վերարկուն⁶², բայց գլխին կրում էր խուլոր և ապարոշը⁶³, Արդ՝ Պոմպեոսը իր մականակիրներին⁶⁴ մեկին ուղարկելով նրան ընդառաջ, ձիուց վար իջեցնել տվեց, որովհետև նա, իրենց սովորութեան համաձայն, հեծյալ վիճակում էր մտել ամրութիւն: Բայց երբ Պոմպեոսը տեսավ նրան, որ հետիոտն ներս մտավ և դեն նետելով գլխի ապարոշը⁶⁵ գետին ընկավ և ուզում էր իրեն
- 4 երկրպագել, զթաց և տեղից վեր կենալով բարձրացրեց նրան և ապարոշը կապելով նրա գլխին, նստեցրեց նրան իր կողքի բազմոցին և մխիթարելով ասաց նաև, թե նա ոչ միայն չի կորցրել հայոց թագավորութիւնը, այլև ձեռք է բերել հռոմայեցիների բարեկամութիւնը: Այս խոսքերով նա
- 53, 1 քաջալերեց նրան և ընթրիքի հրավիրեց: Իսկ որդին, որը նստած էր Պոմպեոսի մյուս կողքին, հորը տեսնելիս վեր չկացավ և ոչ իսկ որևէ մի այլ ձևով նրան պատվեց. նույնիսկ ճաշի հրավիրված լինելով հանդերձ, չգնաց: Այս պատճառով էլ նա մեծապես ատելի դարձավ Պոմպեոսին:
- 2 Այսպիսով, հաջորդ օրը (Պոմպեոսը) լսելով նրանց, ավագին վերադարձրեց նրա ամբողջ հայրենի իշխանութիւնը. բայց նրա կողմից նվաճված երկրները—որոնց մեջ նաև Կապպադովկիայի և Ասորիքի⁶⁶ մասերը, ինչպես նաև Փյունիկիան և ոչ փոքր երկիր Մոփքը⁶⁷—վերցրեց նրանից, ինչպես նաև գանձեր պահանջեց նրանից. իսկ կրտսեր (Տիգրանին)
- 3 պարգևեց միայն Մոփքը: Եվ քանի որ պատահամբ Մոփքում էին գտնվում գանձատները, ուստի և երիտասարդը սրանց պատճառով վիճեց և հաջողութիւն չունենալով—քանի որ Պոմպեոսը ոչ մի այլ տեղից չէր կարող ստանալ պայմանավորված գումարը—դժգոհեց և մտադրվեց փախչել: Սակայն Պոմպեոսը, տեղեկանալով այդ մասին, նրան հրսկողութեան տակ վերցրեց առանց կալանքի, և սուրհանդակներ ուղարկելով գանձերի պահապանների մոտ, հրամայեց
- 4 նրանց, որ այդ բոլորը հանձնեն նրա հորը: Եվ որովհետև նրանք չհնազանդվեցին, ասելով, թե երիտասարդ (Տիգրանը), որին այժմ պատկանում է այդ երկիրը, պետք է այդ բանը հրամայի իրենց, ապա (Պոմպեոսը) նրան ուղարկեց դեպի բերդերը: Եվ սա, բերդերը փակ գտնելով, մոտիկ գնաց և դժկամութեամբ հրամայեց բաց անել դրանք: Եվ երբ նրանք այլևս չէին հնազանդվում, առարկելով, որ նա այդ

հրամանը տվել է ոչ թե կամովին, այլ հարկադրված, Պոմպեոսը զայրացավ և շղթայեց (երիտասարդ) Տիգրանին:

5 Եվ այսպիսով, ծերունի (արքան) ստացավ զանձարանները. իսկ նա (Պոմպեոսը—թրգմ.) զորքը երեք մասի բաժանելով, ձմեռեց Անահտական երկրում և Կյուռնոս⁶⁸ գետի մոտ ու Տիգրանից էլ մեծ քանակությամբ այլ բաներ ևս ստացավ, ինչպես նաև պայմանավորվածից ավելի շատ զանձեր:

6 Եվ առավելապես այդ իսկ պատճառով քիչ ժամանակ անց նա (Տիգրանին) գրանցեց (հռոմեական ժողովրդի) բարեկամների ու դաշնակիցների ցուցակի մեջ և նրա որդուն հսկողության տակ բերեց Հռոմ:

54, 1 Այսուհանդերձ նա հանգստովթյամբ չձմեռեց: Քանզի Օրոյսեսը՝ Կյուռնոսից վերև բնակվող ալբանների⁶⁹ թագավորը, ցանկանալով մի կողմից շնորհ անել Տիգրան կրտսերին, որը իրեն բարեկամ էր, մյուս կողմից հատկապես վախենալով, որ հռոմայեցիները կներխուժեն Ալբանիա⁷⁰, և կարծելով, որ անկասկած հաջողության կհասնի, եթե ձմեռ ժամանակ անսպասելի հարձակվի նրանց վրա, քանի դեռ նրանք չեն կենտրոնացել մեկ միասնական զորակայանում,

2 արշավեց նրանց վրա Սատուռնալիա⁷¹ տոնի ժամանակ: Եվ ինքը՝ Օրոյսեսը, քայլեց Մետելլոս Կելերի վրա, որի մոտ էր Տիգրան (Կրտսերը), ուրիշներին ուղարկեց Պոմպեոսի դեմ և մյուսներին էլ զորքի երրորդ մասի հրամանատար Լուկիոս Փլակկոսի դեմ այն հույսով, որ բոլորը միաժամանակ

3 շփոթության կմատնվեն և չեն կարողանա իրար օգնել: Բայց, այսուհանդերձ, նա ոչ մի տեղ ոչ մի հաջողություն չունեցավ: Քանզի նրան Կելերը ուժգնորեն ետ մղեց. իսկ Փլակկոսը, քանի որ խրամատի շրջագիծը մեծ լինելու պատճառով անկարող էր այն սլաշտպանել (ամբողջությամբ), ներսում

4 մեկ այլ խրամատ պատրաստեց: Թշնամին այս տեսնելով ենթադրեց, որ նա վախեցել էր ու ետ նահանջել, որով և նա թշնամուն արտաքին խրամատից այս կողմ ներքաշեց և այստեղ նրանց վրա անակնկալ հարձակվելով, շատերին ձեռնամարտում, շատերին էլ փախուստի մատնելով սպանեց: Այդ ժամանակ էլ Պոմպեոսը տեղեկանալով մյուսների դեմ բարբարոսների ձեռնարկած փորձի մասին, անակնկալ եկավ իր դեմ արշավողներին ընդառաջ և, հաղթելով նրանց, իսկույն, ինչպես կար, շտապեց Օրոյսեսի դեմ: Եվ նրան

չհանդիպեց, քանի որ (սա) ետ մղվելով Կելերի կողմից, և տեղեկանալով մյուսների ձախորդությունների մասին, փա-
 5 խուստի էլ դիմել. սակայն (Պոմպեոսը) ալբաններից շատե-
 րին ձեռք գցելով Կյուռնոսի գետանցի մոտ, կործանեց: Այ-
 նուհետև նրանց խնդրանքով դաշինք կնքեց. քանի որ թե-
 պետև նա բուռն կերպով ցանկանում էր ներխուժել նրանց
 երկիրը՝ վրեժ լուծելու համար, բայց ձմեռվա պատճառով ու-
 րախությունը հետաձգեց պատերազմը:

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ե Ս Ո Ւ Ն Յ Ո Ք Ե Ր Ո Ր Դ

- 1, 1 Այդ ժամանակ նա այսպես գործեց. իսկ հաջորդ տա-
 րին, երբ կոնսուլ էին Լուկիոս Կոտտասը և Լուկիոս Տորկուա-
 տոսը, (Պոմպեոսը) կռիվ մղեց թե՛ ալբանների և թե՛ իբեր-
 ների դեմ: Հակառակ իր ենթադրության, սկզբից ևեթ նա
 ստիպված եղավ վերջիններիս դեմ պատերազմել: Նրանք
 2 ապրում են Կյուռնոսի երկու ափին, մի կողմից ալբանների,
 մյուս կողմից հայերի հարևանությամբ: Նրանց թագավոր
 Արտոկեսը վախենալով, որ Պոմպեոսը իր հարձակումը կուղ-
 դի նաև իր դեմ, նրա մոտ դեսպաններ ուղարկեց բարեկա-
 մության դաշինք կնքելու, բայց և միաժամանակ պատրաստ-
 վում էր հարձակվելու նրա վրա, երբ ինքը արդեն ապահով
 3 կլիներ, իսկ նա (հարձակման) չէր սպասի: Ուստի Պոմպեո-
 սը տեղեկանալով այդ մասին ևս, ինքը ներխուժեց նրա եր-
 կիրը, նախքան սա անհրաժեշտ պատրաստություն կտես-
 ներ և կգրավեր առանց այն էլ դժվարամատույց մուտքը: Եվ
 առաջ գնալով հասավ մինչև Ակրոպոլիս կոչվող քաղաքը⁷²,
 նախքան Արտոկեսը կտեղեկանար, թե ինքը արդեն այն-
 4 տեղ է: Այն գտնվում էր ամենանեղ հատվածում, որտեղ
 [մի կողմից Կյուռնոս՝ դետն է հոսում, մյուս կողմից]⁷³
 Կովկաս (լեռն) է ձգվում, և կառուցվել էր մուտքը պաշտ-
 պանելու համար: Այսպիսով Արտոկեսը խուճապահար ե-
 ղավ ու ժամանակ չունեցավ իր զորքերը դասավորելու, այլ
 գետը անցնելուց հետո կամուրջը այրեց. և պարիսպներից
 ներս եղողները տեսնելով նրա փախուստը, ինչպես նաև
 5 կռվում հաղթվելով, անձնատուր եղան: Ուստի և Պոմպեոսը,
 տիրելով կիրճին, այնտեղ պահակազորք թողեց և այնտեղից

արշավելով, հնազանդեցրեց գետից այս կողմ գտնվող ամբողջ երկիրը:

- 2, 1 Բայց երբ (Պոմպեոսը) ևս պետք է Կյուռնոսն անցներ, Արտոկեսը նրա մոտ (դեսպաններ) ուղարկեց հաշտություն խնդրելով, միաժամանակ խոստանալով կամուրջը հանձնել
- 2 նրան և հոժարակամ մթերք տրամադրել: Այս երկու (խոստումներն) էլ նա կատարեց, ասես արդեն համաձայնություն էր կայացրել. բայց տեսնելով, որ Պոմպեոսը արդեն անցել է գետը, նա փախավ դեպի Պելորոս գետը⁷⁴, որը նույնպես հոսում էր իր երկրի միջով. այսպիսով, նա սկզբում հրապուրեց թշնամուն, ապա փախավ, մինչդեռ կարող էր խոչընդոտել նրա անցումը: Պոմպեոսը զգալով այս, հետապնդեց նրան և ետևից հասնելով, հաղթեց. քանզի արագ երթով և նախքան թշնամու աղեղնավորները կկարողանային օգտվել իրենց հմտությունից, նա ձեռնամարտի բռնվեց և արագ
- 4 կերպով ջախջախեց նրանց: Այս դեպքից հետո Արտոկեսը անցավ Պելորոս (գետը) և այդ գետի վրայի կամուրջը ևս այրելուց հետո փախավ. մնացածներից ոմանք Վովելիս,
- 5 ուրիշներ հետիոտն գետն անցնելիս սպանվեցին: Շատերն էլ ցրվեցին անտառներում և մի քանի օր կենդանի մնացին, քանի դեռ նրանք նետեր էին արձակում ծառերի վրայից, որոնք շատ բարձր էին. բայց երբ ծառերը կտրատվեցին, սրանք ևս կործանվեցին: Այսպիսով, Արտոկեսը դարձյալ դեսպաններ ճամբեց Պոմպեոսի մոտ և նվերներ ուղարկեց:
- 6 կեց: Պոմպեոսը այդ բոլորը ընդունեց այն համոզմամբ, որ Արտոկեսը դաշինք կնքելու հույս ունենալով, այլևս առաջ չի գնա. բայց նա չէր համաձայնվում խաղաղություն շնորհել, եթե (Արտոկեսը) իր որդիներին նախապես իբրև պատանդ չուղարկի իր մոտ: Սա որոշ ժամանակ դանդաղեց, մինչև որ ամառվա ընթացքում Պելորոս (գետը) տեղ-տեղ դյուրանցանելի դարձավ, և ոչ ոք այլևս իրենց չէր խանգարում, հռոմայեցիները անցան այն: Այսպիսով, արդեն նա իր որդիներին ուղարկեց Պոմպեոսի մոտ և դրանից հետո դաշինք կնքեց:
- 3, 1 Այնժամ Պոմպեոսը տեղեկանալով, որ Փասիսը հեռու չէ, և որոշելով նրա ափն ի վար իջնել Կոլխիս և այնտեղից արշավել Բոսպորոս՝ Միհրդատի դեմ, առաջ շարժվեց,
- 2 ինչպես նպատակադրվել էր. և անցավ Կոլխերի և նրանց

հարեալներէրի երկրում՝ մի մասին համոզելով, մյուս մասին վախեցնելով: Բայց այստեղ էլ ղդալով, որ ցամաքային ճանապարհը անցնում է բազմաթիւ անծանոթ և թշնամական ցեղերի⁷⁵ երկրի միջով, և որ ծովով ճանապարհվելը առավել դժվար էր երկրում նավահանգիստներ չլինելու, ինչ-

3 պես նաև տեղի բնակիչների պատճառով, ուստի հրամայեց, որ նավատորմը պաշարման մեջ պահի Միհրդատին, որպեսզի նա չկարողանա նավել դեպի որևէ մի կողմ, և միաժամանակ խանգարվի նրա պարենավորման գործը. իսկ ինքը շուտ եկավ դեպի ալբանների (երկիրը) ոչ թե ամենակարճ ճանապարհով, այլ Հայաստան վերադառնալուց հետո, որպեսզի այս միջոցով, ինչպես նաև կնքված հաշտութեան պատ-

4 ճառով, նրանց անակնկալի բերի: Եվ հետիոտն անցավ Կյուռնոսը այն կետում, որտեղ ամռանը (գետը) դարձել էր դյուրանցանելի. նա հրամայեց հեծելազորին՝ կտրել-անցնել հոսանքը. երկրորդը կանցներ գումակը և կհետևեր հետևա-

կը. այսպիսով, ձիերը իրենց մարմիններով կզսպեն հոսանքի ուժգնութեամբ, իսկ բեռնատարներից որևէ մեկը եթե շրջվեր նույնիսկ, ապա դեմ կառներ առավել ցածով անցնող

5 հետևակներին և էլ չէր քշվի հոսանքն ի վար: Այստեղից ընթացավ դեպի Կամբոյուսես⁷⁶ գետը, առանց հանդիպելու թշնամու կողմից որևէ դիմադրութեան. բայց տապի և դրանից առաջացած ծարավի պատճառով նա, ամբողջ զորքի հետ միասին, մեծապես տառապեց, թեպետև ճանապարհի մեծ մասը գիշերով էր ընթանում: Քանզի նրանց առաջնորդները, լինելով գերեվարվածների թվից, նրանց տանում էին ոչ

6 հարմարագույն ճանապարհով: Նույնիսկ գետը նրանց ոչընչով չօգնեց, որովհետև ջուրը, որից շատ էին խմել, սառնագույն լինելու պատճառով, շատերին վնասեց: Ու քանի որ նույնիսկ այստեղ ոչ մի թշնամի չերևաց, ուստի և շարժվեցին դեպի Աբաս⁷⁷, իրենց հետ տանելով միայն (խմելու) ջուր. քանզի մնացած ամեն ինչ նրանք ստանում էին տեղաբնիկներից, կամավոր կերպով. այդ իսկ պատճառով նրանք ոչ մի շարիք չէին հասցնում:

4, 1 Եվ երբ արդեն նրանք անցել էին գետը, լուր հասավ, թե Օրոյսեսը մոտենում է: Այնժամ Պոմպեոսը ցանկացավ նրան կռվի մեջ քաշել, նախքան սա կիմանար հռոմայեցիների քանակի մասին, որպեսզի չլինի թե (վախենալով)

- 2 Ետ նահանջի: Նա իր հեծելազորը դասավորեց առաջամասում, նախապես հանձնարարելով նրանց անելիքը. իսկ մնացյալին նա ամրոցովին անշարժ, վահաններով իրար ծածկած, դասավորեց (հեծյալների) ետև, այնպես որ Օրոյսեսը չկարողանար կռահել նրանց ներկայությունը, նախքան
- 3 մարտի բռնվելը: Այսպիսով, (Օրոյսեսը) արհամարհելով հեծյալներին, կարծելով թե նրանք մենակ են, կռվի բռնվեց նրանց հետ. և երբ քիչ անց նրանք դիտավորյալ կերպով փախուստի դիմեցին, նա ամբողջ թափով հալածեց նրանց: Այնժամ հետևակայինները իսկույն վեր կացան և երկու մասի բաժանվելով, իրենց շարքերի միջով յուրայիններին ապահով նահանջ շնորհեցին, միաժամանակ անդգույշ կերպով հետապնդմամբ հրապուրված թշնամիներին իրենց
- 4 շարքերի մեջ ընդունելով, շատերին շրջապատեցին: Այսպիսով, նրանք շրջապատվածներին կոտորեցին, իսկ հեծյալները՝ մի մասը աջ, մյուս մասը հակառակ կողմից շրջանցելով, թիկունքից հարձակվեցին շրջապատվածների վրա: Եվ այստեղ էլ այս զորամասերը շատերին սպանեցին. իսկ մյուսներին, որոնք փախել էին անտառները, կրակի մատնեցին, աղաղակելով՝ «Ո՛վ Սատուռնալիա»⁷⁸, դրանով իսկ ակնարկելով այդ առթիվ իրենց վրա կատարված հարձակումը (ալբանների կողմից):
- 5, 1 Պոմպեոսը այս գործերը կատարելուց և ամբողջ երկիրը ասպատակելուց հետո, ալբաններին խաղաղություն պարգևեց, ինչպես նաև մի շարք այլ ցեղերի հետ, որոնք բնակվում են այն տարածքի վրա, որն ընկած է Կովկասից մինչև Կասպից ծով, որտեղ և վերջանում է Պոնտոսում սկիզբ առնող լեռը, դաշինք կնքեց, երբ սրանք իր մոտ այդ նստատեղի գետնաներ ուղարկեցին: Փրատեսը ևս (դեսպաններ) ուղարկեց նրա մոտ դաշինքը վերանորոգելու ցան-
- 2 կությամբ: Քանզի սա, տեսնելով Պոմպեոսի այս հաջողությունները, և այն, որ նրա տեղակալները⁷⁹ ևս շարունակում էին հնազանդեցնել Հայաստանի և Պոնտոսի մնացած մասերը, և որ Գաբինիոսը⁸⁰ նույնպես անցնելով Եփրատը, առաջացել է մինչև Տիգրիս, վախ զգաց նրանց հանդեպ և ցանկացավ հաշտության պայմանները հաստատել. այսու-
- 3 հանդերձ, նա ոչինչ չկարողացավ իրագործել: Քանզի Պոմպեոսը, ելնելով առկա իրավիճակից, ինչպես նաև հու-

- սաղրված այդ բոլորից, արհամարհեց նրան և գոռոզությամբ պատասխանեց դեսպաններին, իմիջիպալոց, պահանջելով նաև Կորդուենե երկիրը, հանուն որի Փրաատեսը վեճ ուներ
- 4 Տիգրանի հետ: Եվ քանի որ նրանք ոչինչ չպատասխանեցին, քանզի այդ մասին նրանք ոչ մի հանձնարարություն չունեին, (Պոմպեոսը) մի գիր գրեց Փրաատեսին, բայց առանց որևէ պատասխանի սպասելու, իսկույն Ափրանիոսին ուղարկեց (Կորդուենե) երկիրը, և այն առանց մարտի գրավելուց հե-
- 5 տո, հանձնեց Տիգրանին: Եվ Ափրանիոսը, հակառակ Պարթևի⁸¹ հետ կայացված համաձայնության, Միջագետքի վրայով Ասորիք վերադառնալիս, մոլորվեց (ճանապարհին) ու մեծ դժվարություններ կրեց թե՛ ձմեռվա և թե՛ պարենի պակասության պատճառով. ու նրա (զորքերը) կկորչեին, եթե չլիներ կսրրայնը, որոնք մակեդոնական զաղութա-
բնակներ էին⁸² և ապրում էին այստեղ. սրանք ընդունեցին նրան և ետ ճանապարհեցին:
- 6, 1 Այսպիսի վերաբերմունք ունեցավ Պոմպեոսը Փրաատեսի նկատմամբ իր հզորության ժամանակ, դրանով իսկ պարզորեն ցույց տալով իրենց ընչաքաղցությունը բավարարել ցանկացողներին, թե ամեն ինչ կախված է ղեկի ուժից և դրա օգնությամբ հաղթողը նվաճում է անհրաժեշտ իրավունք իր ցանկացած օրենքը սահմանելու. և դրա հետ մեկտեղ արհամարհեց նրա տիտղոսը, որով նա փառաբանվում էր մնացած բոլորի, ինչպես նաև իրենց՝ հռոմայեցիների առաջ, որր և սրանք օգտագործում էին ամեն անգամ
- 2 նրան դիմելիս: Քանզի, մինչդեռ նա կոչվում էր «արքայից արքա», (Պոմպեոսը) հատեց «արքայից» կոչումը և նրան հղած իր նամակում դիմեց նրան միայն «արքա» անվանելով: Դեռ ավելին. այդ տիտղոսը, հակառակ ընդունված կարգի, նա շնորհեց գերեվարված⁸³ Տիգրանին⁸⁴, երբ
- 3 ինքը Հռոմում իր հաղթահանդեսը տոնեց: Այդ իսկ պատճառով Փրաատեսը, թեպետև վախենում էր նրանից և ձրգտում էր սիրաշահել նրան, վշտացավ այդ դեպքից, ասես իր իսկ թագավորությունից զրկված լինելը, և դեսպաններ ուղարկելով, մեղադրում էր նրան իր կրած բոլոր անարդարությունների համար և համոզում նրան Եփրատը չանցնել:
- 4 Եվ քանի որ ոչ մի հաշտարար պատասխան չստացվեց, (Փրաատեսն) իսկույն արշավեց Տիգրանի վրա, սրա

- որդու ուղեկցությամբ, որին իր աղջկան էր (կնության) տվել⁸⁵. դա այն ամուսնն էր, երբ կոնսուլ էին Լուկիոս Կեսարը և Գայոս Փիգուլոսը. նախ կռվում պարտվեց, բայց
- 5 հետո նա գերազանցություն ձեռք բերեց: Եվ երբ Տիգրանը դիմեց Ասորիքում գտնվող Պոմպեոսի օգնությանը, նա դարձյալ նրա մոտ դեսպաններ ուղարկեց և Տիգրանին շատ բաներում մեղադրեց, միաժամանակ նաև շատ ակնարկու-
- թյուններ արեց հռոմայեցիների դեմ. այնպես որ Պոմպեոսը
- 7, 1 և՛ ամաչեց, և՛ զարմացավ: Ուստի և ո՛չ Տիգրանին օգնու-
- թյուն ուղարկեց, ո՛չ էլ Փրաատեսի դեմ թշնամական որևէ բան ձեռնարկեց, պատճառաբանելով, թե իրեն չի կարգա-
- դրված այդպիսի մի արշավանք կատարել, և որ Միհրդատը դեռևս գտնվում է զինված վիճակում: Նա հայտարարեց, թե բավարարվում է իր ձեռքբերածով և չի ցանկանում (այսուհե-
- տև որևէ վտանգավոր բան ձեռնարկել)⁸⁶, որպեսզի չլինի թե շատ բաների ձգտելով, արդեն ձեռքբերածները ևս վտանգի,
- 2 ինչպես Լուկուլլոսն էր արել: Քանզի նա այսպես էր փրկիստփայում. պնդում էր, թե ազահությունը վատ բան է, իսկ ուրիշների ունեցվածքին ձգտելը՝ անարդարություն, մանա-
- վանդ, որ այժմ ինքն արդեն վախենալով և ահաբեկված դեպքերի անկայունությունից, չձեռնարկեց պատերազմի, թեպետև շատերը նրան դրդում էին (այդ անել). միաժամա-
- նակ և բարբարոսի⁸⁷ գանգատներին ուշադրություն չդարձ-
- րեց, անպատասխան թողնելով. իսկ ինչ-որ սահմանների վերաբերյալ Տիգրանի հետ ունեցած նրա վեճի մասին ա-
- սաց, որ այդ հարցը կկարգավորեն երեք մարդ, որոնց և նա
- 3 ուղարկեց: Սրանց էլ (թագավորները) ընդունելով իբրև ճշմարիտ դատավորների, պարզեցին իրար նկատմամբ ու-
- նեցած բոլոր գանգատները: Տիգրանը զայրացել էր, որ ին-
- 4 քը օժանդակություն չէր գտել, իսկ Փրաատեսը ցանկանում էր գերազանցել հայոց (թագավորին), այնպես որ անհրա-
- ժեշտ դեպքում նրան օգտագործի իբրև դաշնակցի հռոմայե-
- ցիների դեմ: Քանզի նրանք երկուսն էլ լավ գիտեին, թե ի-
- րենցից ով որ մյուսին գերիշխի, դրանով նպաստած կլի-
- նի հռոմայեցիների գործին և ինքն էլ նրանց կողմից առավել հեշտ կհպատակեցվի:
- 5 Այս նկատառումներով էլ նրանք իրար հետ հաշտվեցին. իսկ Պոմպեոսը այդ ժամանակ դարձյալ ձմեռեց Աս-

պիսում⁸⁶, նվաճելով դեռևս դիմադրող մյուս վայրերը ևս, ինչպես նաև գրավեց Սիմիորիոնը⁸⁹, որն իրեն հանձնեց Ստրատոնիկեն: Սա Միհրդատի կինն էր, որը զայրացած լինելով (ամուսնու) դեմ, նրա կողմից լքված լինելու պատճառով, բերդապահներին ամրությունից դուրս ուղարկեց, իբր թե պարեն մթերելու համար, և ներս ընդունեց հռոմայեցիներին թեպետև նրա որդին իր հետ⁹⁰...

* * *

(Քսիփիլինոս, հրատ. Dindorf-ի, էջ 6—7)

7ա Վերադառնալով Հայաստանից, Պոմպեոսը իր մոտ ժամանած արքաների և տիրակալների վեճերը քննարկելով հաշտեցրեց: Ոմանց թագավորութունը հաստատեց, մյուսների տիրույթները ավելացրեց, ուրիշների առավել հզորությունը կրճատեց ու ստորացրեց. Կելե-Սիրիան և Փյունիկիան, որոնք վերջերս էին ազատվել (իրենց) թագավորներից և արաբների ու Տիգրանի կողմից ավերածության ենթարկվել, միացրեց իրար: Քանզի Անտիոքոսը⁹¹ համարձակվեց դրանք ետ պահանջել, բայց շատացավ. ընդհակառակը, դրանք դասվեցին մեկ իշխանության տակ և ստացան այնպիսի օրենքներ, որոնցով կառավարվում էին հռոմեական եղանակով:

* * *

10, 1 Իսկ հաջորդ տարին (64 մ. թ. ա.—թրգմ.), երբ կառավարիչներ էին Փիգուլոսը և Լուկիոս Կեսարը, դեպքերը սակավ էին, բայց մարդկային գործերի տեսակետից անմիտ
2 լինելու պատճառով, արժանի հիշատակման: Քանզի այն մարդը, ով Սուլլայի հրամանով սպանել էր Լուկրետիոսին և մեկ ուրիշը, որը նրա կողմից պրոսկրիպցիայի⁹² ենթարկվածներից շատերին սպանել էր, մեղադրվեցին այդ ոճիրների համար և պատժվեցին. այդ գործն առանձնապես նա-
3 խապատրաստեց Հուլիոս Կեսարը⁹³: Այսպիսով, իրադրության փոփոխությունները հաճախ ամենաուժեղներին ևս դարձնում են ամենաթույլ: Եվ այս գործն էլ շատերի սպասածից հակառակ վախճան ունեցավ. քանզի և Կատիլի-

նան⁹⁴, որը մեղադրվում էր նրանց հետ նույն հանցանքների մեջ—քանի որ սա ևս նրանց նման շատերին, (որոնք պրոսկրիպցիայի էին ենթարկվել), սպանել էր—արդարացի-վեց: Եվ այս պատճառով էլ նա առավել ևս վատթար դար-
 4 ձավ, որի հետևանքով էլ կործանվեց: Քանզի երբ Մարկոս Կիկերոնը⁹⁵ և Գայոս Անտոնինոսը⁹⁶ կոնսուլ ընտրվեցին, և Միհրդատն էլ այլևս ոչ մի չարիք չէր պատճառում հռոմա-յեցիներին, այլ ինքն իրեն կործանեց, Կատիլինան ձեռ-նամուխ եղավ նոր կառավարություն ստեղծելու և դաշնա-կիցներին պետության դեմ միավորելով, ժողովրդին պատ-ճառեց պատերազմի ոչ փոքր երկյուղ: Այդ գործերից յու-րաքանչյուրը այսպես կատարվեց:

- 11, 1 Ինքը, Միհրդատը, չէր ընկճվում անհաջողություննե-րից, այլ վստահելով առավելապես իր կամքին, քան թե ուժին, նաև այն պատճառով, որ Պոմպեոսը այժմ զբաղված էր Ասորիքում, ծրագրեց հասնել Իստրոս (գետը)⁹⁷ սկյութ-
 2 ների (երկրի) միջով և այստեղից ներխուժել Իտալիա: Եվ քանի որ նա բնականից մեծագործության հակում ուներ և բազում ձախորդությունների հետ միասին ճաշակել էր նաև բազում հաջողություններ, ապա կարծում էր, որ իր համար «արսափելի կամ անհուսալի ոչինչ չկար: Եվ եթե նա ձա-խողվելու լիներ, ապա ցանկանում էր կործանվել իր թագա-վորության հետ միասին կատարյալ հպարտությամբ, քան թե դրանից զրկվելով ապրել նվաստացած և անփառունակ:
 3 Այս միտքը նրան ուժ էր ներշնչում. քանզի ինչքան որ նա մարմնի թուլության հետևանքով թառամում էր, այնքան հաստատապես ուժեղանում էր մտքի հզորությամբ. այնպես որ առաջինի թուլությունը ծածկվում էր երկրորդի մտադրու-
 4 թյուններով: Մինչդեռ իր հետևորդները դավաճանե-ցին, քանի որ հռոմայեցիների (դրությունը) հետզհետե ու-ժեղանում էր, իսկ Միհրդատինը՝ թուլանում. քանզի մնա-ցած ամեն ինչի հետ երբեքից պատահած Լրկրաշարժերից ամենաուժեղը կործանեց նրանց քաղաքներից շատերը. զինվորականները ևս խռովություն բարձրացրին և Միհրդ-ատի որդիներից ոմանց առևանգելով, բերեցին Պոմպեոսի մոտ:

- 12, 1 Այս բոլորից հետո (Միհրդատը) ոմանց բացահայտեց և պատժեց, ուրիշներին էլ, սոսկ կասկածից զայրանալով,

- (պատժեց) ու կանխեց. և արդեն ոչ ոքի չէր վստահում, այլ կասկածելով, իր մնացած որդիներից ոմանց ևս սպանեց, Ուստի նրա որդիներից մեկը, Փառնակեսը, տեսնելով այս ամենը, վախեցավ նրանից և միաժամանակ հույս ունենալով, որ հռոմայեցիների կողմից թագավորութունը կըստանա—քանզի արդեն առնականացած էր—դավադրու-
- 2 թյուն նյութեց նրա դեմ: Բայց այն բացահայտվեց—քանզի շատերը թե՛ բացահայտորեն և թե՛ գաղտնաբար նրա կողմից բոլոր կատարվածներին մասնակցում էին—և եթե ծերունու⁹⁸ հանդեպ թիկնապահները ամենափոքր բարեհաճությունն ունենային, նա իսկույն կպատժվեր. մինչդեռ այժմ Միհրդատը, թեպետև թագավորական իշխանության վերաբերող գործերում իմաստնադույն էր դարձել, չիմացավ, թե ո՛չ զենքը, ո՛չ իսկ հպատակների բազմութունները որևէ ուժ չեն ներկայացնում առանց նրանց բարեկամության. այլ ընդհակառակը, (իշխանավորը) ինչքան շատ հպատակներ ունենա, այնքան առավել դժվար կլինի նրա համար, եթե
- 3 նրանք հավատարիմ չեն: Համենայն դեպս, Փառնակեսը արդեն նախապատրաստված մարդկանց հետ, ինչպես նաև իրեն ձերբակալելու համար հոր կողմից ուղարկվածների հետ—քանզի սրանց հեշտությամբ նա սիրաշահեց—ինքը գնաց հոր դեմ: Ծերուկը, որը գտնվում էր Պանտիկապոնում⁹⁹, իմանալով այդ մասին, որդու դեմ մի քանի զինվոր ուղարկեց, հայտնելով, թե ինքը ևս շուտով կհետևի նրանց:
- 4 Սրանց ևս (Փառնակեսը) հեշտությամբ վերափոխեց, քանի որ սրանք նույնպես չէին սիրում Միհրդատին, և քաղաքը կամավոր կերպով վերցրեց, իսկ պալատում ապաստանած հորը սպանեց¹⁰⁰:
- 13, 1 Մինչդեռ (Միհրդատը) փորձեց ինքնասպանություն գործել և իր կանանց ու մնացած երեխաներին նախապես թունավորելով վերացնելուց հետո, մնացած (թույնը) ինքը խմեց. բայց ոչ այդ միջոցով, ոչ իսկ թրով չկարողացավ իր
- 2 կյանքին վերջ տալ: Քանզի թույնը, թեպետև մահացու էր, չհաղթեց նրան, քանի որ նա ամեն օր նախազգուշական նպատակով առավել մեծ քանակությամբ հակաթույն էր ընդունում. իսկ սրի հարվածը բթացել էր, քանզի թե՛ առաջացած տարիքի ու առկա տարաբախտությունների և թե՛ հավանաբար, թույնի օգտագործման հետևանքով ձեռքը թու-

- 3 լացել էր: Ու քանի որ նա չկարողացավ ինքն իրեն ոչնչացնել և թվում էր, թե այդ կարող է պետք եղածից երկար տևել, իր վրա նետվեցին նրանք, ում ինքն ուղարկել էր որդու դեմ, և սրերով ու դաշույններով արագացրին նրա կործանումը:
- 4 Այսպիսով, Միհրդատը, որը բազմապիսի և առավել ակնառու բախտի էր արժանացել, մինչև իսկ կյանքի սովորական վախճան չունեցավ: Քանզի չկամենալով հանդերձ, ցանկացավ մեռնել և ինքն իրեն սպանել փորձելով հանդերձ, չկարողացավ. այլ մասամբ թուլնով, մասամբ թրով ինքնասպանություն էր գործում, բայց թշնամիների կողմից սպանվեց:
- 14, 1 վեց: Փառնակեսը նրա դիակը զմուսելով ուղարկեց Պոմպեոսին, որպես ապացույց կատարվածի, և նրան հանձնեց իր անձը և իր իշխանությունը: Եվ (Պոմպեոսը) շանարգեց (դիակը), այլ ընդհակառակը, հրամայեց այն թաղել հայրենի դամբարանում. քանզի ենթադրելով, որ նրա թշնամությունը հանգել է նրա հոգու հետ, այլևս անտեղի չզայրացավ դիակի վրա: Այսուհանդերձ Բոսպորի թագավորությունը նա պարգևեց Փառնակեսին իբրև վարձ նրա ոճրագործության և նրան գրանցեց իր բարեկամների և դաշնակիցների ցուցակում:
- 3 Այսպիսով, երբ արդեն (Միհրդատը) կործանվել էր, նրա տերության բոլոր մասերը, բացի մի քանիսից, նվաճվեցին. քանզի Բոսպորից դուրս գտնվող մի քանի ամրությունների կայադիրները, որոնք այդ ժամանակ դեռևս մնում էին, անմիջապես չհամաձայնվեցին ո՛չ այն պատճառով, որ մտածում էին դիմադրել (Պոմպեոսին), այլ որովհետև վախենում էին, թե իրենց պահպանած գանձերը ուրիշները կհափշտակեն ու մեղքը կբարդեն իրենց վրա. ուստի և նրանք սպասում էին, ցանկանալով ամեն ինչ ցույց տալ իրեն՝ Պոմպեոսին:
- 15, 1 Այսպիսով, երբ այս վայրերը նույնպես ենթարկվեցին, և Փրատեսը մնում էր հանգիստ, իսկ Սիրիան և Փյունիկիան խաղաղվել էին, (Պոմպեոսը) շրջվեց Արևտասի դեմ: Սա թագավորում էր արաբների վրա, որոնք այժմ հպատակվում են հռոմայեցիներին, մինչև Կարմիր ծով, և նախկինում մեծապես վնասել էր Սիրիային, որի համար էլ այդ (երկիրը) պաշտպանող հռոմայեցիների դեմ մղած կռիվում

պարտվեց, բայց այդ ժամանակ դեռևս շարունակում էր պա-
 2 տերազմը: Ուստի և Պոմպեոսը, արշավելով նրա և նրա մեր-
 ձակա երկրների դեմ, առանց դժվարության հաղթեց նրանց
 և հանձնեց կայազորի (հսկողությանը):

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ե Ս ՈՒ Ն ՈՒ Թ Ե Ր Ո Ր Կ

- 30, 1 Եվ Կիկերոնը¹⁰¹, լսելով այս խոսքերը¹⁰², ինչ-որ շահով
 թեթևացավ. միաժամանակ նաև երկար շմնաց արտաքսված,
 այլ ետ վերադարձվեց իր իսկ Պոմպեոսի կողմից, որը բո-
 լորից առավել (պատասխանատու էր) նրա արտաքսման
 համար: Պատճառն այն էր, որ Կլոդիոսը¹⁰³ փողի միջոցով
 համոզվեց և կրտսեր Տիգրանին, որն այդ ժամանակ դեռևս
 Լուկիոս Փլավիոսի մոտ կապանքների մեջ էր, փախցնելով
 2 աղատ արձակեց. միաժամանակ նաև Պոմպեոսին և Գաբի-
 նիոսին, որոնք զայրացել էին այդ առթիվ, անպատվեց,
 նրանց հետևորդներին վերքեր ու (մարմնական) վնաս-
 վածքներ պատճառեց, միաժամանակ նաև փշրեց կոնսուլի
 ձողիկները¹⁰⁴ և իր ունեցվածքը նվիրաբերեց աստվածներին:
 37, 5 «Այսպիսով¹⁰⁵, նմանօրինակ կարգերի հետևանքով,
 այս մարդիկ¹⁰⁶, որոնք սկզբնապես սակավաթիվ էին և բը-
 նակվում էին նախ մի քաղաքում, որից փոքրը չի կարող
 լինել, իշխեցին լատիններին, հաղթեցին սաբիններին, տի-
 րեցին էտրուսկներին¹⁰⁷, վոլսկերին, օսկերին¹⁰⁸, լուկան-
 ներին և սամնիտներին. մի խոսքով, հպատակեցրին
 Ալպյան (լեռներից) այս կողմ գտնվող ամբողջ երկիրը, ի-
 38, 1 րենց դեմ արշաված բոլոր այլացեղերին ետ մղեցին¹⁰⁹: Հե-
 տագայում հռոմայեցիները, ինչպես նաև մեր իսկ հայրերը
 նմանվելով նրանց, չբավարարվեցին առկա եղածներով, ոչ
 իսկ գոհացան իրենց ժառանգածով, այլ ծուլություներ իրոք
 համարելով իրենց համար կորուստ, իսկ շարշարվելը՝ ճշ-
 մարիտ փրկություն, և վախենալով, որ իրենց ունեցածը
 եթե մնա ինքն ինքնին, ապա կարող է սպառվել և (ժամա-
 նակի ընթացքում) մաշվել, և ամաչելով, որ այսքան շատ
 բան ստացած լինելով ոչինչ ավելացրած չեն լինի, նրանք
 2 ավելի շատ և ավելի խոշոր նվաճումներ կատարեցին: Բայց
 ինչո՞ւ մեկ առ մեկ հիշատակենք Սարդինիան, Սիկիլիան,
 մակեդոնացիներին, իլիրիացիներին, Հելլադան, Հոնիա-

կան Ասիան¹¹⁰, բյուրանիացիներին, իբերներին, աֆրիկացիներին: Թեպետև կարթագենացիները առատ դրամ տվեցին նրանց, որպեսզի դեպի այնտեղ շնավեն, շատ տվեցին նաև Փիլիպպոսը¹¹¹ և Պետսևսը¹¹², որպեսզի իրենց վրա շարձվեն. Անտիոքոսը¹¹³ ևս շատ է տվել, շատ են տվել նաև նրա որդիները և թոռները, որպեսզի (հռոմայեցիները) մնա-
 3 յին Եվրոպայում: Բայց ո՛չ այդ մարդիկ փառքի և իշխանության մեծությունն ի տես գերադասեցին անփառունակ անդործությունը և ապահով հարստացումը, ո՛չ իսկ մեզանից ավադները, որոնք դեռևս այժմ էլ կան. բայց լավ իմանալով, որ բարիքը ձեռք է բերվում և պահպանվում նույն միջոցով, նրանք ապահովեցին նախկինում եղածները, միա-
 4 ժամանակ և բազում նորերը նվաճեցին: Բայց ինչո՞ւ մեկ առ մեկ այստեղ ևս թվարկել Կրետեն, Պոնտոսը, Կիպրոսը, Ասիական Իբերիան¹¹⁴, այնտեղի Ալբանիան¹¹⁵, զույգ Սիրիաները, երկու Արմենիաները¹¹⁶, Արաբիան և Պաղեստինը. (երկրներ), որոնց անուններն անգամ մենք նախկինում ճիշտ չգիտեինք, իսկ այժմ նրանց մի մասին ինքներս ենք տիրում, մյուս մասը շնորհել ենք ուրիշներին. այնպես որ նրանցից ստացել ենք և՛ եկամուտներ, և՛ զորքեր, և՛ պատիվներ և թե՛ դաշնակցություններ»:

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ե Ս Ո Ւ Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

- 56,1 Այդ կատարվեց այսպես. Գաբինիոսը¹¹⁷ շատ վնասներ հասցրեց Սիրիային, նույնիսկ առավել քան երկիրը ավարի տվող ծովահենները, որոնք այդ ժամանակ նույնպես ա-
 2 ճում էին: Այսուհանդերձ, այստեղից ստացվածները նվազագույն համարելով, սկզբում նա մտածեց և նախադատ-րաստվեց արշավելու պարթևների և նրանց հարստության
 3 վրա: Քանզի Փրատեսը սպանված լինելով իր որդիների կողմից, Օրոդեսը¹¹⁸ ժառանգեց նրա թագավորությունը և Միհրդատին՝ իր եղբորը, դուրս քշեց Մեդիայից, որտեղ նա իշխում էր: Եվ սա, ապաստանելով Գաբինիոսի մոտ, համո-
 3 ջեց նրան աջակցելու իր վերադարձին: Բայց և այնպես, երբ Պտղոմեոսը¹¹⁹ ժամանեց Պոմպեոսի նամակով ու խոստա-ցավ թե՛ իրեն և թե՛ զորքերին շատ դրամ վճարել, մի մասը անմիջապես, մյուս մասը՝ երբ նորից գահ բարձրանա, (Գա-

բինիոսը) հրաժարվեց պարթևների դեմ արշավանքից և շարժվեց Եգիպտոսի վրա, թեպետև (հռոմեական) օրենքը արգելում էր կառավարիչներին արշավել իրենց սահմաններից դուրս կամ պատերազմ նախաձեռնել իրենց իսկ հայեցողությամբ:

Գ Ի Ր Ք Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Ո Ր Կ

- 12, 1 Իսկ Կրասսոսը¹²⁰ ինքը նույնպես ցանկանալով կատարել փառալից և իր համար շահավետ ինչ-որ բան, ու նկատելով, որ Սիրիայում հնարավոր չէր այդպիսի մի բան անել, քանզի սիրիացիները խաղաղվել էին, իսկ նախկինում իրենց՝ հռոմայեցիների դեմ պատերազմ մղածները թուլացած լինելու պատճառով չէին խլրտում, արշավեց պարթևների վրա, թեպետև նրանց դեմ ոչ մի մեղադրանք չէր կարող հարուցել, ոչ էլ պատերազմ էր հայտարարել, բայց որովհետև լսել էր, թե նրանք շատ հարուստ են, և ենթադրում էր, թե Օրոդեսի¹²¹, որը դեռ գահին նոր հաստատված էր, կարելի է հեշտությամբ գերեվարել: Ուստի և անցավ Եփրատ գետը և առաջացավ Միջագետքի շատ խորքերը, ասպատակելով և ամայացնելով այդ (երկիրը): Քանի որ նրա գետն անցնելը անսպասելի էր բարբարոսների համար, ոչ մի իսկական պահակազորք չկար այնտեղ, ապա Սիլակեսը, որն այդ ժամանակ այդ երկրի սատրապն էր, պարտվեց Իքնիա կոչված մի ամրություն մոտ, կռվելով փոքրաթիվ հեծյալներով, վիրավորվեց ու փախավ, անձամբ հաղորդելու արքային նրա կատարած արշավանքի լուրը: Իսկ Կրասսոսը արագորեն իր կողմը գրավեց բերդերը և հատկապես հելլենական քաղաքները, որոնց թվում նաև Նիկեփորիոն¹²² կոչվածը. քանզի մակեդոնացիներից և նրանց հետ միասին արշաված հելլեններից մեծ թվով վերաբնակներ, բռնի քշված լինելով (բարբարոսների կողմից)¹²³, հռոմայեցիներին համարում էին հունասերներ և կամովին չէին դիմադրում. բացի Ջենոդոտիոնի¹²⁴ բնակիչներից, որոնք (հռոմայեցիներից) ոմանց հրավիրեցին, հայտնելով, որ իբր ապստամբում են. բայց երբ հռոմայեցիները մտան քաղաք, ձերբակալեցին նրանց ու ոչնչացրին. այդ իսկ պատճառով նրանք (բռնի) տեղահանվեցին. այդ ժամանակ Կրասսոսը ուրիշ ոչ մի վնաս ոչ վրեց, ոչ էլ պատճառեց: Այնուամենայնիվ նա կհպտակեցներ նաև Տիգրիսից այս կողմ գտնվող մյուս երկրը:

ները ևս, եթե նա օգտված լիներ իր արշավանքի թափից և
 այգ ամենի պատճառով բարբարոսներին (համակած) խու-
 ճապից, ինչպես և եթե ձմեռեր այգ նույն երկրում և աշա-
 4 լուրջ հետևեր իրադարձություններին: Մինչդեռ այժմ նա
 զրավեց (այն վայրերը), ինչ կարողացավ (հանկարծակի)
 արշավանքի միջոցով, և հոգ շտարավ ոչ մնացածը (նվա-
 ճելու), և ոչ իսկ (արդեն նվաճվածի) մասին, այլ զերադա-
 սեց Միջագետքում դանդաղել և փափագեց Սիրիայում ծու-
 լանալ, դրանով իսկ պարթևներին ժամանակ ընձեռեց պատ-
 րաստվելու և երկրում թողնված զինվորներին վնաս հասց-
 նելու:

- 14, 1 Այսպիսին էր հռոմայեցիների պատերազմի սկիզբը
 պարթևների դեմ: Սրանք բնակվում են Տիգրիսից այն կողմ,
 մեծ մասամբ պարսպապատ (ամրոցներում) և բերդերում,
 մասամբ նաև քաղաքներում, որոնց թվում է նաև Կտեսի-
 փոնը¹²⁵, որտեղ նրանք ունեն նաև արքայանիստ պալատ:
 Նրանց ցեղը գոյություն ունեն դեռևս հին բարբարոսների
 ժամանակ և կրում էր նույն անունը նաև պարսից թագավո-
 2 ռության¹²⁶ ընթացքում. բայց այդ ժամանակ նրանք բնակ-
 վում էին (այդ) երկրի մի փոքր մասի վրա և իրենց սահ-
 մաններից դուրս ոչ մեկ տիրույթ ձեռք չէին բերել. իսկ երբ
 պարսիկների իշխանությունը տապալվեց ու բարձրացավ
 մակեդոնացիների տերությունը, և երբ Ալեքսանդրի դիա-
 դոնները վիճեցին միմյանց հետ, ու նրանցից յուրաքանչյու-
 3 ըրն իր համար առանձին երկիր անջատեց և իր միապետու-
 թյունը հաստատեց, այնժամ էլ առաջին անգամ ոմն Ար-
 շակի¹²⁷ ղեկավարությամբ (պարթևները) հանդես եկան, ո-
 ռից էլ հետագայում նրանց արքաները կոչվեցին Արշակու-
 նիներ¹²⁸, ու, բարդավաճելով, նվաճեցին հարևան բոլոր եր-
 կրները, տիրացան նաև Միջագետքին՝ որպես սատրապու-
 թյունների, ու վերջում ձեռք բերեցին այնքան փառք և հը-
 զորություն, որ այդ ժամանակ նույնիսկ հռոմայեցիների
 դեմ կռվեցին ու դրանից հետո մինչև հիմա ևս մշտապես
 4 (հռոմայեցիներին) հակառակորդ են համարվում: Նրանք
 թևակոխ նույնպես հզոր են ռազմական գործերում, սակայն
 առավել շատ են հռչակված (քան արժանի են), ու թևակոխ
 հռոմայեցիներից ոչինչ չեն կարողացել վերցնել, այլ նույ-
 նիսկ իրենց ունեցածից (կորցրել են), երբևիցե չեն հապ-

- տակվել, այլ այժմ ևս ամեն անգամ նրանք մեր գեմ մղած
- 15, 1 պատերազմներում աչքի են ընկնում: Այսպիսով, նրանց ցեղի և նրանց յուրահատուկ բարքերի մասին շատերի կողմից ասվել է, և ես մտադիր չեմ (դրանք) նկարագրել: Բայց նրանց զինվածության և ռազմավարության մասին ես կպատմեմ, քանի որ դրանց ուսումնասիրությունը առանձնապես վերաբերում է այստեղ պատմվելիք դեպքերին, ուս-
- 2 տի այժմ անհրաժեշտ է իմանալ դրանց մասին: Վահաններ նրանք բոլորովին չեն օգտագործում. նրանց բանակը կազմված է հեծյալ աղեղնավորներից և (հեծյալ) նիզակակիրներից, որոնք մեծ մասամբ զրահապատված են: Նրանց հետևակը փոքրաթիվ է, բաղկացած ամենաչքավորներից. բայց սրանք ևս նետածիզներ են. և նրանք մանկությունից մարզվում են և երկինքն ու երկիրը նպաստում են այս բո-
- 3 լորին: Քանզի երկիրը, մեծ մասամբ հարթավայրային լինելով, լավագույնս սնում է ձիերին և շատ հարմար է ձիավարության համար: Ուստի և նրանք նույնիսկ պատերազմներին ամբողջ երամականեր են քշում, այնպես, որ նրանք կարող են տարբեր ժամանակ օգտվել տարբեր ձիերից ու անսպասելի հեռվից արշավել և հանկարծակի նահանջել մի
- 4 հեռավոր տեղ: Ու երկինքը նրանց վերևում չորագույն լինելով և չնչին խոնավություն իսկ չունենալով, նրանց աղեղները առավել ձգած են մնում, բացի խորը ձմռանից: Այդ իսկ պատճառով նրանք տարվա այդ եղանակին երբեք չեն արշավում: Իսկ տարվա մյուս մասում էլ նրանք առավել անհաղթահարելի են թե՛ իրենց երկրում և թե՛ դրան նմանվող այլ
- 5 երկրներում: Քանզի նրանք արդեն սովորած լինելով, կարողանում են տանել արևը, որը առավել կիզիչ է, և հակամիջոցներ են հայտնագործել ջրի սակավության և դրա հայթայթման հետ կապված դժվարությունների դեմ. ուստի և այս պատճառով էլ իրենց երկիրը ներխուժողի դեմ նրանք հեշտությամբ կարողանում են կռվել: Իսկ այդ երկրից դուրս, Եփրատից այս կողմ, նրանք մի քանի ճակատամար-
- 6 տեր շահել են հանկարծակի արշավանքներով. բայց նրանք անդադար ու տևական պատերազմներ չեն կարող մղել (այլոց դեմ), քանզի նրանք (մի կողմից) չեն կարողանում տանել իրենց երկրից և օդից տարբեր պայմաններ, (մյուս կողմից) ոչ պարենամթերք են հայթայթում, ոչ էլ ռոճիկ են վճարում:

- 16, 1 Այսպիսին է կարգը պարթևների մոտ: Իսկ Կրասսոսը երբ ներխուժեց Միջագետք, ինչպես ասվել է, Օրոգեսը նրա մոտ, Սիրիա, գեսպաններ ուղարկեց, մեղագրելով նրան ներխուժման համար և պահանջեց հայտնել պատերազմի պատճառները. միաժամանակ նաև Սուրենին զորքով ուղարկեց նվաճված և ապստամբած շրջանները. քանզի ինքը մտադիր էր արշավել Հայաստան, որը մի ժամանակ Տիգրանի¹²⁹ երկիրն էր, որպեսզի Արտավազդը¹³⁰, Տիգրանի որդին, որն այդ ժամանակ թագավորում էր (այնտեղ), իր սեփական երկրի վիճակով մտահոգված, որևէ օգնություն չուղարկի հռոմայեցիներին: Բայց Կրասսոսը պատասխանեց նրան, թե պատերազմի պատճառը կհայտնի Սելևկիայում¹³¹ — սա քաղաք է Միջագետքում, որի բնակչության մեծագույն մասը այժմ ևս հելլենական է: Եվ պարթևներից մեկը իր ձախ ափին մյուս ձեռքի մատներով խփեց ու նրան պատասխանեց, թե՝ «Ավելի հեշտ այստեղ մազեր կբուսնեն, քան դու կլինես Սելևկիայում»:
- 17, 1 Ու երբ վրա հասավ ձմեռը, և Գնայոս Կալվինոսը և Վալերիոս Մեսսալասը դարձան կոնսուլներ¹³², նույնիսկ իր՝ Հռոմի վրա բազմաթիվ վատ նախանշաններ հայտնվեցին. քանզի բվեձներ երևացին և գայլեր, իսկ շները թափառում էին ու ոռնում, և արձանների մի մասը քրտնել էր, մյուս
- 2 մասը շանթահարվել. մինչդեռ իշխանությունները, մասամբ գոտոթյան, բայց առավել ևս հավքերի¹³³ և երկնային նշանների պատճառով հազիվ յոթերորդ օրը այդ մասին հայտնեցին: Բայց այդ նշանները ոչ մի պարզ բան չէին ցույց տալիս, թե ի՞նչ պետք է կատարվի. քանզի քաղաքում իրավիճակը խառն էր, իսկ գալլերը նորից խռովություն էին բարձրացրել. ու թեպետև (հռոմայեցիները) դեռևս չգիտեին ինչ անեին, արդեն պատերազմի բռնվեցին պարթևների հետ:
- 3 Իսկ Կրասսոսին, երբ սա անցնում էր Զևգման¹³⁴ — այդ վայրըն այսպես կոչվեց Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքից հետո, քանզի նա (գետն) այստեղով անցավ — այդ նշան-
- 18, 1 ները կանհայտ և հեշտ բացատրելի թվացին: Քանզի այսպես կոչված արծիվը — կա մի տաճար, որի մեջ դրված է ոսկե արծիվ. այդպիսին հաստատված է զորակոչված բոլոր լեգեոններում, և երբեք դուրս չի բերվում (լեգեոնի) ձմեռային կայանից, այլ միայն այն ժամանակ, երբ ամ-

- 2 բողջ զորքը դուրս է գալիս: Այս դեպքում մի այլ տանում է այն, անցկացրած երկար նիզակին, որը վերջանում է սուր ծայրով, այնպես, որ խրվելիս ամրանում է հողին—ահա այդ արծիվներից մեկը այդ ժամանակ չկամեցավ Կրասսոսի հետ միասին անցնել Եփրատը, այլ խրված մնաց գետնին, ասես բուսած լիներ այնտեղ, մինչև որ շատերը դրա
- 3 շուրջը կանգնելով, ուժով դուրս չբաշեցին հողից: Ու սա ևս, թեպետ ակամա, հետևեց նրանց, իսկ մեծ դրոշներից մեկը, որը նման էր առագաստի, և որի վրա փյունիկյան գրեր կային, ազդարարելու համար թե՛ զորքը և թե՛ նրա հրամանատարին¹³⁵, շուտ եկավ ու կամուրջից ընկավ գետը.
- 4 և սա պատահեց ուժեղ քամու ժամանակ: Այնժամ Կրասսոսը մնացյալները ևս հավասար չափով կտրեց, որպեսզի դրանք ավելի կարճանային ու դրանով իսկ հնարավոր լիներ ավելի հեշտ տանել. բայց այդպիսով միայն ավելացրեց հրաշքը՝ Քանդի ուղիղ գետանցի ժամանակ այնքան (թանձր) մշուշ իջավ զինվորների վրա, որ նրանք սկսեցին իրար հետ ընդհարվել և թշնամու երկրից ոչինչ չէին նկատում, մինչև
- 5 ոտք չէին դնում այնտեղ. և գետանցի ու ավհանման համար մատուցված զոհաբերությունները առավել անբարենպաստ եղան: Այդ ժամանակ էլ ուժեղ քամի բարձրացավ ու կայծակներ ճաթեցին, և կամուրջը, նախքան բոլորը կանցնեին, քանդվեց: Եվ այս կատարվածները այնպես (ակընհայտ) էին, որ ամենաանգետներին և ամենաանուսներին անգամ ցույց էին տալիս, թե վախճանը վատ պետք է լինի և իրենք չեն կարողանալու ետ վերադառնալ, (ուստի) և
- 19, 1 զորքին խիստ սարսափ և հուսալքում համակեց: Այնժամ Կրասսոսը, փորձելով քաջալերել նրանց, ասաց, թե «Մի՛ խռովեք, զինվորներ, եթե կամուրջը քանդվել է, և մի՛ կարծեք, թե դրա մեջ որևէ վատ կանխանշան կա. քանզի ես ինքըս երդվելով ձեզ ասում եմ, որ իմ վերադարձը պետք է կատարվի:
- 2 տարեմ Հուլաստանի վրայով»: Այս խոսքերով նա գուցե քաջալերեր նրանց, եթե նույն պահին պատասխանելով ինչոր մեկին, բարձրաձայն չավելացներ. «Քաջ եղեք, քանզի
- 3 մեզանից ոչ ոք այնտեղից չի վերադառնալու»: Լսելով այս խոսքերը, զինվորներին թվաց, թե այս մեկը ևս ոչ պակաս խոշոր կանխանշան էր, որի պատճառով էլ առավել հուսալքման մեջ ընկան. ուստի և նրանք այսուհետև ուշադրու-

թյուն չէին դարձնում նրա խրատական խորհուրդներին, որոնցով (մի կողմից) վատաբանում էր բարբարոսին¹³⁶, (մյուս կողմից) փառաբանում հռոմեական պետությունը. տալիս էր նրանց դրամ և խոստանում հաղթության պար-
 4 գաններ: Բայց այս դեպքում ևս (զինվորները) հետևեցին (նրան), և ոչ մեկը չհակաճառեց նրան, ոչ էլ որևէ հակա-
 ոակ գործ կատարեց, մասամբ, գուցե, հավատարիմ օրենքին, բայց միաժամանակ նաև այն պատճառով, որ նրանք շփոթված էին և չէին կարող փրկարար որևէ մի բան մտածել, ոչ էլ ձեռնարկել: Որովհետև, ինչպես ամեն ինչում, նրանք թե՛ մտքով և թե՛ մարմնով կորած էին, ասես անհայտ մի աստվածություն նրանց կործանում էր:

- 20, 1 Սակայն նրանց ամենամեծ վնասը պատճառեց Աբգար Օսրոենացին¹³⁷. քանզի նա Պոմպեոսի ժամանակ դաշնակից էր եղել հռոմայեցիներին, իսկ այժմ գերադասել էր բարբարոսին: Նույն բանն արեց նաև Ալքավդոնիոս Արաբը, որը
 2 միշտ անցնում էր ուժեղի կողմը: Այս մեկը, սակայն, բացահայտ կերպով ապստամբեց, ուստի և դժվար չէր նրանից պաշտպանվել: Մինչդեռ Աբգարը, մտածելով հօգուտ պարթևի, ձևացնում էր, թե իբր բարյացակամ է Կրասսոսի հանդեպ և նրա օգտին անխնա դրամ էր ծախսում և իմանալով նրա բոլոր ծրագրերը, դրանք հաղորդում էր (թշնամուն), և նույնիսկ եթե դրանցից որևէ մեկը օգտավետ էր (հռոմայեցիներին, խորհուրդ էր տալիս) հրաժարվել դրանից, իսկ եթե վնասաբեր էր, շտապեցնում այն: Վերջապես
 3 նա այսպիսի մի բան արեց: Երբ Կրասսոսը մտածում էր արշավել դեպի Սելևկիա, կարծելով, որ այնտեղ կարող է ապահով հասնել, եթե իր զորքն ու սլարենամթերքը տանելու լինի Եփրատի վրայով ու նրա երկարությամբ, և նրանց¹³⁸ հետ միասին—քանի որ նա ենթադրում էր, թե նրանց հեշտությամբ կգրավի իր կողմը, քանզի նրանք հելլեններ էին—առանց դժվարության (գետի վրայով) կհասնի Կտե-
 4 սիփոն, այնժամ (Աբգարը) խորհուրդ տվեց նրան հրաժարվել այդ բանից, քանի որ, իբր դա երկար ժամանակ կխլեր, և համոզեց նրան հարձակվել Սուրենի վրա, քանի որ սա
 21, 1 գտնվում էր մոտակայքում և քիչ զորք ուներ: Այսպիսով, երբ նա արդեն պայմաններ էր ստեղծել մեկի կործանման և մյուսի հաղթանակի համար—քանզի նա լրտեսելու պա-

տըրվակով մշտապես հանդիպում էր Սուրենին—հռոմայեցիներին դուրս բերեց (ճակատամարտի) անհոգ վիճակում, իբր հաղթանակը պատրաստ էր, և գործողության ընթացքում միանալով (բարբարոսներին) հարձակվեց (հռոմայեցիներին) վրա:

- 2 Այդ կատարվեց այսպես: Պարթևներն իրենց զորքի մեծ մասը թաքցնելով—բանգի այնտեղ վայրը անհարթ էր և ծառեր կային—դեմ դուրս ելան հռոմայեցիներին: Նրանց նկատելով Կրասոսը՝ ոչ թե հրամանատարը, այլ փրտսերը, որը Գալլիայից ժամանել էր իր հոր մոտ, արհամարհեց նրանց, ենթադրելով, թե մենակ են, իր հեծյալ զորքը հանեց նրանց դեմ. և երբ նրանք դիտավորյալ փախուստի դիմեցին, հալածեց նրանց և կարծելով, թե հաղթել է, շատ հեռացավ ֆալանգից¹³⁹ և այստեղ իսկ շրջապատվելով՝ կտրատվեց:
- 22, 1 Այս բանը կատարվելուց հետո, հռոմայեցիների հետևակը փախուստի չդիմեց, այլ եռանդագին մարտի բռնվեց պարթևների հետ, նրա մահը հատուցելու համար: Սակայն նրանք իրենց վայել ոչինչ չկարողացան անել թե՛ թշնամու բաղմունքից և թե՛ նրա ռազմական տակտիկայի, ինչպես
- 2 նաև Աբգարի դավադրության պատճառով: Քանզի երբ նրանք փորձում էին համատեղ շրջափակվել վահաններով, պաշտպանվելու համար թշնամու նետահարումներից, ապա իրենց վրա թափով նետվում էին թշնամու նիզակավորները և մի մասին ցած էին գլորում, մյուսներին ցրիվ տալիս: Իսկ երբ նրանք այդ բանից խուսափելու համար ձգում-երկարացնում էին իրենց շարքերը, նետահարվում էին: Այս վիճակում շատերն սպանվում էին վրա հասնող նիզակավորների հարվածներից, իսկ շատերն էլ կործանվում էին, շրջապատվելով հեծյալներից. ուրիշներն էլ տապալվում էին նիզակների (հարվածներից) և կամ քշվում էին վիրավորված:
- 4 վաժ: Եվ նետասլաքներն էլ ամեն կողմից խտուրթյամբ միանգամից խոցում էին նրանց, շատերին մահացու վերք հասցնելով, շատերին էլ դարձնելով կռվելու անընդունակ, որով և բոլորն անպետքանում էին: Սլաքները թռչում էին նրանց աչքերին, թափանցելով նրանց (պաշտպանական) զննքերը, վիրավորում էին նրանց ձեռքերն ու մարմնի մյուս բոլոր մասերը, պաշտպանվելու հնարավորությունից զրկելով նրանց, ստիպում ամբողջապես բացվել ու ենթարկ-

5 վել մշտական նետահարման. այնպես որ մինչ որևէ մեկը փորձում էր պաշտպանվել նետերից և կամ աշխատում էր արդեն (մարմինն) մխրճված սլաքը դուրս քաշել, իսկույն իրար ետևից բազում վերքեր էր ստանում: Ուստի և անիմաստ էր նրանց համար շարժվելը, բայց անիմաստ էր նաև անշարժ մնալը: Քանզի ոչ շարժվելը, ոչ էլ հանգիստ մնալը, ոչ մի ապահովություն չէր խոստանում, այլ երկու դեպքում էլ նրանք կործանվում էին. որովհետև շարժվել չէին կարողանում, բայց հեշտությամբ նետահարվում էին:

- 23, 1 Այս բոլորը դեռ այն է, ինչին ենթարկվեցին միայն բացահայտ թշնամիների դեմ կռվելիս. քանզի Աբգարը անմիջապես չէ, որ նրանց դեմ գործողություն ձեռնարկեց. բայց երբ սա ևս հարձակվեց, այնժամ օսրոենցիներն իրենք ևս հարվածեցին (հռոմայեցիների) անպաշտպան թիկունքին, երբ սրանք ետ էին շրջվել, և դրանով իսկ օգնում էին մյուսներին, սրանց ավելի հեշտ ոչնչացնելու համար: Քանզի (հռոմայեցիների) շարքերը փորձելով սրանց դեմ հանդիման դասավորվել, իրենց թիկունքը պարթևներին էին դարձնում: Հետո շուռ էին գալիս դեպի պարթևները, այնուհետև դարձյալ դեպի օսրոենցիները, հետո նորից դեպի պարթևները: Այս ամենից հետո առավել շփոթմունքի ենթարկվելով, քանի որ նրանց հարվածող հակառակորդին դիմագրավելու համար ստիպված անընդհատ այս ու այն կողմ էին շրջվում, ապա ընկնում էին յուրայինների դաշույնների վրա և շատերն
- 3 սպանվեցին իրար ձեռքով: Ու վերջապես, քանի որ թըշնամին ամեն կողմից միաժամանակ հարձակվում էր իրենց վրա, և իրենք ստիպված էին պաշտպանելու իրենց մերկացած զորամասերը վերջիններիս մոտիկ կանգնածների վահաններով, դրանով իսկ նրանք փակվեցին մի նեղ տեղանքում, այնպես որ այլևս շարժվել չէին կարողանում: Եվ իսկապես, մահացածների բազմության պատճառով նրանք հաստատ կանգնելու տեղ անգամ չունեին, այլ սայթաքելով
- 4 ընկնում էին (դիակների) վրա: Իսկ տապն ու ծարավը—քանզի ամառվա կեսն էր, և այս ամենը կատարվում էր կեսօրին—և փոշին, որը բարբարոսները հնարավորին չափ բարձրացնում էին, ձիավարելով նրանց շուրջ բոլորը, (կենդանի) մնացածներին խիստ սարսափով համակեց և շատերը այս ամենից ընկնում էին ցած, թեպետև չվիրավորված:

- 24, 1 Եւ ի նրանք մինչև վերջինը կկորչեն, եթե բարբարոսների նի-
ղակները մասամբ չճկվեն, մասամբ էլ չջարդվեն, իսկ
անդադար նետահարումից աղեղների ջղերը չպոկվեն և
նետերն էլ չսպառվեն և բոլոր թրերը չթանային և, որ ամե-
2 նակարևորն է, իրենք՝ այրերը չհոգնեն սպանելուց: Ահա
այսպես (հարձակվողները) ետ քաշվեցին, քանզի գիշերը
իջնում էր, և նրանք պետք է հեռու ձիավարեին: Որովհետև
նրանք երբեք չէին բանակում նույնիսկ ամենաթուլներին
մոտիկ, քանի որ ոչ մի խրամատ չէին օգտագործում, ուստի
և եթե որևէ մեկը մթության մեջ հարձակվի նրանց վրա,
նրանք անկարող են լինում օգտագործել իրենց ձիերն ու ա-
3 ղեղները: Այսուհանդերձ նրանք այս ժամանակ հռոմայեցի-
ներից ոչ մեկին կենդանի չվերցրին. քանզի տեսնելով նրանց
իրենց զենքերով կանգնած ու նկատելով, որ նրանցից և ոչ
մեկը զենքը դեն չի նետում և չի փախչում, պարթևները են-
թադրեցին, որ սրանք դեռևս ուժեղ են, ուստի և վախեցան
նրանց հետ կռվի բռնվելու:
- 25, 1 Այսպիսով Կրասսոսը և բոլոր մյուսները, ովքեր կա-
րողացան, արշավեցին դեպի Կարրա¹⁴⁰, որը իրենց հանդեպ
հնազանդ էր պահվել այստեղ մնացած հռոմայեցիների շնոր-
հիվ: Մինչդեռ վիրավորներից շատերը, քանի որ անկարող
էին քայլել և զրկված էին տանող սայլերից և նույնիսկ
օգնող-տանողներ չունեին, քանի որ մյուսները հազիվ
կարողացել էին իրենք իրենց քարշ տալ, մնացին դաշտում:
2 Եւ սրանցից ոմանք մահացան վերքերից և կամ ինքնաս-
պանության դիմեցին, մյուսներն էլ հաջորդ օրը գերի վերց-
վեցին: Իսկ խուսափածներից շատերը կործանվեցին,
ճանապարհին հոգնելով. շատերն էլ ոչնչացան ավելի
ուշ, քանի որ ժամանակին անհրաժեշտ խնամք չստացան:
3 Քանզի Կրասսոսը հուսահատված լինելով, ենթադրեց, որ
նույնիսկ քաղաքում այսուհետև հնարավոր չէ դիմանալ, և
մտածեց անմիջապես փախչել: Ու քանի որ նրա համար
հնարավոր չէր ցերեկ ժամանակ դուրս գալու դեպքում
աննկատ մնալ, փորձեց գիշերով փախչել, բայց մատնվե-
լով լուսնից, քանզի լիալուսին էր, չկարողացավ խուսա-
4 փել: Ուստի և (հռոմայեցիները) սպասեցին մինչև վրս,
կհասնեն անլուսին գիշերները, և այդ ժամանակ էլ խավա-
րի մեջ դուրս եկան օտար ու թշնամական երկրում և ահ ու

սարսափով համակված ցրիվ եկան. և սրանցից ոմանք, երբ արդեն օրը բացվեց, բռնվեցին ու կործանվեցին, իսկ մյուսները քվեատոր¹⁴¹ Կասսիոս Լոնգինոսի հետ ապահով հասան 5 Սիրիա. ուրիշներ էլ իրեն՝ Կրասսոսի հետ միասին ապաստանեցին լեռները, որպեսզի դրանց վրայով փախչեն Հայաստան:

- 26, 1 Իսկ Սուրենն իմանալով այս, վախեցավ, որ չլինի թե ինչ-որ մի տեղ սրանք հավաքվելով դարձյալ իր դեմ պատերազմ սկսեն. բայց և շուզեց նրանց վրա հարձակվել բարձրադիր վայրերում, որոնք անմատչելի էին հեծելազորի համար. քանի որ հռոմայեցիները ծանրազեն էին¹⁴² և առավել բարձրից էին կռվում և միաժամանակ հուսահատությունից կատաղությամբ էին լցված, ուստի և հեշտ չէր նրանց հետ կռվի բռնվելը: Այս պատճառով նա (բանագնաց) ուղարկեց նրանց մոտ, իբր հաշտություն կնքելու, պայմանով, որ նրանք լքեն Եփրատից արևելք գտնվող ամբողջ երկիրը:
- 2 Եվ Կրասսոսը նրան հավատաց առանց վարանելու. քանզի նրա վախը հետզհետե աճում էր, և նա խիստ հուսահատված էր անձամբ իր և պետության վրա ընկած աղետի հարվածներից, միաժամանակ տեսնելով նաև, որ զինվորները ծուլանում են ճանապարհին, այն համարելով երկար և դժվարին, և որ նրանք վախենում են Օրոդեսից, անկարող եղավ
- 3 իրեն անհրաժեշտ եղող որևէ բան նախատեսել: Երբ նա արդեն սպառաստ էր հաշտության, Սուրենը շուզեց այլոց միջոցով հաշտություն կնքել, այլ որպեսզի նրան փոքրաթիվ ուղեկիցների հետ հանդիպելով ձերբակալի, ասաց, որ ինքը
- 4 ցանկանում է բանակցել անձամբ նրա հետ: Ուստի և նրանք որոշեցին իրար հանդիպել երկու բանակները բաժանող տարածության մեջտեղում, յուրաքանչյուր կողմից հավասար թվով զինվորներով: Ուստի և Կրասսոսը իջավ հարթավայր, իսկ Սուրենը նրան ձի ուղարկեց նվեր, որպեսզի նա ավելի
- 27, 1 շուտ հասնի իր մոտ: Ու քանի դեռ Կրասսոսը դանդաղում էր և մտածում անելիքի մասին, բարբարոսները նրան խլելով բռնի նստեցրին ձիու վրա: Այդ միջոցին հռոմայեցիները նույնպես ետ խլեցին նրան և ձեռնամարտի բռնվեցին նրանց հետ և որոշ ժամանակ հավասարապես դիմադրեցին, իսկ հետո, երբ ուրիշներ օգնության հասան (բարբարոսներին),
- 2 սրանք գերազանցեցին: Քանզի բարբարոսները, որոնք դաշ-

տում էին և նախապատրաստված սպասում էին, ավելի շուտ հասան յուրայիններին օգնության, քան բարձրում գտնվող հռոմայեցիները: Եվ ընկան ուրիշները, (ընկավ) նաև Կրասսոսը, սպանված կա՛մ իր իսկ յուրայիններից մեկի ձեռքով, որպեսզի կենդանի չգերվի, կամ էլ թշնամու ձեռքով:

3 որովհետև ծանր վիրավորված էր: Այսպիսին եղավ նրա վախճանը: Եվ պարթևները, ինչպես ոմանք ասում են¹⁴³, նրա բերանը հալած ոսկի լցրին իբրև ծանակ: Քանզի լինելով մեծահարուստ, այնքան շատ փող էր կուտակել, որ կարեկցում էր այն մարդկանց, որոնք իրենց միջոցներով չէին կարողանում հավաքագրված լեզեոն պահել, նրանց հա-

4 մարելով աղքատներ: Նրա զինվորների մեծ մասը կարողացավ լեռների վրայով բարեկամական (երկիր) ապաստանել, բայց մի մասն էլ ընկավ թշնամու ձեռքը:

28, 1 Այդ ժամանակ պարթևները Եփրատից այս կողմ շառաջացան, բայց դրանից այն կողմ ընկած ամբողջ երկիրը վերանվաճեցին: Այնուհետև, թեկուզև ոչ մեծ բազմությամբ, նրանք ներխուժեցին նաև Սիրիա, որը ո՛չ զորավար ուներ, ո՛չ իսկ զորք: Այդ պատճառով էլ Կասսիոսը նրանց հեշտությամբ դուրս քշեց, քանի որ նրանք մեծաթիվ չէին:

2 Քանզի երբ Կարրայում զինվորները, Կրասսոսի հանդեպ ատելությամբ (լցված), նրան էին հանձնում գերագույն հրամանատարությունը իրենց վրա, իսկ Կրասսոսը ինքը ևս, աղետի ահագնության պատճառով, կամովին թուլատրեց այդ, Կասսիոսը շընդունեց (հրամանատարությունը): այժմ, սակայն, նա ստիպված ստանձնեց Սիրիայի կառավարումը:

3 Ներկայի և ապագայի համար: Քանզի բարբարոսները չէին հրաժարվում Սիրիայից, այլ ավելի բազմաթիվ ձեռքերով նորից արշավեցին Օրոդեսի Պակորոս¹⁴⁴ անունով որդու, բայց իրականում, քանի որ սա դեռ տղա էր, Օսակեսի¹⁴⁵ գլխավորությամբ. և նրանք հասան մինչև Անտիոք¹⁴⁶, իրենց ոտ-

4 քերի տակ ավերելով ամբողջ երկիրը: Նրանք հույս ունեին իրենց ենթարկել նաև մնացած երկիրը, քանի որ այնտեղ իրենց դեմ կռվելու համար հռոմեական բավականաչափ ուժեր չկային, և երկիրն էլ դժգոհ էր հռոմայեցիների գերիշխանությունից և պատրաստ էր հարելու (պարթևներին), որոնք թե՛ հարևաններ էին և թե՛ սովորույթներով մոտիկ:

29, 1 Բայց երբ նրանց չհաջողվեց (վերցնել) Անտիոքը, քանզի

Կասսիոսը նրանց ուժգին դիմադրեց, և նրանք անզոր չին քաղաքը պաշարել, այնժամ շուռ եկան դեպի Անտիգոնիա։

2 Ու քանի որ այս քաղաքի մերձակայքը անտառախիտ էր, և նրանք չհամարձակվեցին և չկարողացան հեծելազորով ներխուժել քաղաք, ապա մտածեցին կտրատել ծառերը և սմբողջ վայրը մերկացնել, որպեսզի վստահորեն և ապահովությամբ մոտենան քաղաքին։ Բայց այդ անել չկարողացան—քանի որ դժվարությունը մեծ էր և ժամանակն իզուր էր անցնում, իսկ Կասսիոսն էլ վնասում էր նրանց, ովքեր ցրվել էին երկրում—նրանք ետ քաշվեցին մի ուրիշ վայր։

3 արշավելու մտադրությամբ։ Սակայն մինչ այդ Կասսիոսը դարանակալեց այն ճանապարհին, որով նրանք պետք է հեռանային և այնտեղ փոքրաթիվ մարդկանցով նրանց վրա հարձակվելով, ստիպեց փախուստի դիմել և շրջապատելով նրանց, սպանեց ոմանց, որոնց թվում նաև Օսակեսին։ Սրա մահանալուց հետո Պակորոսը լքեց ամբողջ Սիրիան և այնուհետև երբեք չներխուժեց այնտեղ։

30, 1 Սա հազիվ էր մեկնել, երբ Բիբուլոսը ժամանեց իբրև Սիրիայի կառավարիչ, թեպետև որոշված էր, որ ոչ պրետորը, ոչ էլ կոնսուլը ոչ անմիջապես, ոչ էլ մինչև հինգ տարի չպետք է մեկնի արտաքին տիրույթների կառավարման համար, որպեսզի այդ պատճառով իրար հետ չթշնամանան

2 ու չկռվեն։ Եվ նա խաղաղությամբ կառավարեց իրեն ենթակա երկիրը, իսկ պարթևներին հանեց իրար դեմ։ Այսպես, Օրոդեսսի դեմ, ոմն սատրապի, որը թշնամություն ուներ Օրոդեսի դեմ, սիրաշահեց և բանաճնացների միջոցով համոզեց թագավոր հռչակել Պակորոսին և սրա հետ միասին արշավել մյուսի դեմ։

3 Այսպիսով, այս պատերազմը հռոմայեցիների ու պարթևների միջև վերջացավ իր սկսելուց հետո շորրորդ տարում, երբ հյուպատոս էին Մարկոս Մարկելլոսը և Սուպրիկիոս Հոուփոսը։

Գ Ի Ր Ք Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Մ Ե Կ Ե Ր Ո Ր Կ

55, 3 Այսպիսով բացի Փառնակեսից և Օրոդեսից—քանզի սրան նույնպես փորձեց իր կողմը գրավել, թեպետև Կրասսոսներին սպանելուց հետո սա թշնամի էր դարձել—բոլոր մնացածները, որոնք երբևիցե մտերմացել էին նրա հետ¹⁴⁷,

թե՛ դրամ տվեցին և թե՛ օգնություն ունենալու նպատակով, ունենալու նպատակով անձամբ բերեցին: Իրականում պարթևը¹⁴⁸ նրան խոստացել էր, որ եթե ստանա Սիրիան, ապա կդաշնակցի նրա հետ. բայց քանի որ չստացավ այն, ուստի և մերժեց նրան օգնել: Այսպիսով, եթե Պոմպեոսը գերազանցում էր զորքերի բազմությամբ, ապա Կեսարի կողմնակիցները նրանց հավասարվում էին իրենց ուժով...

56, 1 Ահա այս պայմաններում... ամենանշանակալից պայ-
քարը տեղի ունեցավ: Քանզի Հռոմ քաղաքը և նրա ամբողջ
տերությունը, որն արդեն հզոր էր ու մեծ, ընկած էր նրանց
առաջ իբրև մրցանակ. որովհետև բոլորի համար պարզ էր,
որ այն¹⁴⁹ պետք է ծառայի այդ կռվում հաղթողին: Ուստի
նրանք մտածելով այս մասին և վերհիշելով նախկինում ի-
րենց կատարածները—Պոմպեոսը՝ Աֆրիկայի և Սերտորիո-
սի և Միհրդատի և Տիրանի (հպատակեցումը) և ծովային¹⁵⁰
2 (գործողությունները), իսկ Կեսարը՝ Գալլիայի և Իբերիայի¹⁵¹
3 և Հռենոսի և Բրիտանիայի—և ենթադրելով, որ այդ ամենը
կարող են վտանգել ու նախանձախնդիր լինելով միմյանց
փառքը խլելու, գործի անցան:

* * *

63, 3 Քանզի Հայաստանի մի մասը¹⁵², որը պատկանել էր
Դեյոտարոսին¹⁵³, (Կեսարը) տվեց Արիոբարզանեսին՝ Կապ-
պադովկիայի թագավորին, բայց այս դեպքում էլ Դեյոտա-
րոսին բոլորովին չվնասեց, այլ նույնիսկ առավել բարեգոր-
ծություն կատարեց. քանզի նա նրա երկիրը չէ, որ մասնա-
տեց, այլ երբ նվաճել էր Փառնակեսի կողմից նվաճված
ամբողջ Հայաստանը, դրա մի մասը պարզեցել էր Արիոբար-
զանեսին, իսկ մյուս մասը՝ Դեյոտարոսին: Սրանց նա օգտա-
4 գործեց այս կերպ. իսկ Փառնակեսին, որը փորձում էր ար-
դարանալ, թե չի օժանդակել Պոմպեոսին, ուստի և իր այդ
վերաբերմունքի համար ներողամտություն էր հայցում, (Կե-
սարը) նրա հանդեպ ոչ մի բարյացակամություն չցուցաբե-
րեց, այլ մինչև իսկ հանդիմանեց նրան, իրեն բարեգործու-
թյուն անողի հանդեպ վատ և անարգ գտնվելու համար:

Գ Ի Ր Ք Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ե Ր Ո Ր Դ

9, 2 ...Եգիպտոսը ապստամբեց, իսկ Փառնակեսը, երբ
լսեց, որ Պոմպեոսը և Կեսարը թշնամացել են իրար, իս-

կույն ձգտեց վերստին ձեռք բերել իր հայրենի տիրույթները. քանզի նա հույս ուներ, որ նրանք որոշ ժամանակ կզբաղվեն իրենց թշնամանքով և հռոմեական ուժերը կօգտագործեն իրար դեմ: Ուստի նա առաջ շարժվեց իր ծրագրերը իրականացնելու համար, մասամբ այն պատճառով, որ նա արդեն մեկ անգամ սկսել էր, մասամբ էլ այն պատճառով, որ իմացել էր, թե Կեսարը հեռու է գտնվում. այսպիսով նա շատ վալրեր արդեն գրավեց:

* * *

- 45, 1 Եվ Կլեոպատրան Կեսարին դեռ շատ կպահեր Եգիպտոսում և կամ ինքը իսկույն նրա հետ կմեկնեն Հռոմ, եթե Փառնակեսը Կեսարին, սրա կամքին հույժ հակառակ, դուրս չբերեր (Եգիպտոսից) և չխանգարեր նրան Իտալիա շտապելուց: Սա Միհրդատի որդին էր և տիրում էր, ինչպես ասվել է, Կիմմերյան Բոսպորին. նա ցանկանալով վերանվաճել իր հայրենի թագավորությունը, ապստամբեց ճիշտ Կեսարի և Պոմպեոսի հակամարտության ժամանակ. և քանի որ հռոմայեցիները այնժամ խանգարում էին մեկը մյուսին, նա այնուհետև զբաղված էին Եգիպտոսում, ապա նա առանց դժվարության տիրացավ Կոլխիսին և Դեյոտարոսի բացակայության պայմաններում իրեն ենթարկեց ամբողջ Հայաստանը¹⁵⁴, Կապպադոկիայի (մի մասը) և Պոնտոսի մի քանի քաղաքներ, որոնք հատկացվել էին Բյութանիայի նա-
- 46, 1 հանգին: Մինչ նա այս գործերն էր կատարում, ինքը Կեսարը չշարժվեց, քանի որ Եգիպտոսը դեռևս չէր խաղաղվել, և ինքը ինչ-որ հույս ուներ ուրիշների միջոցով հաղթահարել նրան. բայց նա ուղարկեց Գնայոս Դոմիտիոս Կալվինոսին,
- 2 նրան հատկացնելով Ասիա և...¹⁵⁵ լեգեոնները: Եվ նա իր հետ վերցնելով Դեյոտարոսին և Արիոբարզանեսին, իսկույն արշավեց Փառնակեսի դեմ. սա նիկոպոլիսում էր, որն արդեն մինչ այդ գրավել էր. և արհամարհելով Փառնակեսին, քանի որ վերջինս վախենալով իր ժամանումից, պատրաստ էր դեսպանության միջոցով զինադադար կնքելու,
- 3 հաշտություն չկնքեց և կռվի բռնվելով, պարտվեց: Դրա հետևանքով վերադարձավ Ասիա¹⁵⁶, քանի որ նա չէր կարող կռվել իր հակառակորդի հետ, ու ձմեռն էլ վրա էր հասնում: Փառնակեսը մեծապես գոռոզացավ և Պոնտոսի մնա-

ցած մասերը ևս նվաճելուց հետո, գրավեց նաև Ամիսոսը¹⁵⁷,
 թեպետև (այս քաղաքը) երկար ժամանակ դիմագրեց իրեն,
 և կողոպուտի ենթարկելով այն, սպանեց բոլոր երիտասարդ-
 ներին. այնուհետև շտապեց Բյութանիա և Ասիա, փայփա-
 4 յելով նույն հույսերը, ինչ իր հայրը¹⁵⁸: Այդ ժամանակ նա
 տեղեկանալով, որ Ասանդրոսը, որին կարգել էր Բոսպորի¹⁵⁹
 կառավարիչ, դավաճանել է, այլևս առաջ չգնաց: Քանզի
 Ասանդրոսը, երբ նրան հաղորդեցին, թե Փառնակեսը արա-
 գորեն շարժվում է իրենից հեռու, և նրան թվում էր, որ թե-
 պետև Փառնակեսը ներկայումս առավելագույն բարօրու-
 թյան մեջ է, այդուհանդերձ նա հետագայում հաջողության
 մեջ չի մնալու, նրա դեմ ապստամբեց, որպեսզի հռոմայե-
 ցիներին սիրաշահելով, նրանց միջոցով ստանա Բոսպորոսի
 թագավորությունը:

47, 1 Այս ամենը լսելով է, որ Փառնակեսը արշավեց նրա
 դեմ, բայց իզուր. քանզի տեղեկանալով, որ Կեսարը ճանա-
 պարհին է և շտապում է Հայաստան, ետ դարձավ ու հանդի-
 պեց նրան այնտեղ, Զելայի մոտակայքում¹⁶⁰: Որովհետև,
 քանի որ Պտղոմեոսը¹⁶¹ մահացել էր և Դոմիտիոսը պարտ-
 վել, Կեսարը մտածեց, որ Եգիպտոսում իր մնալը ո՛չ ար-
 ժանավայել է, ո՛չ իսկ ձեռնտու, ուստի մեկնեց այնտեղից
 2 և արագ ընթացքով հասավ Հայաստան: Եվ այսպես, բար-
 բարոսը¹⁶² ահաբեկվելով և ավելի վախենալով Կեսարի ա-
 րագ թափից, քան թե նրա զորքերից, բանազնացներ ու-
 ղարկեց նրա մոտ նախքան նա կմոտենար, բազում առա-
 ջարկներ անելով, որպեսզի հաշտության այս կամ այն պայ-
 3 մանով կարողանար ներկա վտանգից խուսափել: Իմիջիայ-
 լոց, նա առավելապես փորձում էր արդարանալ նրանով,
 որ չի աջակցել Պոմպեոսին, և հույս ուներ, որ կհամոզի
 Կեսարին իր հետ հաշտություն կնքելու, քանի որ վերջինս
 անհամբեր շտապում էր Իտալիա և Աֆրիկա, իսկ նրա հեռա-
 նալուց հետո կկարողանա նորից հեշտությամբ պատերազմել:
 4 Կեսարը կասկածելով այդ, առաջին և երկրորդ դեսպանու-
 թյուններին սիրալիր ընդունեց, որպեսզի նրան խաղաղու-
 թյան հույս (ներշնչի) և դրանով իսկ առավել անսպասելի
 հարձակվի նրա վրա: Իսկ երբ երրորդ դեսպանությունը ժա-
 մանեց, նա այլ մեղադրանքների հետ միասին նրան հան-
 դիմանեց նաև այն բանում, որ լքել է Պոմպեոսին՝ իր բարե-

5 կամին: Եվ Կեսարը շահապաղեց, այլ նույն օրն իսկ անմիջապես երբ դեռ նոր էր ճանապարհից եկել, ճակատամարտ տվեց. և որոշ ժամանակ (թշնամու) հեծելազորից ու մանգաղակիր (ռազմականքերից) երերաց, բայց հետո իր հույլիտներով հաղթանակ տարավ: Փառնակեսին, որը փախավ դեպի ծով և հետո փորձեց հասնել Բոսպորոս, Ասանդրոսը 48, 1 ձերբակալեց և սպանեց: Կեսարը այդ հաղթանակի վրա, թեպետև այդ այնքան էլ շատ փայլուն չէր, մեծապես պարծեցավ, ինչքան ոչ մեկ այլ դեպքում, քանի որ նույն օրն ու նույն ժամին եկավ թշնամու վրա և՛ տեսավ նրան, և՛ հաղ- 2 թեց¹⁶³: Ամբողջ ռազմաավարը, թեպետև մեծաքանակ էր, պարզեց զինվորներին և հաղթանակի հակակշիռ կոթող կանգնեցրեց այն տեղին մոտիկ. ուր Միհրդատը կանգնեցրել էր Տրիարիոսին (հաղթելու) առթիվ¹⁶⁴. քանզի նա շահամար- ձակվեց կործանել բարբարոսի (կանգնեցրած կոթողը), ուրովհետև այն ձոնված էր ռազմի աստվածներին, բայց առավելապես այն պատճառով, որ նրա մոտ իր բարձրաց- րած (կոթողով) ստվերեց նախկինը և մի տեսակ կործանեց 3 այն: Այս բանից հետո նա գրավեց այն ամբողջ երկիրը, որ հռոմայեցիներից և նրանց դաշնակիցներից վերցրել էր Փառնակեսը և տվեց նրանց, ովքեր կորցրել էին այն, բացի Հայաստանի մի մասից, որը պարզեց Արիոբարզա- 4 նեսին: Ամիսոսցիներին ազատութուն շնորհեց և Միհրդատ Պերգամացուն¹⁶⁵ շորորդապետութուն¹⁶⁶ տվեց, և թագա- վորի տիտղոս շնորհեց, և թույլ տվեց նրան պատերազմել Ասանդրոսի դեմ, որպեսզի նրան հաղթելով, ստանա Բոս- պորոսը ևս, քանի որ (Ասանդրոսը) դավաճանել էր իր բա- րեկամին:

Գ Ի Ր Ք Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Չ Ո Ր Ս Ն Ր Ո Ր Դ

45, 3 Եվ Կեսարը այնքան մեծ մարդասիրութուն դրսևորեց, որ գովաբանեց Պոմպեոսին հարած մարդկանց ու թույլատրեց նրանց պահել այն ամենը, ինչ (Պոմպեոսը) պարզեց էր իրենց, իսկ Փառնակեսին և Օրոդեսին ատեց, քանզի չօգնեցին (Պոմպեոսին), նրա բարեկամը լինելով հանդերձ....

* * *

46, 1 Թե ինչպե՞ս այս բոլորից հետո հպատակեցրեց Եգիպտոսը և այնտեղից ինչքա՞ն հարստութուն բերեց ձեզ, ավե-

լորդ կլինի ասել: Եվ երբ արշավեց Փառնակեսի դեմ, որն արդեն Պոնտոսի և Հայաստանի ոչ քիչ մասերին էր տիրում, և նույն օրն իսկ, երբ (Փառնակեսին) հաղորդեցին, թե նա մոտենում էր, (Կեսարը իրոք) հայտնվեց նրա առաջ և մարտի բռնվեց ու հաղթեց¹⁶⁷:

Դ Ի Ր Ք Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Դ

- 24.1 Նույն այս տարիներին, Փիլիպպեոս տեղի ունեցած ճակատամարտից հետո, Մարկոս Անտոնիոսը¹⁶⁸ եկավ Ասիայի մայր ցամաքը և երկրներից մի մասը ինքը շրջագայելով, մյուսները (իր մարդկանց) ուղարկելով, քաղաքների վրա հարկ էր դնում և վաճառում էր իշխանությունները:
- 2 Այդ ժամանակ էլ Կիլիկիայում տեսնելով Կլեոպատրային¹⁶⁹, սիրահարվեց նրան և այնուհետև երբեք չհոգաց իր արժանապատվության մասին, այլ ստրկացավ եգիպտոսյան և իր ժամանակը նվիրում էր նրա կրթին: Այս պատճառով շատ ուրիշ անտեղի բաներ ևս կատարեց և նրա եղբայրներին Եփեսոսի Արտեմիսյան տաճարից¹⁷⁰ պոկել-բերելով սպանեց:
- 3 Եվ վերջապես Պլանկոսին Ասիա պրովինցիայում, իսկ Սաքսային Սիրիայում թողնելով, մեկնեց Եգիպտոս: Եվ դրանից էլ իսկապես ծագեցին բազում խռովահույզ դեպքեր. այսպես, կղզիաբնակ արագոսցիները ոչ մի ուշադրություն չդարձրին նրա կողմից իրենց մոտ դրամի համար ուղարկված (պաշտոնյաներին), և նույնիսկ սպանեցին նրանցից ոմանց, իսկ պարթևները, որոնք նախկինում էլ հանգիստ չէին, այժմ առավել ևս սկսեցին հարձակվել հռոմայեցիների վրա: Պարթևներին առաջնորդում էին Լաբիենոսը և Պակորոսը. վերջինս Օրոդես թագավորի, իսկ առաջինը՝ Տիտոս Լաբիենոսի որդին էր: Սա պարթևների մոտ եկավ հետևյալ
- 5 կերպ և Պակորոսի հետ այսպիսի գործեր կատարեց: Նա Կասսիոսի և Բրուտոսի¹⁷¹ ղինակիցն էր և ճակատամարտից¹⁷² առաջ ուղարկվելով Օրոդեսի մոտ որևէ օգնություն ստանալու, սրա կողմից երկար ժամանակ զբաղեցվեց, և քանի որ (Օրոդեսը) սպասողական դիրք էր բռնում և դանդաղում էր նրանց հետ ղինակցել, սա վախեցավ մերժվելուց: Եվ այնուհետև, երբ պարտություն¹⁷³ լուրը հասավ ու թվում էր, թե հաղթողները չեն խնայելու իրենց դեմ կովի ելածներին որևէ մեկին, նա մնաց բարբարոսների մոտ,

գերադասելով ապրել նրանց հետ, քան թե իր տանը կործանվել։ Ուրեմն այս կաբինետը լսելով Անտոնիոսի բարոյալքումը, նրա կիրքը և նրա մեկնումը Եգիպտոս, համոզեց պարթևին հարձակվել հռոմայեցիների վրա։ Քանզի նա

7 հայտնեց, որ նրանց զորքերը մասամբ քայքայվել են, մասամբ վատացել, իսկ մնացածներն էլ խռովության մեջ են և դեմ են նորից պատերազմելու։ Ուստի և խորհուրդ տվեց նրան թե՛ Սիրիան և թե՛ նրան սահմանակից երկրները հպատակեցնել, քանի դեռ Կեսարը¹⁷⁴ Խալկիդոնում զբաղված էր Սեքստոսի հետ, իսկ Անտոնիոսը սիրահարված էր Եգիպտոսում։ Եվ նա խոստանում էր պատերազմում հրամանատար դառնալ և հավաստիացնում (Օրոդեսին), որ այդպիսով ինքը ապստամբության կմղի ժողովուրդներին¹⁷⁵, քանի որ սրանք թշնամացած էին հռոմայեցիներին, վերջիններիս կողմից մշտապես վատ վերաբերմունքի հանդիսվելու պատճառով։

- 25, 1 Այսպիսի բաներ ասելով, կաբինետը համոզեց Օրոդեսին պատերազմելու. ուստի և նրան մեծ ուժեր տրամադրվեցին, թագավորի որդու՝ Պակորոսի հետ։ Սրանց հետ նա ներխուժեց Փյունիկիա և շարժվելով դեպի Ապամեա¹⁷⁶ (քաղաքը), նա ետ մղվեց (քաղաքի) պարիսպներից, բայց հրկրում գտնվող կայազորայինները կամավոր կերպով միացան
- 2 իրեն։ Քանզի սրանք Կասսիոսի և Բրուտոսի հետ արշաված զինվորներից էին և Անտոնիոսը նրանց միացրել էր իր զորքերին և այդ ժամանակ նրանց հանձնարարել էր Սիրիայի պահպանումը, քանի որ նրանք գիտեին երկիրը։ Ուստի սրանց նույնպես, իբրև լավ ծանոթների, կաբինետը հեշտությամբ միացրեց իրեն, բացի Սաքսայից, որն այդ ժամանակ նրանց առաջնորդն էր—քանզի միայն սա, լինելով զորապետի եղբայրը, միաժամանակ նաև քվեստոր, չանցավ
- 3 նրա կողմը— արքունտ¹⁷⁷ Սաքսային նա ճակատամարտում հաղթեց իր հեծյալների դերազանց թվի և քաջության պատճառով. և երբ (Սաքսան) գիշեր ժամանակ խրամատից դուրս փախավ, ինքը հալածեց նրան. քանզի Սաքսան վախենալով, որ իր հետ եղողները նույնպես կհետևեն կաբինետին, որը փորձում էր նրանց գրավել իր կողմը ինչ-որ թերթիկներով¹⁷⁸, որ նա (աղեղներով) նետում էր ռազմական ճամ-
- 4 բարից ներս, փախավ։ Ուստի և կաբինետը վրա հասնելով,

- նրանցից շատերին կործանեց, և երբ Սաքսան փախավ Անտիոք, նա գրավեց Ապամեան, որը այլևս չդիմադրեց, քանի որ (բնակիչները) կարծում էին, թե (Սաքսան) մեռել էր. այնուհետև գրավեց նաև Անտիոքը, որը լքվել էր Սաքսայի կողմից և, ի վերջո, սրան ևս, որը փախել էր Կիլիկիա, հա-
- 26, 1 լածեց ու բռնելով սպանեց: Սաքսայի մեռնելուց հետո Պա-կորոսը տիրացավ Սիրիային և ամբողջ երկիրը ավերեց, բացի Տյուրոսից: Քանզի թե՛ փրկված հռոմայեցիները և թե՛ սրանց համակրող տեղաբնակները արդեն գրավել էին այդ (քաղաքը) և հնարավոր չեղավ ոչ համոզել նրանց, ոչ իսկ բռնանալ նրանց վրա, որովհետև (Պակորոսը) նավատորմ
- 2 չուներ: Այսպիսով, նրանք աննվաճ մնացին. իսկ Պակորոսը մնացած երկիրը գրավելով, ներխուժեց Պաղեստին և Հյուրկանոսին, որն այդ ժամանակ հռոմայեցիների կարգադրությամբ կառավարում էր այդ երկիրը, հեռացրեց և նրա փոխարեն արքոնտ կարգեց նրա եղբորը՝ Արիստոբու-
- 41, 1 Այնուհետև Վենտիդիոսը վերստացավ Կիլիկիան և ինքը հաստատվեց իբրև այդ երկրի կառավարիչ, իսկ Պուպե-
- 2 դիոս Սիլոնին հեծյալներով ուղարկեց դեպի Ամանոս: Այս լեռը գտնվում է Կիլիկիայի և Սիրիայի սահմանում և այն-քան նեղ մի անցում ունի, որ մի ժամանակ դարպասներով պարիսպներ են կառուցել այնտեղ և վայրը դրանից ստա-
- 3 ցել է իր անունը¹⁸⁰: Սակայն Սիլոնը ոչ միայն չկարողացավ գրավել այն, այլև կործանվելու վտանգին ենթարկվեց Պա-կորոսի տեղակալ Փրանապատեսի կողմից, որը պահպա-
- 4 ներ ու չօժանդակեր նրան: Քանզի (Վենտիդիոսը) բարբա-րոսների վրա նետվեց, երբ նրանք այդ չէին սպասում և առանց այդ էլ փոքրաթիվ էին, և սպանեց Փրանապատեսին ու շատ ուրիշների. և դրանով իսկ Սիրիան, որը լքել էին պարթևները, վերագրվեց առանց մարտի, բացի Արադոս (քաղաքից), և դրանից հետո առանց դժվարության գրավեց Պաղեստինը, ահաբեկելով այնտեղ թագավորող Անտիգո-
- 5 նոսին¹⁸¹: Այս ամենը կատարելուց հետո, նա մյուս բոլոր մնացածներից յուրաքանչյուրից շատ դրամ գանձեց. շատ դրամ գանձեց նաև Անտիգոնոսից, Անտիոքոսից¹⁸² և Մալքոս

նաբատեացուց այն պատճառով, որ նրանք օգնել էին Պակորոսին:

Գ Ի Բ Ք Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

- 19, 1 Պուպլիոս Վենտիդիոսը երբ տեղեկացավ, թե Պակորոսը զորք է հավաքում և պատրաստվում է արշավել Սիրիա, ահաբեկվեց. և քանի որ քաղաքները դեռևս չէին հպատակվել, և չեզոքները դեռևս ցրված էին իրենց ձմեռային կայաններում, այսպիսի մի հնար մտածեց թշնամուն զբաղեցնելու:
- 2 և իր զորքերի ուշացումը կանխելու համար: Իմանալով հանդերձ, որ ոմն իշխանավոր¹⁸³ Քաննայոս, որին ինքը ևս ծանոթ էր, առավել հակված էր պարթևների կողմը, նա ամեն տեսակ պատիվ մատուցեց նրան, ասես թե հավատարմագույն անձ էր իր համար, և նրան խորհրդատու դարձրեց իր այն գործերին, որոնցից ինքը ոչ մեկ վնաս չէր կրելու, իսկ Քաննայոսին պետք է հավատ ներշնչեր, թե իբր նրան հա-
- 3 ղորդակից է դարձնելու իր ամենագաղտնի գործերին: Եւր նա արդեն այդտեղ հասավ, ձեացրեց, թե իբր վախենում է, որ բարբարոսները թողնելով Եփրատի սովորական դետանցը, որի մոտ Զեզմա քաղաքն է գտնվում, կօգտագործեն մեկ այլ ճանապարհ գետի ստորին մասում. որովհետև, նրա ասելով, այս վայրը դաշտային էր և թշնամիներին հարմար, իսկ առաջինը բլրաշատ էր և առավել պիտանի իր զորքերի հա-
- 4 մար: Այս բանում նա կարողացավ համոզել Քաննայոսին և նրա միջոցով մոլորեցրեց Պակորոսին. քանզի (վերջինս) ընթացավ դաշտավայրով, որի մասին Վենտիդիոսը ձեացնում էր, թե իբր թշնամին չի նախընտրելու, այն առավել երկար լինելու պատճառով. դրանով իսկ Պակորոսը ժամանակ տրվեց (Վենտիդիոսի) զորքերին հավաքվելու:
- 20, 1 Եվ այս կերպ նա, հանդիպելով Պակորոսին Սիրիայի Կյուրեստիկայում, հաղթեց: Քանզի նա ոչ խանգարեց նրանց գետն անցնելիս, ոչ իսկ գետն անցնելուց հետո իսկույն հարձակվեց նրանց վրա, որով և անհոգություն ու թուլություն պատճառեցին հռոմայեցիներին, ու դրանից հետո (պարթևներն) ընթացան դեպի (հռոմայեցիների) ռազմական ճամբարը, որը թեպետև բարձրադիր էր, այն առաջին իսկ հարձա-
- 2 կումով գրավելու հույսով: Բայց երբ արտելք կատարվեց, (հարձակվողները), որոնք հեծյալ էին, առանց դժվարության ետ մղվեցին դեպի ստորոտ և այնտեղ, թեև արիաբար պաշտ-

պանվեցին—քանի որ նրանց մեծ մասը զրահապատ էր—
 բայց շփոթվելով անակնկալ (հարձակումից) և իրարանցու-
 մից, հաղթվեցին հոպլիտներից և, հատկապես, պարսատի-
 կավորներից. քանզի սրանք հեռվից կատարած իրենց նե-
 3 տումներով մեծապես վնասեցին նրանց: Եվ այս կովում էլ
 Պակորոսը երբ ընկավ, նրանց աղետն առավել մեծ եղավ.
 Քանզի երբ նրանք քիչ անց իմացան իրենց արքունտի
 կործանումը, ոմանք ոգևորությամբ սկսեցին կովել նրա
 մարմնի շուրջը. բայց երբ սրանք կոտորվեցին, մնացած բո-
 լորը նահանջեցին, և նրանց մի մասը ցանկացավ կամուր-
 ջի վրայով փախչել դեպի տուն, բայց չկարողացավ. այլ
 նրանք սպանվեցին նախքան (կամուրջին) կհասնեն. իսկ
 մյուսները ապաստանեցին Կոմմագենե, Անտիոքոսի մոտ:
 4 Վենտիդիոսը Սիրիայի մնացած մասերը ևս, որոնք տա-
 տանվում էին, (սպասելով) պատերազմի վախճանին, հեշ-
 տությամբ հպատակեցրեց, ուղարկելով Պակորոսի գլուխը
 քաղաքներում ցուցադրելու համար. քանզի Պակորոսի հան-
 դեպ արտակարգ սեր էին տածում, ինչպես մի ժամանակ ի-
 րենց վրա իշխած լավագույն թագավորների հանդեպ, նրա
 5 արդարամտության և համեստության համար: Իսկ Վենտի-
 դիոսը արշավեց Անտիոքոսի վրա, պատճառ բռնելով այն,
 որ վերջինս իրեն չէր հանձնել փախստականերին, բայց իրա-
 կանում՝ նրա ունեցած մեծ հարստության համար:

21, 1 Երբ նա արդեն այստեղ էր հասել, Անտոնիոսը հան-
 կարծակի քայլեց նրա վրա, ոչ միայն այն պատճառով, որ
 (այդ ամենը) իրեն հաճելի չէր, այլև (այն պատճառով), որ
 նախանձեց նրան, քանզի նա ինքնուրույնաբար քաջագոր-
 ծություն կատարած մարդու համբավ ձեռք բերեց. ուստի և
 ղրկեց նրան իշխանությունից ու այլևս ոչ այդ ժամանակ, ոչ
 իսկ հետագայում երբեք չօգտվեց նրա ծառայություններից,
 թեպետև այս երկու գործերի համար¹⁸⁴ էլ նա իր համար ստա-
 2 ցավ զոհաբերությունների և հաղթահանդեսի իրավունք: Եվ
 իսկապես, հռոմայեցիները (մայրաքաղաքում) մի կողմից
 այդ պատիվները Անտոնիոսին շնորհելու օգտին ձայն տվե-
 ցին նրա երևելիության պատճառով և ըստ օրինի, քան-
 զի նրան էր պատկանում զորավարությունը, մյուս կողմից
 էլ ձայն տվեցին նաև Վենտիդիոսի օգտին, քանի որ նրանք
 կարծում էին, թե Կրասսոսի ժամանակ հռոմայեցիների կրած

աղետը Պակորոսի սպանությամբ լրիվ կերպով փոխա-
 տուցված էր պարթևներին, հատկապես այն նկատառումով,
 որ այդ երկու իրադարձություններն էլ կատարվել էին յու-
 3 րաքանչյուր տարվա միևնույն օրը: Իրականում այնպես
 պատահեց, որ Վենտիդիոսն ինքը միայն հաղթահանդես
 տոնեց, ինչպես որ հաղթանակը միայն ինքն էր նվաճել—
 քանզի Անտոնիոսը մինչ այդ կորել էր—և դրանով իսկ,
 ինչպես նաև բախտի քմահաճույքով, նա առավել մեծ փառ-
 քի սրժանացավ. չէ՞ որ մի ժամանակ Պոմպեոս Ստրաբոնի¹⁸⁵
 հաղթահանդեսին նա քայլել է մյուս դերվածների շարքերում,
 մինչդեռ այժմ հռոմայեցիներից առաջինը ինքն էր պարթևնե-
 րի դեմ հաղթահանդես տոնում:

- 22, 1 Այս բոլորը, սակայն, տեղի ունեցան որոշ ժամանակ
 հետո, իսկ այնժամ Անտոնիոսը հարձակվեց Անտիոքոսի
 վրա և փակելով նրան Սամոսատում¹⁸⁶, պաշարեց: Եվ քանի
 որ ոչ մի հաջողություն չունեցավ ու ժամանակն էլ իզուր
 կորչում էր, իսկ ինքն էլ կասկածեց, որ զինվորներն իրենից
 օտարանում են Վենտիդիոսին պատվազրկած լինելու պատ-
 ճառով, գաղտնի բանակցություններ սկսեց Անտիոքոսի
 հետ և շինծու հաշտություն հաստատեց, որպեսզի արժա-
 նավայել ձևով հեռանա: Եվ, իհարկե, նա ոչ պատանդներ
 վերցրեց, բացի երկու հոգուց, այն էլ ոչ երևելիներից, ոչ
 իսկ իր պահանջած փողերն ստացավ. իսկ Անտիոքոսին նա
 շնորհեց ոմն Ալեքսանդրի մահը, որը նախապես նրա մո-
 3 տից փախել էր հռոմայեցիների մոտ: Այս բաներն անելուց
 հետո (Անտոնիոսը) մեկնեց Իտալիա, իսկ Գայոս Սոսիոսը
 նրա ձեռքից ստացավ Սիրիայի և Կիլիկիայի իշխանությու-
 նը և Արադոս (Քադաքը), որը մինչ այդ պաշարվել էր և
 սովից ու համաճարակից մեծապես տուժել, հպատակեցրեց և
 Անտիգոնոսին¹⁸⁷, որն իր երկրում եղած հռոմեական կայա-
 ղորներին ոչնչացրել էր, պատերազմում հաղթեց, և երբ սա
 4 փախավ Երուսաղեմ, շրջապատեց նրան ու կործանեց: Հիրա-
 վի հրեաները մեծ վնաս էին պատճառել հռոմայեցիներին—
 քանզի նրանց ցեղը զայրանալիս շատ էր դաժան—բայց ի-
 րենք շատ ավելի տառապեցին: Որովհետև սկզբում գերի
 վերցվեցին նրանք, ովքեր կռվում էին, պաշտպանելով աստ-
 ծու տաճարը, հետո նաև մյուսները գերվեցին, այսպես կոչ-
 ված, Սատուռնի օրը¹⁸⁸: Եվ այնքան մեծ է նրանց նվիրվա-

- 5 ծովային կրոնին, որ այն առաջինները, որոնք գերվել էին տաճարի հետ միասին, կենդանի թողնվեցին Սոսսիոսի կողմից, քանի որ երբ Սատուռնի օրը վրա հասավ, նրանք մշտնելով տաճար, այնտեղ էլ մնացյալների հետ կատարեցին
- 6 ընդունված բոլոր ծեսերը։ Ուստի և սրանց Անտոնիոսը հանձնեց ոմն Հերովդեսի կառավարմանը, իսկ Անտիգոնոսին, խաչին կապելով, մտրակահարեց—(պատիժ), որին ոչ մի այլ թագավոր չէր ենթարկվել հռոմայեցիների կողմից—և դրանից հետո սպանեց նրան։
- 23, 1 Այս դեպքերը տեղի ունեցան Կլավդիոսի և Նորբանոսի կոնսուլության ժամանակ. իսկ հաջորդ տարին հռոմայեցիները Սիրիայում հիշատակության արժանի ոչինչ չկատարեցին։ Քանզի Անտոնիոսը ամբողջ տարին վատնեց
- 2 Իտալիա գալով և նորից (պրովինցիա) վերադառնալով. իսկ Սոսսիոսը (ենթադրելով), որ իր արածը ավելի շուտ կլինի Անտոնիոսի օգտին, քան թե իր, և դրանով իսկ վախենալով նրա նախանձից ու զայրույթից, իր ժամանակն անցկացնում էր միջոցներ մտածելով ոչ թե ինչ-որ հաջողություններ ունենալ և դրանով իսկ թշնամացնել նրան, այլ հանգիստ մընալով հաճոյանալ նրան։ Պարթևների տերությունը, հիրավի, ուժեղ ներքին ցնցումներ ապրեց այսպիսի մի պատճառով։ Քանի որ նրանց թագավոր Օրոդեսը ծերության և Պակորոսի սգի պատճառով հոգնել էր, դեռևս իր կենդանության օրոք իշխանությունը հանձնեց իր մնացած որդիներից ավագագույնին՝ Փրատեսին¹⁸⁹, որը և իշխանությունը վերցնելուց հետո դարձավ մարդկանցից ամենաանաստվածը. քանզի նա նենգաբար սպանեց Անտիոքոսի¹⁹⁰ դստրից ծնված իր եղբայրներին, որովհետև իրենց արիությանը և մայրական գրծով իրենց ծագումով գերազանցում էին իրեն. ու երբ սա¹⁹¹ դժգոհեց այդ ամենից, սրան նույնպես սպանեց և այնուհետև ոչնչացրեց նաև (երկրի) ազնվագույն մարդկանց և այլ դատան գործեր կատարեց. այնպես, որ առաջնագույն մարդկանցից շատերը լքելով նրան, հեռացան տարբեր վայրեր, ոմանք էլ, որոնց թվում նաև Մոնեսեսը, գնացին Անտոնիոսի մոտ։
- 24, 1 Այս դեպքը կատարվեց Ագրիպպասի և Գալլոսի կոնսուլության ժամանակ։ Եվ ահա ձմեռվան մնացած կեսին, Գելլիոսի և Ներվայի իշխանության ժամանակ, Պուպլիոս

Կանիդիոս Կրասսոսը¹⁹², արշավելով իբերների դեմ, այդ կովում հաղթեց նրանց թագավոր Փառնաբազոսին, ստիպեց նրան դաշնակից դառնալ¹⁹³ և նրա հետ միասին ներխուժելով հարևան Ալբանիա¹⁹⁴ և հաղթելով սրանց ևս ու սրանց թագավոր Զոբերոսին, սրանց նույնպես իր կողմը գրավեց։

2 Անտոնիոսն այս ամենից մեծամտացել էր և, բացի այդ, Մոնեսեսի հետ մեծ հույսեր էր կապում—քանզի սա իրեն խոստացել էր առաջնորդել իր զորքերը և Պարթիայի մեծ մասն առանց դժվարության հանձնել իր ձեռքը—ուստի և պատերազմ ձեռնարկեց սրանց դեմ և Մոնեսեսին, այլ պարզևների հետ, հռոմեական երեք քաղաք հանձնեց իշխելու համար, մինչև վերջացներ պատերազմը (պարթևների դեմ) և խոստացավ նույնիսկ պարթևների թագավորությունը։

3 Նրա Մինչ նրանք այսպես էին գործում և պարթևներն էլ Մոնեսեսի փախուստը հիվանդագին ընդունեցին, Փրաատեսը տագնապահար եղավ և բանակցություններ սկսեց նրա հետ, հնարավոր ամեն ինչ խոստանալով, և համոզեց նրան վերադառնալ։ Այս մասին իմանալով Անտոնիոսը, բնական է, զայրացավ, բայց և այնպես շսպանեց Մոնեսեսին, թեպետև սա դեռ իր իշխանության տակ էր. քանզի այդպիսի բան անելուց հետո նա չէր կարող հույս ունենալ, թե այսուհետև որևէ մեկ ուրիշ բարբարոսի կգրավի իր կողմը, և ինչ-որ

5 խաբեություն պատրաստեց նրանց դեմ։ Նա ազատ արձակեց Մոնեսեսին, ասես պետք է իր կողմը գրավեր պարթևներին և նույնիսկ նրա հետ միասին դեսպաններ ուղարկեց Փրաատեսի մոտ։ Եվ նա խոսքով խաղաղություն էր առաջարկում, Կրասսոսի աղետի ընթացքում գերված դրոշներն ու գերիներին ետ վերցնելու պայմանով, որպեսզի թագավորին անպատրաստ թողնի, համաձայնության հույս ներշնչելով նրան, մինչդեռ գործնականում նա ամեն կերպ պատրաստվում էր պատերազմի։

25, 1 Եվ նա առաջացավ մինչև Եփրատ, կարծելով, թե այն զուրկ էր պահակազորներից։ Իսկ երբ նա համոզվեց, թե գետի ամբողջ շրջանը խստորեն պահպանվում է, ետ դարձավ. բայց նա որոշեց արշավանք ձեռնարկել մեղացիների թագավոր Արտավազդի դեմ, որը թշնամի էր Մեծ Հայքի¹⁹⁵ իրեն անվանակից թագավորին. ուստի և այդ վիճակում նա իսկույն շարժվեց դեպի Հայաստան և այնտեղ իմանալով, որ

- 2 Մեղացին շատ էր հեռացել իր հայրենի երկրից, դաշնակից պարթև (թագավորին) օժանդակելու համար, իր գումակը և զորքի մի մասը թողեց Օպպիոս Ստատիանոսի հետ, պատվիրելով նրանց հետևել իրեն, մինչդեռ ինքը, վերցնելով հեծելազորը և հետևակի հզորագույն մասը, շտապեց առաջ, համոզված, որ առանց դիմադրության կգրավի թշնամու
- 3 (ամրությունները)։ և նա նետվելով նրանց արքայանիստ Փրասպա¹⁹⁵ (քաղաքի) վրա, սկսեց հողաթմբեր պատրաստել և հարձակումներ գործել։ Այդ բոլորի մասին տեղեկանալով, Պարթևն ու Մեղացին թույլ տվեցին, որ նա իզուր շարշարվի—քանզի պարիսպները հզոր էին և նրանց կողմից
- 4 լավ էին պաշտպանվում—բայց և այնպես անսպասելի հարձակվեցին Ստատիանոսի վրա, երբ սա ճանապարհին էր ու հոգնած, և բոլորին սպանեցին, բացի Պոնտոսի թագավոր Պոլեմոնից, որն այդ ժամանակ միացել էր (Ստատիանոսի) արշավանքին։ միայն սրան կենդանի գերեցին և փրկագին
- 5 ստանալով ազատ արձակեցին։ Նրանք կարողացան այս անել, քանի որ Արմենը¹⁹⁷ ներկա չեղավ կռվին, բայց և, ինչպես ասում են ոմանք¹⁹⁸, նա կարող էր օգնել հռոմայեցիներին, սակայն ոչ այդ արեց, ոչ էլ եկավ Անտոնիոսի մոտ,
- 26, 1 այլ մեկնեց տուն։ իսկ Անտոնիոսը, թեպետև Ստատիանոսի մոտից ուղարկված առաջին իսկ հաղորդումից հետո իսկույն շտապեց նրան օգնելու, բայց ուշացավ։ քանզի սպանվածներից բացի ոչինչ չգտավ։ Սկզբում նա այս բանից վախեցավ, բայց քանի որ բարբարոսներից ոչ մեկին չպատահեց, ինքը ենթադրեց, որ նրանք մի բանից ահաբեկված հեռացել են ինչ-որ տեղ։ դրանով իսկ նա վերագտավ իր
- 2 կորուվը։ Ուստի և երբ ոչ շատ ժամանակ անց նրանց հանդիպեց, նա փախուստի մատնեց նրանց։ քանզի նրա պարսատիկավորները թե՛ շատ էին և թե՛ կարողանում էին աղեղնավորներից ավելի հեռու նետել։ նրանք բոլորին, նույնիսկ զրահավորվածներին, մեծ վնաս պատճառեցին։ այսուհանդերձ նա չկարողացավ նշանակալից թվով (թշնամիներ) սպանել։ քանզի բարբարոսները արագ ձիավարում էին։
- 3 Այսպիսով, նա նորից մոտեցավ Փրասպային և պաշարեց այն։ այսուհանդերձ մեծ վնաս չպատճառեց թըշնամիներին—քանզի (պարսպից) ներս եղողները ուժգնորեն նրան հետ էին մղում, իսկ դրսում գտնվողները հեշտությամբ

կովի չէին բռնվում—մինչդեռ յուրայիններից շատերին նա
կորցրեց պարեն ճարելու և այն փոխադրելու գործի վրա,
4 շատերին էլ իր իսկ (սահմանած) պատիժներով։ Որովհետև
սկզբում, քանի դեռ այնտեղ մոտակայքից նրանք ճարում
էին իրենց պարենը, ապա կարողանում էին թե՛ պաշարումը
5 շարունակել և թե՛ ապահովել իրենց պարենավորումը։ Բայց
երբ արդեն մոտակայքում ամեն ինչ սպառվել էր, և զինվոր-
ները ստիպված էին լինում հեռու գնալ, այնպես էր ստաց-
վում, որ եթե փոքր թվով ուղարկվեին, ոչ միայն ոչինչ չէին
կարողանալու բերել, այլև կոշնջանային։ Իսկ եթե մեծ թվով,
ապա կմնային առանց պաշարողների և, դրանով իսկ, բար-
բարոսների արտելքի դեպքում կկորցնեին շատ մարդկանց
27, 1 և (պաշարողական) մեքենաներ։ Այս ամենի պատճառով էլ
Անտոնիոսը նրանց բոլորին գարի բաժանեց ցորենի փո-
խարեն և տասից մեկին պատժեց¹⁹⁹, այսպիսով, թեպետ
ինքը կարծում էր, թե պաշարողն է, իրականում սակայն
2 պաշարվողի զրկանքները ինքն էր կրում։ Որովհետև պա-
րիսպներից ներս գտնվողները ճշտորեն օգտվում էին ար-
տելք կատարելու ամեն մի առիթից, մինչդեռ դրսում եղող-
ները խստորեն նեղում էին պաշարողներին, երբ սրանք
երկու մասի էին բաժանվում, հանկարծակի հարձակվելով և
քիչ անց ետ քաշվելով։ Իսկ պարենամթերք հայթայթելու
համար գյուղերը գնացողներին չէին անհանգստացնում,
բայց վերադարձի ճանապարհին անսպասելի հարձակվում
3 էին նրանց վրա։ Երբ այս պայմաններում իսկ (Անտոնիոսը)
շարունակում էր քաղաքի պաշարումը, Փրատեսը, վախե-
նալով, որ ժամանակի ընթացքում (թշնամին) կարող էր
(քաղաքին) ինչ-որ վնաս հասցնել՝ կամ հենց ինքը որևէ
ձևով, կամ էլ ինչ-որ դաշնակից գտնելով, ուստի Անտոնիոսի
մոտ թաքուն կերպով բանագնացներ ուղարկեց և համոզեց
նրան բանակցություններ սկսել, խոստանալով հեշտու-
4 թյամբ հաշտության հասնել։ Եվ այս առթիվ Անտոնիոսի կող-
մից իր մոտ ուղարկվածներին նա ընդունեց ոսկե գահավո-
րակին նստած, կսմթելով աղեղի լարը, նախապես շատ հար-
ձակվեց նրանց վրա, բայց վերջում խոստացավ խաղաղու-
թյուն շնորհել, եթե անհապաղ տեղափոխեն իրենց ճամբա-
5 րը։ Այս բանը լսելով Անտոնիոսը վախեցավ նրա գոռոզու-
թյունից և միաժամանակ կարծեց, որ եթե մեկ ուրիշ վայր

տեղափոխվի, ապա կարող է փրկվել. ուստի և հեռացավ, առանց քանդելու պաշարման կառույցները, ասես բարեկամ երկրում էր գտնվում:

- 28, 1 Մինչ նա այսպես էր գործում, սպասելով հաշտության, մեղացիները թե՛ (պաշարողական) մեքենաները այրեցին և թե՛ հողաթմբերը քանդեցին, իսկ պարթևներն էլ նրան ոչ մեկ առաջարկ չարեցին խաղաղության մասին, այլ հարձակվելով շատ և ծանր վնասներ հասցրին: Եվ ահա իմանալով, թե խաբված է, այլևս չհամարձակվեց որևէ դեսպանություն ուղարկել, քանի որ արդեն հուլյս չունեի, թե նրանք ինչ-որ չափավոր պայմաններով հաշտություն կկնքեն, առավել ևս նա չցանկացավ վհատություն ներշնչել զինվորներին հաշտության ձախողման պատճառով. և քանի որ միանգամ տեղից շարժվել էր, որոշեց շտապել դեպի Հայաստան: Եվ նրանք վերադարձան մեկ այլ ուղիով²⁰⁰—քանզի ենթադրում էին, թե իրենց եկած ճանապարհը ամբողջովին փակված է իրենց առաջ²⁰¹— և կրեցին բազում և անսովոր դժվարություններ: Նրանք անծանոթ վայրեր ընկնելով, կորցնում էին իրենց ճանապարհը, և դրա հետ մեկտեղ բարբարոսները նախապես զրավելով իրենց անցավայրերը, դրանք խրամատապատում կամ պատնեշապատում էին և ամենուրեք դժվարացնում ջրի մատակարարումը և ոչնչացնում արոտավայրերը: Եվ եթե նրանք նույնիսկ ինչ-որ տեղ բախտի բերմամբ պետք է ընթանային առավել նպաստավոր վայրերով, թշնամին նրանց ետ էր դարձնում, այդ վայրերն արդեն զրավված լինելու մասին կեղծ հաղորդումներով և ստիպում նրանց ընթանալ ուրիշ ճանապարհներով. որտեղ նախապես դարանակալել էին. ուստի և շատերն այս եղանակով էին ոչնչանում, շատերն էլ սովահարությունից: Դրա հետևանքով էլ ինչ-որ չափով դասալքություն նկատվեց: Եվ բոլորը կփախչեին, եթե բարբարոսները այդպիսի բան անել համարձակվողներին մյուսների աչքի առաջ նետահարեն:
- 2 լով շսպանեին: Այս եղանակով (բնաջնջվելուց) ազատվածները բախտի բերմամբ այսպիսի մի հնար գտան: Մի անգամ, երբ նրանք դարանն էին ընկել և նետերի խիտ հարվածներ էին ընդունում, անմիջապես իրենց վահանները իրար միացնելով կրիա կազմեցին²⁰² և իրենց ձախ ծնկները հենեցին:
- 3 գետնին: Բարբարոսներն ահա—քանի որ նման բան երբևիցե

չէին տեսել—կարծելով, որ սրանք ընկել են ստացած վեր-
քերից և հարկավոր է մի վերջնական հարված, դեն շարտե-
ցին իրենց աղեղները և ցած նետվեցին ձիերից ու մեր-
կացնելով ակինակները²⁰³, ընդհուպ մոտեցան նրանց (վեջ-
4 նականապես) սպանելու համար: Այդ պահին էլ հռոմայեցի-
ները ոտքի կանգնեցին և, տրված հրահանգի համաձայն,
ձգեցին իրենց փաղանգի շարքերը և, դեմ առ դեմ կանգնե-
լով մոտեցած թշնամուն, նետվեցին յուրաքանչյուրը մեկի
վրա և շատ շատերին կոտորեցին, քանի որ անդեններ²⁰⁴
դեմ իրենք սպառազինված էին, անպատրաստների դեմ՝
պատրաստ կանգնած, աղեղնավորների դեմ՝ հոպլիտներ,
բարբարոսների դեմ՝ հռոմայեցիներ. այնպես որ բոլոր
(կենդանի) մնացածները անմիջապես հեռացան և այլևս ոչ
ոք նրանց չհետապնդեց:

- 30, 1 Իսկ այդ կրիան ահա թե ինչ է և ինչպես է կազմվում:
Բեռնատարները և թեթևագեները և՛ հեծելազորը դասավոր-
ված են լինում զորաբանակի կենտրոնում. հուպիտներից
նրանք, ովքեր զինված են երկարավուն, սնամեջ և գլանաձև
վահաններով, դասավորվում են արտաքին եզրերին, քա-
ռանկյունու ձևով ու երեսները դեպի դուրս և զենքերը պար-
2 զած, շրջափակում են մնացածներին. իսկ (հոպլիտներից)
մյուսները, որոնք տափակ վահաններ ունեն, համախմբե-
վում են կենտրոնում ու վահանները բարձրացնում թե՛ ի-
րենց և թե՛ մնացած բոլորի գլուխների վրա, այնպես որ վա-
հաններից բացի ուրիշ ոչինչ չի երևում հավասարապես
փաղանգի բոլոր մասերում, և նրանք բոլորը, դասավորու-
թյան խտություն հետևանքով, գտնվում են նետերից պաշտ-
3 պանող ծածկի տակ: Այս ձևով, ահա, դա. այնքան ուժեղ է
լինում, որ մարդիկ կարող են քայլել դրա վրա և ամեն ան-
գամ որևէ խոր ու նեղ տեղանք հասնելիս նույնիսկ ձիերին
ու կառքերը կարող են քշել դրա վրայով: Այսպիսին է, ահա,
դասավորության այն եղանակը, որի պատճառով էլ ստացել
է կրիա անվանումը թե՛ իր հզորություն և թե՛ իր ամուր
4 ծածկույթի համար: Այն օգտագործում են երկակի. կամ
հարձակում գործելու համար որևէ բերդի մոտենալիս, երբ
հաճախ նույնիսկ ոմանց բարձրացնում են պարսպի վրա,
կամ էլ երբեկիցե աղեղնավորների կողմից պաշարված լինե-
լու դեպքում. բոլորը կռանում են միասին—քանի որ ձիերը

ևս վարժեցվում են ծունկ շոքելու և պառկելու—այնպես որ թշնամին կարծում է, թե ուժասպառ են եղել. և երբ թրշնամին մոտենում է ընդհուպ, ապա միանգամից ոտքի են կանգնում և թշնամուն անակնկալի բերում:

- 31, 1 Կրիան, ահա, այսպիսի կազմություն ունի: Մինչ Անտոնիոսը, ճիշտ է, այսուհետև թշնամուց ոչ մի վնաս չկրեց, բայց, իրականում, սառնամանիքը նրան մեծ դժվարություն պատճառեց. քանզի արդեն ձմեռ էր և Հայաստանի լեռնային մասերը, որոնց միջով էլ նա հոժարաբար ընթացավ, միշտ սառցապատ են: Եվ (զինվորների) վերքերը, որոնք շատ էին, այստեղ, բնական է, ավելի տառապանք էին պատճառում: Ու քանի որ դրանից էլ շատերը կործանվում էին, շատերն էլ դառնում անմարտունակ, նա չէր հանդուրժում նրանցից յուրաքանչյուրի անձնական դիմումը և արգելեց որևէ մեկին իրեն այդպիսի լուրեր հաղորդել: Ինչ վերաբերում է Արմենին²⁰⁵, թեպետև (Անտոնիոսը) նրա վրա զայրացած էր, որովհետև նա իրենց լքել էր, ու թեև ցանկանում էր պատժել նրան, այնուամենայնիվ սիրաշահեց նրան և հարգանք մատուցեց, որպեսզի նրանից կենսամթերք և դրամ
- 3 ստանա և, վերջապես, քանի որ զինվորները չէին կարող դիմանալ ավելի երկար ճանապարհի և այն էլ ձմռանը, մյուս կողմից էլ պետք է իզուր տանջվեին—քանզի նա մտադիր էր կարճ ժամանակ անց վերադառնալ Հայաստան—նրան մեծապես շողոքորթեց, միաժամանակ բազում խոստումներ տվեց, որպեսզի (թագավորը) թույլ տա իրենց ձմեռել (իր) երկրում, ասելով, որ գարնանը նա նորից պետք է արշավի
- 4 պարթևների դեմ: Ու նրան դրամ բերվեց նաև Կլեոպատրայից, այնպես որ հոպլիտներին հարյուրական դրաքմա²⁰⁶, իսկ մյուսներին ևս հասանելիքը տրվեց: Եվ քանի որ ուղարկված (դրամը) նրանց համար չբավականացրեց, ապա մնացածներին վճարեց իր իսկ միջոցներից, ծախսը վերցնելով իր վրա, իսկ շնորհապարտության պատիվը թողնելով Կլեոպատրային. քանզի ինքը բարեկամներից մեծ գումարներ էր վերցրել, իսկ դաշնակիցներից մեծաքանակ արծաթ էր գանձել:

- 32, 1 Եվ նա այս բոլորը անելուց հետո մեկնեց Եգիպտոս. մինչդեռ տանը հռոմայեցիներին ոչ մի իրադարձություն անհայտ չմնաց ոչ թե այն պատճառով, որ նա ճշմարտությունը

- հաղորդել էր նրանց—քանզի իրականում նա (իր) անհա-
ջողությունները թաքցնում էր և դրանց մասին հայտնում ու-
ղիղ հակառակը, պատկերելով այնպես, թե իբր հաջողու-
2 թյուն է ունեցել—այլ որովհետև համբավը հաղորդեց ճշ-
մարտությունը, և Կեսարն ու մյուսները, որոնք նրա հետ էին
եղել, մանրամասն հետամտում էին այդ ամենը և տարա-
ծում: Ճիշտ է, նրանք դեռևս այդ չէին քննարկում հասարա-
կության առաջ, բայց և այնպես զոհաբերություններ էին կա-
տարում և տոնախմբություններ անում: Եվ քանի որ Կեսարը
3 դեռ այդ ժամանակ էլ պարտություն էր կրել Սեքստոսից,
ապա այդ ամենի բացահայտումը ոչ հարմար կլիներ, ոչ էլ
օգտավետ: Անտոնիոսը, ուրեմն, այս ամենը այսպես կատա-
րեց. նա իշխանություններ պարգևեց՝ Ամյունտասին, որը թե-
պետև եղել էր Դեյոտարոսի գրագիրը, տվեց Գալատիան²⁰⁷,
դրան կցելով Լյուկաոնիան և Պամփյուլիայի²⁰⁸ որոշ մա-
սեր, Արքելաոսին տվեց Կապպադովկիայի իշխանությունը,
հեռացնելով Արիարաթեսին: Իսկ այս Արքելաոսը հոր կող-
մից այն Արքելաոսների սերնդից էր, որոնք կռվել էին հռո-
4 մայեցիների դեմ, իսկ մոր կողմից հետերա Գլափյուրայի
որդին էր: Այսուհանդերձ Անտոնիոսը այս արարքի համար—
չէ՞ որ նա մեծահոգություն էր ցուցաբերում այլոց ինչքի
նկատմամբ—պակաս կշտամբանքի խոսքեր էր լսում քաղա-
քացիներից²⁰⁹. մինչդեռ Կլեոպատրայի հարցում նա խըս-
տորեն մեղադրվեց այն պատճառով, որ նրա զավակներից որ-
դեգրել էր ավագներին՝ Ալեքսանդրին և Կլեոպատրային—
5 սրանք երկվորյակ էին ծնվել—և կրտսերին՝ Պտղոմեոսին,
որը և կռվեց Փիլադելփոս. նաև այն պատճառով, որ նրանց
պարգևել էր Մալքոսի և Իտուրյանների Արաբիայից ըն-
դարձակ երկրներ —քանզի Լյուսանիասին, որին ինքն իսկ
նրանց վրա թագավոր էր կարգել, սպանեց՝ Պակորոսին օ-
ժանդակած լինելու մեղադրանքով— ինչպես նաև ընդարձակ
մասեր Փյունիկիայից և Պաղեստինից, մասեր Կրետեից,
նաև Կյուրենեն²¹⁰ և Կիպրոսը:
- 33, 1 Այդ ժամանակ նա այսպես վարվեց. իսկ հաջորդ տա-
րին, երբ կոնսուլներ էին Պոմպեոսը և Կոռնուփիկիոսը,
(Անտոնիոսը) արշավանք ձեռնարկեց (Արտավազդ) Արմենի
դեմ, մեծապես հույս դնելով Մեդացու²¹¹ վրա, որը զայրա-
ցած էր Փրաատեսի դեմ, որովհետև սա ավարից իրեն շատ

բաժին չէր տվել և ոչ իսկ որևէ այլ ձևով պատվել, և միաժամանակ նա կամենում էր (Արտավազդ) Արմենին պատժել հռոմայեցիներին (իր երկրի դեմ) բերած լինելու համար. ուստի և նա Պոլեմոնին ուղարկեց Անտոնիոսի մոտ, բարե-

2 կամություն և զինակցություն հայցելու: (Անտոնիոսը), իհարկե, այնպես ուրախացավ այս առիթից, որ ոչ միայն նրա հետ դաշինք կնքեց, այլև փոքր-ինչ ուշ Պոլեմոնին, որպես վարձատրություն նրա միջնորդության, տվեց Փոքր Հայքը²¹²: Արդ՝ (Արտավազդ) Արմենին նա նախ հրավիրեց Եգիպտոս իբրև բարեկամի, որպեսզի նրան առանց դժվարու-

թյան ձեռք գցելով, այնտեղ՝ ոչնչացնի. բայց քանի որ սա կռահելով այդ ամենը, հրավերին չպատասխանեց, նա մտա-

3 ծեց մի այլ ձևով խաբել նրան: Ուստի և (Անտոնիոսն) իր զայրույթը նրա հանդեպ բացահայտ ցույց չէր տալիս, որպեսզի չթշնամանա իր հետ. բայց նրան անպատրաստ գըտ-

նելու նպատակով նա շարժվեց Եգիպտոսից, իբրև թե արշա-

վում էր պարթևների դեմ: Ճանապարհին, սակայն, տեղե-

կանալով, որ Օկտավիան²¹³ Հռոմից ժամանում է, այլևս ա-

ռաջ չշարժվեց, այլ ետ վերադարձավ:

* * *

39, Մինչ այդ Անտոնիոսը նույն օրն իսկ հրաժարվեց իշխա-

նությունից, իր փոխարեն կարգելով Լուկիոս Սեմպրոնիոս Ատրատինոսին. այստեղից էլ, ահա, ոմանք կոնսուլներին թվարկելիս ոչ թե Անտոնիոսի, այլ Սեմպրոնիոսի անունն են

2 տալիս: Որպեսզի կարողանա (Արտավազդ) Արմենից ա-

ռանց դժվարության վրեժ լուծել, (Անտոնիոսը) նրա մոտ ուղարկեց ոմն Կվինտոս Դելլիոսին, որը մի ժամանակ իր սիրելին էր եղել, խնդրելով նրա աղջկան²¹⁴ կնության տալ իր Ալեքսանդր որդուն և խոստանում է նրան շատ պարգևներ

3 շնորհել: Եվ, ի վերջո, զարնանամուտին նա հանկարծ եկավ Նիկոպոլիս, որը հիմնել էր Պոմպեոսը, և նրան հրավիրեց այնտեղ, իբրև թե նրա հետ խորհրդակցելու և պարթևների դեմ համագործակցելու նպատակով: Ու քանի որ (Արտա-

վազդը), կասկածելով դավադրության մասին, նրա մոտ շժա-

մանեց, ապա նա նորից Դելլիոսին ուղարկեց բանակցու-

թյուններ վարելու համար և ինքն էլ ոչ պակաս շտապողա-

4 կանությամբ առաջացավ դեպի Արտաշատ: Այս կերպ,

վերջապես, երկար ժամանակ հետո, թե՛ բարեկամների միջոցով նրան համոզելով, թե՛ իր զորքերով երկյուղ պատճառելով և թե՛, ընդհանրապես, իբրև բարեկամի նամակ գրելով և ամեն միջոց գործադրելով, նրան հարկադրեց գալ 5 իր ռազմական ճամբարը: Եվ այստեղ ձերբակալելով նրան, սկզբում պահում էր առանց կապանքների և շրջագայում. նրա հետ այն ամրոցները, որտեղ գտնվում էին գանձերը, որպեսզի կարողանա դրանք ստանալ առանց պատերազմի, արդարանալով, որ իբր նրան ձերբակալել է միայն այն պատճառով, որպեսզի հայերին հարկագրի տուրք վճարել նրա անձի 6 և նրա թագավորության փրկության համար: Իսկ երբ գանձերի պահապանները²¹⁵ ուշադրություն չդարձրին նրան և զենք կրողներն էլ (Արտավազդի) փոխարեն թագավոր ընտրեցին նրա որդիներից ավագագույնին՝ Արտաշեսին²¹⁶, (Անտոնիոսը) Արտավազդին կապեց արծաթե շղթաներով. քանզի թվում էր, թե ամոթալի կլիներ նրան, որը թագավոր էր եղել, կապել երկաթե շղթաներով: Եվ այնուհետև (Ան- 40, 1 տոնիոսը) տիրացավ ամբողջ Հայաստանին, ոմանց հոժարակամ, ուրիշներին բռնությամբ նվաճելով. իսկ Արտաշեսը, քանի որ պատերազմի բռնվեց, բայց պարտվեց, փախավ Պարթևի մոտ: Այս բոլորն անելուց հետո (Անտոնիոսը) իր 2 որդուն նշանեց Մեդացու աղջկա հետ, որպեսզի նրա հետ առավել սերտ բարեկամություն հաստատի. և ապա իր լեզեոնները թողեց Հայաստանում ու վերադարձավ Եգիպտոս, իր հետ տանելով թե՛ այլ առատ ավար և թե՛ Արմենին իր կնոջ 3 ու որդիների հետ: Եվ մյուս գերիների հետ սրանց ևս իր առջևից Ալեքսանդրիա ուղարկելով իբր հաղթահանողի շքերթի համար, ինքը քաղաք մտավ մարտակառքի վրա. և բացի այլ ամենից, որ շնորհեց Կլեոպատրային, նրան բերեց ընտանյոք հանդերձ նաև Արմենին, որը ոսկե կապանքների մեջ էր: Իսկ (Կլեոպատրան) նստած էր բազմության մեջտեղ, արծաթապատ բեմում, ոսկեզօծ գահավորակի վրա: Սակայն բարբարոսները²¹⁷ ոչ աղերսեցին նրան, ոչ իսկ երկրպագեցին, թեպետև նրանց շատ էին ստիպում և շատ էին հուսադրում ազատություն խոստանալով. ու որովհետև նրան պարզապես իր անունով կոչեցին, նրանք վեհամիտ մարդկանց համբավ շահեցին, բայց և նույն այդ պատճառով ենթարկվեցին խիստ չարչարանքների:

41,1 Այս բանից հետո Անտոնիոսը խնջույքով պատվեց
ալեքսանդրիացիներին և հավաքույթի ժամանակ իր կողքին
բազմեցրեց Կլեոպատրային ու նրա որդիներին և դիմելով
ժողովրդին, կարգադրեց, որպեսզի նրան կոչեն արքայից
Թագուհի, իսկ Պտղոմեոսին, որին Կեսարիոն անունն էին
2 տվել, կոչեն արքայից արքա: Այնժամ (պրովինցիաների) մի
նոր բաժանում կատարելով, նրանց պարգևեց Եգիպտոսը,
ինչպես նաև Կիպրոսը. քանզի նա հայտարարեց, թե հիրավի
Կլեոպատրան նախորդ Կեսարի²¹⁸ կինն է եղել, իսկ Կեսա-
րիոնը՝ նրա իսկ որդին, և խոստանում էր, որ այս ամենը
ինքը կատարում է նրա սիրուն, որպեսզի դրանով մեղադրի
Կեսար Օկտավիանոսին իբրև նրա որդեգիրը, այլ ոչ թե իբրև
3 հարազատ որդու: Նրանց, ուրեմն, այս երկրները տվեց, իսկ
Կլեոպատրայից ծնված իր որդիներին խոստացավ տալ (հե-
տևյալ երկրները). Պտղոմեոսին՝ Սիրիան ու Եփրատից այս
կողմ գտնվող բոլոր երկրները՝ մինչև Հելլեսպոնտոս, Կլեո-
պատրային՝²¹⁹ Կյուրենե երկիրը Լիբիայում, իսկ նրանց եղ-
բայր Ալեքսանդրին՝ Հայաստանը ու Եփրատից այն կողմ ըն-
կած բոլոր երկրները՝ մինչև Հնդկաստան. և այս ամենը նա
4 պարգևում էր, կարծես արդեն նվաճած լինելու: Այս ամենը նա
ոչ միայն հայտարարեց Ալեքսանդրիայում, այլև հաղորդում
ուղարկեց Հռոմ, որպեսզի նրանց համաձայնությունը ևս
ստանա. բայց նրա կարգադրություններից և ոչ մեկը չըն-
թերցվեց հրապարակով. քանի որ Դոմիտիոսը և Սոսսիոսը,
որոնք արդեն այդ ժամանակ կոնսուլներ էին և առավելա-
գույնս նվիրված էին նրան, չուզեցին այդ ամենը բոլորին
հրապարակել, թեպետև (Օկտավիանոս) Կեսարը ստիպում
5 էր նրանց: Թեև այս հարցում նրանք հաղթեցին, այսուհան-
դերձ (Օկտավիանոս) Կեսարին հաջողվեց այն, որ հայոց
Թագավորին վերաբերող գրվածքներից ոչինչ չհրապարակ-
վի. քանզի սրան կարեկցում էր, քանի որ գաղտնաբար կա-
պեր էր հաստատել նրա հետ Անտոնիոսի դեմ և միաժամա-
նակ նախանձում էր Անտոնիոսին նրա հաղթահանդեսի հա-
մար:

* * *

44,1 Անտոնիոսն այդ ժամանակ առաջ ընթացավ մինչև
Արաբս գետը, իբր թե պարթևների վրա արշավելու համար,
բայց բավարարվեց միայն Մեդացու հետ կնքած համաձայ-

նությամբ: Պայմանավորվեցին իրար օգնել, մեկը՝ պարթևների
 2 դեմ, իսկ մյուսը՝ (Օկտավիանոս) Կեսարի դեմ, և այդ առնչու-
 թյամբ էլ իրար փոխադարձաբար որոշ թվով զինվորներ
 տվեցին. և (Մեդացին) ստացավ նորանվաճ Հայաստանից
 որոշ մասեր²²⁰. իսկ (Անտոնիոսը) տարավ նրա Յոտապե
 աղջկան (իր որդի) Ալեքսանդրի հետ ամուսնացնելու հա-
 մար, ինչպես նաև զինվորական դրոշները, որոնք գրավված
 3 էին Ստատիանոսի դեմ մղված ճակատամարտում: Այնու-
 հանդերձ Անտոնիոսը, ինչպես ասել եմ²²¹, Պոլեմոնին պար-
 գեց Փոքր Հայքը, միաժամանակ լուկիոս Փլավիոսին²²²,
 որն իր հետ էր, կոնսուլ նշանակելով և այնտեղ թողնելով,
 ինքը շտապեց գնալ Հոնիա և Հունաստան պատերազմելու
 4 (Օկտավիանոս) Կեսարի դեմ: Եվ Մեդացին սկզբում, օգտվե-
 լով դաշնակից հռոմայեցիներից, իր վրա հարձակում գոր-
 ծած պարթևներին և Արտաշեսին հաղթեց. բայց երբ Ան-
 տոնիոսը ետ կանչեց իր զորքերը և միաժամանակ իր մոտ
 պահեց նրա զորքերը, նա պարտվեց և գերի ընկավ. այսպի-
 սով Հայաստանը Մեդիայի հետ միասին կորսվեց:

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ս ՈՒ Ն Ե Ր ՈՐ Դ

1, 4 (Օկտավիանոս) Կեսարը մեղադրում էր (Անտոնիոսին)
 այն բանի համար, որ վերջինս ստացել էր Եգիպտոսը և այլ
 երկրներ, առանց վիճակի, սպանել էր Սեքստոսին..... և
 Արմեն (Արտավազդին) խաբելով, ձերբակալելով ու շղթայե-
 լով, մեծապես վարկաբեկել էր հռոմեական ժողովրդի հեղի-
 նակությունը:

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ս ՈՒ Ն Մ Ե Կ Ե Ր ՈՐ Դ

2, 1 ... (Օկտավիանոս Կեսարը) բոլոր տիրակալներին և թա-
 գավորներին, բացի Ամյունտասից և Արքելաոսից²²³, զրկեց
 այն բոլոր տիրույթներից, որ ստացել էին Անտոնիոսից,
 2 իսկ Փիլոպատրին՝ Տարկոնդիմոտոսի²²⁴ որդուն, և Լյուկոմե-
 դեսին, որը թագավորում էր Կապպադովկյան Պոնտոսի մի
 մասի վրա, և Ալեքսանդրին՝ Յամբլիքոսի²²⁵ եղբորը, զրկեց
 իրենց թագավորություններից: Քանի որ վերջինս իր թագա-
 վորությունն ստացել էր իբրև վարձատրություն Կեսարին
 մեղադրելու համար, ուստի և նրան քարշ տվեց իր հաղթա-
 հանդեսում և հետագայում սպանեց:

5, 3 Այսպիսով, երբ (Անտոնիոսը և Կլեոպատրան) խույս տվեցին նավամարտից²²⁶, մինչև Պելոպոննես միասին նավեցին. իսկ այստեղից, իրենց հետ եղողներից ոմանց, ում կասկածում էին, արձակելուց հետո — մինչդեռ շատերն արդեն, հակառակ իրենց ցանկության, հեռացել էին — Կլեոպատրան շտապեց Եգիպտոս, չլինի թե իրենց պարտության մասին այնտեղ իրենց ժամանելուց առաջ լսելով ապստամբ⁴ բեն. և որպեսզի իր ժամանումը ևս դարձնի ապահով, նավերի քթերը պսակազարդեց, ասես իրոք հաղթանակ էր տարել, և սրնգահարների նվագակցությամբ հաղթերգեր էր երգում. բայց երբ արդեն ինքն ապահով տեղ հասավ, առաջիններից²²⁷ շատերին, որոնք միշտ էլ դժգոհ էին եղել իրենից և այժմ էլ իրեն պատահած աղետի պատճառով հոխորտում էին, սպանեց. և նրանց պատկանող, ինչպես նաև այլ աշխարհիկ և հոգևոր տիրույթներից սկսեց մեծ հարստություն կուտակել, չխնայելով նույնիսկ ամենասրբազան տաճարները և միաժամանակ զինում էր իր բանակը և փնտրում դաշնակիցներ. և նա, սպանելով հայոց թագավորին, նրա գլուխն ուղարկեց Մեդացուն, իբրև թե այդ եղանակով նրանից օգնություն ստանալու հույսով:

* * *

16, 1 Ինչ վերաբերում է մինչ այդ Անտոնիոսի հետ գործակցած մյուս մարդկանց, (Օկտավիանոս Կեսարը) ոմանց պատժեց, մյուսներին՝ ներեց, կամ անձնական նկատառումներից ելնելով, կամ ընկերներին սիրաշահելու համար: Եվ քանի որ նրա մոտ գտնվում էին տիրակալների և թագավորների շատ որդիներ, որոնցից ոմանք պահվում էին իբրև պատանդ, իսկ ուրիշները՝ մեծամտության պատճառով, դրանց մի մասին ետ ուղարկեց իրենց երկրները, մյուսներին էլ ամուսնացրեց իրար հետ, ոմանց էլ պահեց իր մոտ:² Մնացած բոլորին ես զանց կառնեմ, բայց հանվանե կհիշատակեմ միայն երկուսին: Նա Յոտապեին²²⁸ վերադարձրեց Մեդացուն, որը պարտվելուց հետո ապաստան էր փնտրել իր մոտ. իսկ Արտաշեսին²²⁹, որը խնդրել էր իր (պատանդ) եղբայրներին վերադարձնել, մերժեց ընդառաջել այն պատճառով, որ սա սպանել էր Հայաստանում թողնված հռոմայեցիներին:

* * *

- 18,1 ...Այնուհետև (Կեսարը Եգիպտոսից) Սիրիայի վրայով եկավ պրովինցիա Ասիա և այստեղ էլ անցկացրեց ձմեռը, վարգավորելով իրեն հպատակ առանձին երկրներին, ինչպես նաև պարթևներին վերաբերող գործերը։ Քանզի այդ ժամանակ խռովություն էր նրանց մոտ և ոմն Տիրիգատե²³⁰ ապստամբել էր Փրաատեսի դեմ. իսկ (Կեսարը) թե՛ նախկինում, երբ շարունակվում էր Անտոնիոսի պայքարը և թե՛ նավամարտից²³¹ հետո ոչ միայն կողմերից որևէ մեկին չօգնեց, թեպետև նրանք իր զինակցությունն էին խնդրում, այլև չէր սլատասխանում նրանց ոչինչ, բացի այն, որ իբր թե կմտածի այդ մասին. նա (իր վերաբերմունքը) պատճառաբանում էր նրանով, որ իբր զբաղված է Եգիպտոսով, մինչդեռ իրականում նա ցանկանում էր, որ նրանք իրար միջև կռվելով ուժասպառ լինեն։
- Իսկ այժմ, երբ արդեն Անտոնիոսը մահացել էր, և նրանցից էլ Տիրիգատեսը պարտվելով ապաստանել էր Սիրիայում, իսկ Փրաատեսն էլ հաղթանակած լինելով դեսպաններ էր ուղարկել, (Կեսարը) նրանց բարեկամաբար ընդունեց և, առանց օժանդակություն խոստանալու Տիրիգատեսին, թույլատրեց նրան ապրել Սիրիայում. իսկ Փրաատեսից ստանալով նրա որդիներից մեկին, նրան հովանավորելու նպատակով, իր հետ տարավ Հռոմ, որտեղ և նրան պահեց իբրև պատանդ։

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ե Ր Ո Ր Դ

- 43, 1 Եվ (Կեսարը) պահանջեց Անտիոքոս Կոմմադենացուց²³² գալ իր մոտ, որովհետև սա դավադրաբար սպանել էր այն դեսպանին, որին Հռոմ էր ուղարկել նրա եղբայրը, որի հետ թշնամություն ուներ, (Կեսարը) նրան կանգնեցրեց սենատի առաջ և, քանի որ (սենատը) նրան դատապարտեց, մահվան ենթարկեց։

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Ե Ե Ր Ո Ր Դ

- 25, 1 Եվ այդ նույն տարին Պոլեմոնը, որը թագավորում էր Պոնտոսում²³³, մտցվեց (հռոմեական) ժողովրդի բարեկամների և դաշնակիցների ցուցակի մեջ²³⁴, և միաժամանակ սենատորներին իրավունք շնորհվեց նրա թագավորության մեջ եղած բոլոր թատրոններում նստել առաջին շարքում²³⁵,

* * *

- 33, 1 Այսպիսով, քանի որ Տիրիդատեսը անձամբ և Փրատես-
սի կողմից ուղարկված դեսպանները ժամանել էին փոխա-
դարձաբար իրար դեմ մեղադրանքները շարադրելու համար,
նրանց առաջնորդեց սենատի առաջ, որից հետո, երբ սե-
2 նատը թույլ տվեց իրեն որոշել հարցը, նա Տիրիդատեսին
չհանձնեց Փրատեսի ձեռքը, բայց սրա որդուն, որին նա-
խապես վերցրել էր նրանից ու պահում էր իր մոտ²³⁶, ետ
ուղարկեց նրան պայմանով, որ այն ռազմիկները և զինվո-
րական այն դրոշները, որ գերվել էին Կրասսոսի և Անտոնիո-
սի կրած աղետների ընթացքում, ետ վերադարձվեն:

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ս ՈՒ Ն Չ ՈՐ Ս Ե Ր ՈՐ Կ

- 8, 1 Եվ մինչ այդ Փրատեսը վախենալով, որ (Օգոստոս
Կեսարը) արշավանքի կելնի իր դեմ, քանի որ համաձայ-
նության պայմաններից և ոչ մեկը չէր կատարել, ետ ուղար-
կեց նրան թե՛ դրոշները և թե՛ գերված մարդկանց, բացի
այն քչերից, որոնք ամոթից իրենք իրենց ոչնչացրել էին,
կամ էլ փախչելով, կարողացել էին թաքնվել երկրում: Եվ
սրանց (Օգոստոսն) ստացավ, ասես պատերազմում Պար-
թևին հաղթած լիներ:

* * *

- 9, 1 (Հռոմ) քաղաքում այսպիսի գործեր էին կատարվում.
և Օգոստոսը հպատակ երկրները կառավարում էր հռոմեա-
կան սովորույթի համաձայն, մինչդեռ դաշնակից (երկր-
ներին) թույլ էր տալիս կառավարվել իրենց հայրենի ավան-
դույթուններին համաձայն: Եվ նա նպատակահարմար չէր
գտնում ոչ այս մեկին որևէ բան ավելացնել, ոչ իսկ թույլ տալ
որևէ նոր բանի տիրանալու, այլ ճշտորեն բավարարվել եղա-
2 ծով. իր այս կարծիքն էլ նա հաղորդեց սենատին: Այսպի-
սով, նա այդ ժամանակ ոչ մի պատերազմ չձեռնարկեց,
բայց իրականում նա Յամբլիքոսի որդի Յամբլիքոսին տվեց
նրա հայրենական իշխանությունը արաբների վրա և Տար-
կոնդիմոտոսի որդի Տարկոնդիմոտոսին հանձնեց Կիլիկիայի
թագավորությունը, որը պատկանել էր նրա հորը, բացի ծո-
վափնյա որոշ մասերից: Քանզի սրանք նա, Փոքր Հայքի

հետ միասին, պարգևել էր Արքեպիսկոպոսին, քանի որ Մեղացին,
 3 որր նախապես աիրում էր այնտեղ, մահացել էր: Իսկ Հե-
 րովդեսին նա հանձնեց ոմն Զենոգորոսի շորրորդապետու-
 թյունը և ոմն Միհրդատի, որը թեպետև դեռևս փոքր
 տղա էր, Կոմմագենեն, որովհետև այդ երկրի թագավորը
 4 սպանել էր նրա հորը: Իսկ քանի որ մյուս հայերը մե-
 ղադրում էին Արտաշեսին²³⁷ և (դեսպանություն ուղարկելով)
 խնդրում էին Հռոմում գտնվող նրա Տիգրան եղբորը²³⁸, ապա
 (Օգոստոսն) ուղարկեց Տիգրանին²³⁹, որպեսզի (Արտաշե-
 սին) հեռացնի թագավորությունից և (Տիգրանին) հաստատի
 5 գահի վրա: Սակայն (Տիգրանին) այս պատրաստությունե-
 րին համապատասխան ոչինչ չկատարեց, քանզի հայերն ի-
 րենք արդեն սպանել էին Արտաշեսին²⁴⁰: Իսկ Տիգրանը
 խիստ մեծարվեց, մանավանդ, որ այս բոլորի առթիվ որոշ-
 վեց զոհաբերություններ կատարել, կարծես թե քաջարիու-
 թյուն էր ցուցաբերել:

* * *

24, 4 Եվ Կիմմերյան Բոսպորում ծագած ապստամբությունը
 ճնշվեց: Քանզի ոմն Սկրիբոնիոս, որը հայտարարում էր,
 թե ինքը Միհրդատի²⁴¹ թոռն է և թագավորությունն ըս-
 տացել է Օգոստոսի ձեռքից, քանի որ Ասանդրոսը մահա-
 ցել էր, ամուսնացավ վերջինիս Դյունամիս անունով կնոջ
 հետ, որին ամուսինը հանձնել էր թագավորությունը: Սա,
 հիրավի, Փառնակեսի դուստրն էր և Միհրդատի թոռը,
 5 ուստի և Բոսպորը պահում էր իր ձեռքում: Այս մասին իմա-
 նալով Ագրիպպասը²⁴² նրա դեմ ուղարկեց Պոլեմոնին, որը
 թագավորում էր Կապպադովկիային հարող Պոնտոսում:
 Բայց սա չհասցրեց Սկրիբոնիոսին կենդանի բռնել, քանի
 որ Բոսպորի բնակիչներն իմանալով նրա դիտավորության
 մասին, արդեն սպանել էին նրան. իսկ երբ սրանք դիմա-
 դրեցին (Պոլեմոնին), վախենալով, որ իրենց վրա թագա-
 վորելու իրավունքը նրան կտրվի, (Պոլեմոնը) պատերազմ
 6 սկսեց նրանց դեմ: Ու թեև հաղթեց, բայց չկարողացավ
 նրանց հսկատակեցնել, մինչև որ Ագրիպպասը չժամանեց
 Սինոպե նրանց դեմ արշավանք ձեռնարկելու համար: Այն-
 ժամ նրանք զենքերը ցած դրեցին և հանձնվեցին Պոլեմոնին,
 իսկ այդ կինը՝ Դյունամիսը, ամուսնացավ նրա հետ, իհար-
 կե, Օգոստոսի համաձայնությամբ:

9, 4 Եվ (Օգոստոսս Կեսարը) ցանկանալով որևէ կերպ նրանց²⁴³ առավել ողջամիտ դարձնել, Տիբերիոսին տվեց հինգ տարվա տրիբունական պաշտոն և հանձնարարեց նրան Հայաստանի իշխանությունը, որը օտարացել էր Տիգրանի²⁴⁴ մահից հետո:

* * *

- 10, 18 Երբ հայերն ապստամբեցին և պարթևներն էլ գործակցում էին նրանց, Օգոստոսը այս ամենից խիստ նեղացավ և չէր իմանում ինչպե՞ս վարվել: Քանզի ինքը ծերության պատճառով արդեն չէր վստահում անձամբ արշավելու և Տիբերիոսն էլ, ինչպես ասվեց, արդեն հրաժարվել էր, իսկ հղորներից որևէ մեկին ուղարկել նա չէր համարձակվում, մինչդեռ Գայոսն ու Լուկիոսը²⁴⁵ դեռևս երիտասարդ էին և անփորձ պետական գործերի մեջ: Այսուհանդերձ, հանգամանքների ստիպման տակ նա ընտրեց Գայոսին և նրան փոխկոնսուլի պաշտոն և կին տվեց, որպեսզի այդ պատճառով ևս բարձր պատվի արժանանա և միաժամանակ նրան
- 19 խորհրդատուներ նշանակեց: Ուստի (Գայոսը) ճանապարհ ընկավ և բոլորի կողմից բարձր ընդունելություն էր գտնում, իբրև իմպերատորի թոռ և նրան դիտում էին իբրև նրա որդին. նույնիսկ Տիբերիոսը եկավ Քիոս²⁴⁶ և սպասարկեց նրան, որպեսզի այդպիսով փարատի իր վրա եղած կասկածները. նա ինքն իրեն ստորացնում էր և ծնկի գալիս ոչ միայն հանուն Գայոսի, այլև բոլոր նրա մերձավորների: Եվ (Գայոսը) Սիրիա զնալուց հետո որևէ մեծ հաջողություն չունեցավ ու վիրավորվեց:
- 20 Երբ բարբարոսներն իմացան Գայոսի արշավանքի մասին, Փրատակեսը²⁴⁷ բանագնաց ուղարկեց Օգոստոսի մոտ. բացատրություն տալով տեղի ունեցած դեպքերի մասին, միաժամանակ պահանջելով (վերադարձնել) իր եղբայրներին, (փոխարենը) խաղաղություն խոստանալով: Եվ նրան Օգոստոսը պատասխան ուղարկեց առանց նրան «արքա» կոչելու, այլ պարզապես «Փրատակես» անվանելով ու կարգադրելով նրան հրաժարվել թագավորական կոչումից

և հեռանալ Հայաստանից: Ահա գրանից հետո Պարթևը ոչ միայն չվախեցավ, այլև պատասխան դրեց նրան մեծամիտ շեշտով և ինքն իրեն «արքայից արքա», իսկ նրան միայն «կեսար» անվանելով: Իսկ Տիգրանը²⁴⁸ անմիջապես չէ, որ դեսպաններ ուղարկեց, այլ երբ հետագայում Արտավազդը²⁴⁹ հիվանդացավ ու մահացավ, նվերներ ուղարկեց Օգոստոսին այն կապակցությամբ, որ իր հակառակորդը վերացել է ասպարեղից, նա՛մակում առանց իրեն թագավոր անվանելու, 21 իբրև ին թագավորությունը նրա ձեռքից խնդրելով: Աղղված այս ամենից և միաժամանակ վախենալով պարթևների հետ պատերազմ սկսվելուց, նա նվերներն ընդունեց և բարի հույսեր ներշնչելով, պատվիրեց նրան դնալ Սիրիա, Գայոսի մոտ:

* * *

- 10a,4 Այսուհանդերձ սլարթևների դեմ ևս պատերազմ չսկսվեց: Քանզի Փրատակեսը լսելով, որ Գայոսը Սիրիայում է գտնվում իբրև կոնսուլ, միաժամանակ կասկածելով, որ իր երկրում ևս իրավիճակը առաջվա պես դարձյալ անբարենպաստ է, շտապեց համաձայնության գալ (հռոմայեցիների հետ) այն պայմանով, որ ինքը կհեռանա Հայաստանից, և 5 իր եղբայրները կմնան ծովից այն կողմ²⁵⁰: Սակայն հայերը, քանի որ Տիգրանը բարբարոսների դեմ մղած ինչ-որ պատերազմի ժամանակ սպանվել էր, իսկ էրատոն էլ հրաժարվել էր իշխանությունից, պատերազմի ելան հռոմայեցիների դեմ, որովհետև նրանց (վրա իշխանությունը) հանձնել էին ոմն մեդացի Արիոբարզանեսի, որը մի ժամանակ Տիրիդատեսի²⁵¹ հետ եկել էր հռոմայեցիների մոտ. այս դեպքերը կատարվեցին հաջորդ տարին, և՛ բ կոնսուլներ էին Պուբլիոս 6 Վինիկիոսը և Պուբլիոս Վարոսը: Ու թեպետ հայերը նշանակալից որևէ դործ չկատարեցին, բայց ոմն Ադդոն, որը տիրում էր Արտագերսին²⁵², համոզեց Գայոսին ընդհուպ մոտենալ պարիսպներին և խոցեց նրան. այս պատճառով էլ 7 (Արտադերսը) պաշարման ենթարկվեց ու երկար ղիմադրեց: Բայց երբ վերջապես այն վերցվեց, ոչ միայն Օգոստոսը, այլև Գայոսը նույնպես ստացել էր իմպերատորի տիտղոս և Հայաստանն այնժամ Օգոստոսի և սենատի կողմից ստացավ: Արիոբարդանեսը և ոչ շատ ժամանակ անց նրա մահից հետո՝ նրա որդի Արտավազդը²⁵³, Այսպես, Գայոսը վերքի

պատճառով թուլացավ և քանի որ ոչ մի կերպ չէր առողջա-
նում, սկսեց բանականութիւնը կորցնել և առավել ևս բթա-
մրտացավ:

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ս Ո Ի Ն Յ Ո Թ Ե Ր Ո Ր Դ

- 17,3 Ինչևէ, նա²⁵⁴ խիստ զայրացել էր Կապպադովկիայի
թագավոր Արքելաոսի վրա, որովհետև սա նախկինում ծնկի
գալով աղերսել էր իր բարեխոս պաշտպանութիւնը, երբ
Օգոստոսի ժամանակ մեղադրվել էր իր հայրենակիցների
4 կողմից, իսկ երբ հետագայում ինքը մեկնել էր Հռոդոս²⁵⁵,
սա արհամարհեց իրեն և արդեն իր ծառայութիւնը մատու-
ցեց Ասիա ժամանած Գայոսին: Ուստի (Տիբերիոսը) պա-
հանջեց նրանից գալ իր մոտ, մեղադրելով ապստամբութիւն
նյութելու մեջ և նրա բախտը թողեց սենատի վճռին, թե-
պետև մարդը ոչ միայն խորը ծերության հասակում էր, այլև
խիստ տառապում էր հոգատապից ու միաժամանակ թվում
5 էր, թե խելագրկվել է: Եվ իրոք նա մի անգամ այնպես էր
հիվանդացել, որ Օգոստոսը նրա երկրում ինչ-որ խնամա-
կալ²⁵⁶ կարգեց: Այսուհանդերձ, նա այս անգամ արդեն նո-
պա չունեւ, բայց ձևացնում էր (հիվանդ), այդ եղանակով
փրկվելու հույսով: Եվ նա մահվան կենթարկվեւ, եթէ այն-
տեղ վկաներից մեկը չհայտնեւ, թե լսել է նրան ասելիս
այսպես. «Եթե տուն վերադառնամ, ապա ցույց կտամ նրան,
թե ի՞նչ ջղեր ունեմ»: Այս խոսքերի վրա այնքան բարձր ծի-
ծաղ պայթեց, քանզի այս մարդը ոչ միայն կանգնել, այլև
անգամ նստել չէր կարողանում. ուստի և Տիբերիոսը հրա-
6 ժարվեց նրան սպանելուց: Մինչդեռ Արքելաոսի վիճակը
այնքան վատ էր, որ նրան ծածկված մահճի վրա բերեցին
սենատ—քանզի ընդունված սովորութիւն էր նույնիսկ տղա-
մարդուն, եթե նա հիվանդ էր, սլառկած բերել (սենատ). մի
անգամ Տիբերիոսը ևս այդպես էր վարվել— և նա մի քանի
խոսք ասաց մահճից թեքվելով առաջ: Ահա այդ ժամանակ
7 Արքելաոսը այս ձևով փրկվեց, բայց ոչ շատ ժամանակ անց
նա մահացավ, որից հետո Կապպադովկիան ևս դարձավ
հռոմեական (տիրույթ) և հանձնվեց հեծյալի²⁵⁷ կառավար-
մանը:

- 26, 1 Այդ տարիներին էր, որ պարթև Արտաբանոսը²⁵⁸, քանի որ Արտաշեսը²⁵⁹ մահացել էր, Հայաստանը տվեց իր որդի Արսակեսին²⁶⁰ և քանի որ այդ առնչությամբ Տիբերիոսի կողմից որևէ վրեժխնդրություն չեղավ, մի փորձ էլ Կապպադոկիայի վրա կատարեց ու մինչև իսկ սկսեց
- 2 պարթևներին գոռողաբար վերաբերվել: Ուստի և ոմանք ապստամբելով Արտաբանոսի դեմ, դեսպանություն ուղարկեցին Տիբերիոսին, իրենց համար թագավոր խընդրելով պատանդության մեջ գտնվողներից որևէ մեկին: Եվ (Տիբերիոսը) այնժամ նրանց ուղարկեց Փրատեսի որդի Փրատեսին, բայց քանի որ սա ճանապարհին մահացավ, (ուղարկեց) Տիրիդատեսին, որը նույնպես սերում էր թագավորական ընտանիքից:
- 3 Եվ որպեսզի առավել հեշտությամբ ստանար թագավորությունը, նամակ գրեց Միհրդատ Իբերացուն, պատվիրելով ներխուժել Հայաստան, որպեսզի Արտաբանոսը իր որդուն օգնելու նպատակով հեռանա իր երկրից: Եվ այդպես էլ կատարվեց. այսուհանդերձ, Տիրիդատեսը երկար չթագավորեց, քանզի Արտաբանոսը սկյութներին օղնության
- 4 կանչելով, նրան առանց դժվարության դուրս քշեց: Պարթևական դեպքերն ահա այսպիսի ընթացք ստացան. իսկ Հայաստանն անցավ Միհրդատին²⁶¹, որն, ինչպես հայտնի է, Միհրդատ Իբերացու որդին էր և Փարսամանի եղբայրը, որը (Միհրդատ Իբերացուց) հետո դարձավ իբերների թագավոր:

- 8, 2 Եվ նա²⁶² Անտիոքոսի որդի Անտիոքոսին տվեց Կոմմագենեն, որը պատկանում էր նրա հորը և դրան դումարած նաև Կիլիկիայի առափնյա մասերը, միաժամանակ և Աքրիպպասին՝ Հերովդեսի²⁶³ թոռանը, որը գերվել էր Տիբերիոսի կողմից, ազատ արձակեց և նրան հանձնեց պապի տիրությունը և նրա եղբորը, կամ, ավելի ճիշտ, որդուն²⁶⁴ ոչ միայն զրկեց հայրենի ժառանգությունից, այլև մահվան ենթարկեց. և այդ մասին ոչինչ չհաղորդեց սենատին:

* * *

12, 2 Այդ ժամանակ էլ նա ²⁶⁵ Սոեմոսին²⁶⁶ Իտուրիական արաբների երկիրը²⁶⁷, Կոտյուսին²⁶⁸ Փոքր Հայքը, իսկ ավելի ուշ՝ Արաբիայի որոշ մասերը, Ռյումեստալկեսին²⁶⁹ Կոտյուսի տիրույթները, և Պոլեմոնին՝ Պոլեմոնի որդուն՝ հայրենի իշխանությունը պարգևեց, և այս բոլորը, հիրավի, սենատի վճռի համաձայն, իսկ ինքը նստած է եղել ֆորումում բեմի վրա դրված գահավորակին, կոնսուլների միջև, ինչպես ոմանք ասում են, մետաքսե վարագույրներով քողարկված:

* * *

17, 5 Եվ նրա ետևից տարվում էր բազում շատ բան, որը ավար էր համարվում, ինչպես նաև Դարեհը, Արշակունիներից մի այր, որն այդ ժամանակ Հռոմում իբրև պատանդ գտնվող պարթևներից մեկն էր:

* * *

27, 2 Եվ ահա Լուկիոս Վիտելլիոսը, որը ոչ ստոր ծագում ուներ, ոչ էլ անմիտ էր, այլ, ընդհակառակը, որպես Սիրիայի կառավարիչ, անվանի էր դարձել—քանզի այդ ժամանակ ամեն ինչ լավ վարելուց բացի, նաև Արտաքսանոսին, որը 3 մտադիր էր արշավել Սիրիա, քանի որ Հայաստան կատարած իր արշավանքի համար նա անպատիժ էր մնացել. ահաբեկեց, հանկարծակի դեմ դուրս գալով նրան, արք սա արդեն հասել էր Եփրատին, և բանակցություններ սկսելով նրա հետ, ստիպեց նրան զոհ մատուցել Օգոստոսի և Գայոսի սլատկերներին և իր հետ կնքել հաշտություն, որը շահավետ էր հռոմայեցիներին, ու դրա հետ միասին նրա որդիներին ևս պատանդ վերցրեց—ահա այս Վիտելլիոսին Գայոսն իր մոտ կանչեց նրան ոչնչացնելու մտադրությամբ: 4 Նրա դեմ նույն դժգոհությունն էր, ինչ պարթևներինը՝ իրենց թագավորի դեմ, երբ նրան վտարեցին երկրից²⁷⁰. (Կալիգուլայի) նախանձը ծնեց ատելություն, իսկ վախը՝ դավադրություն:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Թ Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Ո Ր Դ

8, 1 Եվ այնուհետև նա²⁷¹ Կոմմագենեն վերադարձրեց Անտիոքոսին—քանզի Գայոսը, թեպետև ինքն իսկ տվել էր այդ երկիրը, բայց նորից ետ էր վերցրել—և Միհրդատ Իբե-

րացուն, որին Գայոսը կանչել էր իր մոտ և կալանավորել, ետ ուղարկեց իր երկիրը, որպեսզի նորից վերցնի իշխանությունը: Մեկ ուրիշ Միհրդատի ևս, որն ուղղակի նրա²⁷² սերնդից էր, պարգևեց Բոսպորոսը և Պոնտոսին դրա փոխարեն տվեց Կիլիկիայից որոշ մասեր:

* * *

28, 7 Իբերների թագավոր Միհրդատը²⁷³ ապստամբեց և պատրաստվում էր հռոմայեցիների դեմ պատերազմել: Նրա մայրը, սակայն, դեմ լինելով այդ ամենին և չկարողանալով համոզել նրան, որոշեց փախչել: Այնժամ Միհրդատը, ցանկանալով թաքցնել իր ծրագրերը, քանի որ ինքը պատրաստություններ էր տեսնում, իր եղբորը՝ Կոտյուսին, որպես դեսպան ուղարկեց Կլավդիոսի մոտ բարեկամական ուղերձով: Բայց Կոտյուսը, դավելով դեսպանությանը, ամեն ինչ հայտնեց նրան և Միհրդատի փոխարեն դարձավ իբերների թագավոր:

Դ Ի Բ Ք Վ Ա Թ Ս Ո Ւ Ն Մ Ե Կ Ե Ր Ո Ր Դ

32, 4ա Միհրդատը՝ իբերների թագավորը, երբ կռվեց հռոմեական զորքերի դեմ և պարտվեց, կյանքում հուսահատություն մատնվեց և (հռոմայեցիներից) խնդրեց իրեն խոստանալ, որ ոչ բռնի կերպով պետք է սպանվի, ոչ էլ հաղթահանդեսի տարվի. երբ իրոք այդ խոստացան, Կլավդիոսը Հռոմում նրան ընդունեց բեմի վրա և սպառնազին խոսեց նրա հետ. իսկ նա համարձակ պատասխանեց նրան ու վերջացրեց ասելով, թե՝ «Ես ոչ թե բերվեցի քեզ մոտ, այլ ժամանեցի. եթե կասկածում ես, աղատ արձակիր ինձ և փորձիր փնտրել»:

* * *

Լեւիանոսը, որը Պոլիոնի փոխարեն ուղարկվել էր Հայաստան, նախկինում եղել էր գիշերապահների հրամանատար և ոչնչով ավելի լավ չէր Պոլիոնից, այլ ինչքան իր պաշտոնով ավելի բարձր էր նրանից, այնքան անհագուրդ շահամոլ էր:

Դ Ի Բ Ք Վ Ա Թ Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ե Ր Ո Ր Դ

19, 1 Մինչ նա²⁷⁴ այս գործերով էր զբաղված, լուր ստացվեց Հայաստանից և միաժամանակ հաղթության դափնի: Քան-

դի Կորբուլունը²⁷⁵ (հռոմեական) ցրված զորամասերը միավորելուց և լքվածներին վարժեցնելուց հետո, թե՛ Վոլոդեսոսին²⁷⁶, պարթևների թագավորին, թե՛ Տիրիզատեսին²⁷⁷, Հայաստանի առաջնորդին, ահաբեկեց սոսկ իր մոտիկ գալու հաղորդումով իսկ: Քանզի նա նման էր առաջին հռոմայեցիներին ոչ միայն իր պայծառ ծագումով և ուժեղ մարմնով, այլև ուներ խորաթափանց միտք. և նա մեծ քաջություն, մեծ արդարություն և խորր հավատարմություն էր ցուցաբերում բոլորի՝ թե՛ յուրայինների և թե՛ թշնամիների հանդեպ: Այդ իսկ պատճառով ներոնը պատերազմը վարելու համար իր փոխարեն ուղարկեց նրան, տրամադրելով այնքան զորք, ինչքան չէր տվել ոչ մեկ ուրիշի, հավասարապես վստահ լինելով, որ սա կկարողանա թե՛ հաղթել բարբարոսներին և թե՛ իր դեմ շապստամբել: Եվ նա այս երկու հարցում էլ նրան հուսախափ չարեց, թեպետև Կորբուլունը շատ մարդկանց վշտացրեց հենց այս անգամ, քանի որ հավատարիմ մնաց ներոնին. որովհետև նրանք այնքան ցանկանում էին նրան իմպերատոր տեսնել ներոնի փոխարեն, որ նրա այս վարմունքը համարում էին նրա միակ թերությունը²⁷⁸:

* * *

- 20, 1 Ահա այս Կորբուլունը առանց դժվարության վերցրեց Արտաշատը և քաղաքը հիմնահատակ կործանեց: Այս անելուց հետո նա շարժվեց դեպի Տիգրանակերտ, խնայելով բոլոր իրեն հանձնվողների երկիրը, բայց ավերելով դիմադրողների երկիրը, իսկ Տիգրանակերտը նրան հանձնվեց կամովին: Նա այլ պայծառ ու փառավոր գործեր ևս կատարեց, որոնց պատճառով էլ նույնիսկ Վոլոգեսոսին, որը թեպետև ահեղ էր, ստիպեց հռոմայեցիների պատվին արժանի հաշտություն կնքել:
- 2 Եվ Վոլոգեսոսը տեղեկանալով, որ ներոնը Հայաստանը պարզեցել է ուրիշներին, իսկ Ադիաբենե երկիրն էլ ավերվում է Տիգրանի²⁷⁹ կողմից, ինքը պատրաստվեց արշավելու Սիրիա՝ Կորբուլունի վրա, իսկ Ադիաբենեի թագավոր Մոնոբազոսին և պարթև Մոնեսեսին²⁸⁰ ուղարկեց Հայաստան:
- 3 Սրանք Տիգրանին պաշարեցին Տիգրանակերտում: Ու քանի որ իրենց պաշարումով սրանք ոչ մեկ վնաս չէին կարողա-

նում հասցնել (Տիգրանին) և ամեն անգամ հարձակվելիս ետ էին մղվում թե՛ նրա և թե՛ նրա զորքում գտնվող հռոմայեցիների կողմից, իսկ Կորբուլոնն էլ մեծ ճշտությամբ պահպանում էր Սիրիան, ապա (Վուլգեսոսը) հրաժարվեց իր մտադրությունից ու թողեց պատրաստությունը և Կորբուլոնի մոտ (բանագնաց) ուղարկելով, կարողացավ զինադադար կնքել այն պայմանով, որ պետք է մի նոր դեսպանություն ուղարկի ներոնի մոտ, վերացնի (Տիգրանակերտի) պաշարումը և իր զինվորներին Հայաստանից դուրս բերի: Իսկ ներոնը նույնիսկ այդ ժամանակ նրան ոչ իսկույն, ոչ էլ հստակ պատասխան չտվեց, իսկ Լուկիոս Կեսենիոս Պետոսին ուղարկեց Կապպադովկիա, հետևելու համար, որ Հայաստանում ոչ մի ապստամբություն չբարձրանա:

- 21,1 Վուլգեսոսը հարձակվեց Տիգրանակերտի վրա և Պետոսին, որը եկել էր նրանց օգնելու, ետ շարտեց. և երբ վերջինս դիմեց փախուստի, հալածեց նրան. կոտորեց նրա կողմից Տավրոսի վրա հաստատված պահակաշորը և նրան պաշարեց Հռանդեայում²⁸¹, որը գտնվում էր Արսանիաս²⁸²
- 2 գետի մոտ: Եվ նա ետ էր վերադառնալու ոչինչ չարած— քանզի որևէ կետում ամրության մոտենալ չէր կարողանում, քանի որ նա չունեց հոսլիտներ, ու թեև զորքի մեծ բազմությամբ, բայց առանց անհրաժեշտ պատրաստության եկած լինելով, զրկված էր պարենամթերքից— եթե Պետոսը չվախենար մինչև ռազմական ճամբարը համոզող նետահարումներից, ինչպես նաև ամեն տեղ հայտնվող նրա հեծյալներից և հաշտության համար լուր չուղարկեր նրան ու չընդուներ նրա պայմանները. նա երգվեց, որ կթողնի ամբողջ Հայաստանը, և որ ներոնը այն կպարզեի Տիրի-
3 դատեսին: Պարթևն ուրախացավ այս տեղից, որովհետև կարծում էր, թե առանց դժվարության կգրավի երկիրը և հռոմայեցիներին իր ողորմածությամբ կդնի մեծ պարտքի տակ. մյուս կողմից էլ նա տեղեկացել էր, որ Կորբուլոնը, որի մոտ Պետոսը, նախքան պաշարվելը, մարդ էր ուղարկել
4 օգնություն խնդրելով, արդեն մոտենում է, ուստի թողեց պաշարվածներին, նախապես պարտագրելով նրանց իր համար կամուրջ կապել Արսանիաս գետի վրա, ոչ այն պատճառով, որ ինքը կամուրջի կարիքն ուներ— քանզի ինքը

հետիոտն էր գետն անցել—այլ ցույց տալու համար նրանց
իր գերազանցությունը²⁸³, Բայց այս դեպքում ևս ինքը կա-
մուրջի վրայով չհեռացավ, այլ մեկնեց փղի վրա նստած,
իսկ մնացածները՝ ինչպես և առաջ:

- 22, 1 Երբ դեռ նոր էր կապիտուլյացիան կատարվել, ահա
և Կորբուլոնը անհնարին արագությամբ մոտեցավ Եփրատին
և այնտեղ սպասեց: Երբ երկու զորքերը²⁸⁴ հանդիպեցին
իրար, ամեն ոք կարող էր նկատել լեգեոնների և նրանց զո-
րավարների միջև եղած մեծագույն տարբերությունը. սրանք
ուրախանում և հրճվում էին իրենց արագության համար, իսկ
2 նրանք վշտացած և ամոթահար՝ հաշտության համար: Իսկ
Վոլոգեսոսը Մոնեսեսին ուղարկելով Կորբուլոնի մոտ, պա-
հանջեց նրանից լքել Միջագետքի ամրությունը. ու նրանք
երկար բանակեցին իրար հետ Եփրատի վրա գցած նույն
այդ կամուրջի վրա, նախապես քանդելով դրա միջին մասը:
3 Քանի որ Կորբուլոնը խոստացավ հեռանալ երկրից, եթե
Պարթևը թողնի Հայաստանը, ապա այդ երկուսն էլ կատար-
վեց, մինչև որ Ներոնը, իմանալով տեղի ունեցածների մա-
սին և ընդունելով Վոլոգեսոսի իսկույն և եթ ուղարկած դես-
պաններին, պատասխանեց նրանց, թե Հայաստանը կտու-
4 Տիրիդատեսին, եթե սա Հռոմ գա. իսկ Պետոսին իշխանու-
թյունից զրկելով և նրա հետ եղած զինվորներին այլ վայրեր
ուղարկելով, Կորբուլոնին դարձյալ կարգադրեց պատերազ-
մել նրանց դեմ: Թեև ինքն անձամբ ուզում էր մասնակցել
այդ արշավանքին, սակայն զոհ մատուցելիս ընկել էր. ուս-
տի և չհամարձակվեց արշավանքի դուրս գալ, այլ մնաց
երկրում:

- 23, 1 Կորբուլոնը թեպետև բացահայտ պատերազմի էր պատ-
րաստվում Վոլոգեսոսի դեմ, հարյուրապետի²⁸⁵ ուղարկե-
լով, պատվիրեց Վոլոգեսոսին հեռանալ երկրից. հատկապես
խորհուրդ տվեց իր եղբորն ուղարկել Հռոմ և համոզեց նրան,
2 քանզի թվում էր, թե ինքը նրանից առավել ուժեղ է: Այսպի-
սով, նրանք գումարվեցին այդ նույն Հռանդեայում, թե՛
Կորբուլոնը, թե՛ Տիրիդատեսը. քանզի այս վայրը հաճելի
էր երկուսին էլ. մեկին՝ որովհետև այստեղ պաշարելով հռո-
մայեցիներին, կապիտուլյացիայի ենթարկեցին ու բաց թո-
ղեցին, իբրև ապացույց ողորմած վերաբերմունքի, իսկ
մյուսին՝ այդ վայրը նախկինում յուրայինների կրած ան-

- 3 պատվովությունը ջնջելու հնարավորություն էր տալիս: Այս-
տեղ բարձր բեմ պատրաստվեց, և դրա վրա կանգնեցվե-
ցին ներոնի պատկերքը²⁸⁶, և Տիրիդատեսը հայերի, պար-
թևների ու հռոմայեցիների բազմության առաջ մոտեցավ
դրանց ու խոնարհվեց, այնուհետև զոհ մատուցելով դրանց
և հանդիսավոր կոչելով, իր գլխից խույրը²⁸⁷ վերցրեց ու
4 դրեց դրանց վրա. և Մոնոբազոսն ու Վուրգեսոսը ևս եկան
Կորբուլոնի մոտ ու պատանդներ տվեցին նրան: Եվ այդ
դեպքերի առթիվ ներոնը մի շարք անգամ իմպերատոր հռո-
չակվեց և, հակառակ ընդունված կարգի, հաղթահանդես
կատարեց:
- 5 Եվ ահա Կորբուլոնը, թեպետ ունեւ և՛ մեծ ուժ, և՛ ոչ
պակաս փառք, և կարող էր հեշտությամբ դառնալ նույնիսկ
իմպերատոր—քանի որ մարդիկ խստագույնս ատում էին
ներոնին, իսկ իրենով ամեն կերպ հիանում—բայց ինքը ոչ
որևէ խռովություն բարձրացրեց, ոչ էլ մեղադրվեց նման
6 բանում: Նա այժմ իրեն ավելի խոհեմ էր պահում. նա Ան-
նիոսին՝ իր փեսային, որն իր փոխհրամանատարն էր, Հռոմ
ուղարկեց, Տիրիդատեսին ուղեկցելու պատրվակով, բայց
իրականում նրան դիտավորյալ կերպով ուղարկեց ներոնի
մոտ պատանդության: (Ներոնը) այնքան վստահ էր, թե նա
չի ապստամբելու, որ նրա փեսային, որը թեև նախկինում
պրետոր²⁸⁸ էր եղել, թույլատրեց վերցնել իրեն տեղակալ:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Ք Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Ե Ք Ե Ր Ո Ր Դ

- 1,1 Երբ (Հռոմում) կոնսուլներ էին Գայոս Տելեսինոսը և
Սուետոնիոս Պավլինոսը, տեղի ունեցավ ամենափառահեղ
մի բան, միաժամանակ նաև մեկ ուրիշ ամենամոթալի
դեպք: (Մի կողմից) ներոնը մասնակցեց կիթառահարների
մրցությանը, և երբ Մենեկրատեսը, կիթառահարության
ուսուցիչը, ձիարշավարանում նրա պատվին հաղթահանդես
2 կազմակերպեց, ինքը հանդես եկավ իբրև կառավար: (Մյուս
կողմից) Տիրիդատեսը ներկայացավ Հռոմ, իր հետ բե-
րելով ոչ միայն իր, այլև Վուրգեսոսի և Պակորոսի²⁸⁹ և
Մոնոբազոսի որդիներին. ու նրանց ամբողջ երթը Եփրատի
մոտից սկսած նմանվում էր հաղթահանդեսի: Քանզի ին-
քը՝ Տիրիդատեսը թե՛ տարիքով, թե՛ գեղեցկությամբ և թե՛

- 2, 1 ծագումով ու խելքով ծաղկուն վիճակում էր. և նրա ամբողջ շքախումբն ու արքունի հանդերձանքը ուղեկցում էր նրան. ու երեք հազար պարթևական, ինչպես նաև մեծ թվով հռո-
- 2 մայեցի հեծյալները հետևում էին նրան: Նրանց թե՛ քաղաքներն էին դիմավորում տոնազարդ և թե՛ ժողովուրդը՝ բարձրագույն և հրճվագին. և ամբողջ պարենը նրանք ստանում էին անվճար, այնպես որ նրանց ամենօրյա ծախսը հանրային գանձարանից հաշվվում էր քսան բյուր (դրաքմե)²⁹⁰: Եվ այս նույն ձևով կատարվում էր շարունակ ինն ամիս տևած նրանց ամբողջ ուղևորության ընթացքում:
- 3 (Տիրիդատեսը) ամբողջ ճանապարհը, մինչև Իտալիա հեծյալ անցավ և նրա կողքին հեծյալ գնում էր նրա կինը, զբլխին քողի փոխարեն ոսկե սաղավարտ դրած, որպեսզի ոտնահարած չլինի (մարդկանց) շերեալու իր հայրենի սովորույթը: Իսկ Իտալիայում նա փոխադրվեց Ներոնի կողմից ուղարկված երկձի (կառքով) ու Պիկենումի ճանապարհով
- 4 եկավ Նեապոլիս, (Ներոնի) մոտ: Նա Ներոնին մոտենալիս հրաժարվեց մինչև իսկ իր ակինակեն մեկ կողմ դնել. թեպետև իրեն պատվիրել էին, այլ գամերով այն ամրացրեց պատյանին. հետո նա ծնկի եկավ ու ձեռները խաչաձևեց
- 3, 1 և նրան կոչելով իր վեհապետը²⁹¹, երկրպագեց: Ներոնն ահա այս բանի համար ևս նրա վրա հիացավ և նրան ամեն կերպ հյուրասիրելուց բացի, Պուտեոլիում (գլադիատորական) մենամարտեր կազմակերպեց: Ազոնոթետեսն էր²⁹² Պատրոբիոսը՝ ազատ արձակված իր ստրուկը, որն այնքան շքեղություն և ծախս էր ներդրել, որ ամբողջ օրը ուրիշ ոչ ոք, բացի եթովպացիներից—այրեր, կանայք և երեխաներ—
- 2 չերևաց թատրոնում: Այս ամենի համար Պատրոբիոսին ինչ-որ պատիվ պետք էր մատուցել, ուստի Տիրիդատեսը իր բարձրագույն աթոռից նետահարեց զազաններին և մեկ նետումով—եթե կարելի է հավատալ—միանգամից փրկու ցուլի վարսեց և սպանեց:
- 4, 1 Սրանից հետո Ներոնը նրան Հռոմ առաջնորդեց և խույրը դրեց նրա գլխին: Ամբողջ քաղաքը զարդարված էր լույսերով և պսակներով և ամենուրեք երևում էին մարդկանց հոծ բազմություններ. առանձնապես բազմամարդ էր ֆորումը:
- 2 Կենտրոնում, իրենց աստիճանների համեմատ, կանգնած էին քաղաքացիները, սպիտակագեյտ և դափնեզարդ. իսկ

- մնացած բոլոր տեղերում՝ պայծառորեն հանդերձավորված զինվորներ, որոնց զենքերն ու դրոշները փայլատակում էին: Եվ նույնիսկ շրջակա բոլոր շենքերի կղմինդրե կտուրներն անգամ չէին երևում (այնտեղ) բարձրացած բազմությունից:
- 3 Այս ամենն այսպես պատրաստվել էր գիշերվա ընթացքում, իսկ լուսաբացին ներոնր մտալ՝ ֆորում, հագած հաղթահանդեսի զգեստը, սենատի և պրետորականների⁹³ հետ ու բարձրանալով բեմ, նստեց արքունի գահավորակի վրա: Դրանից հետո Տիրիդատեսը և նրա ուղեկիցներն անցան երկուստեք նանգնած հոպլիտների շարքերի միջով ու մոտենալով բե-
- 5, 1 մին, երկրպագեցին նրան, ինչպես նախկինում: Երբ այս առթիվ աղաղակ առաջացավ, Տիրիդատեսը ահաբեկվեց և որոշ ժամանակ մնաց անխոս, վախենալով, թե արգեն կորստի է մատնված: Այնուհետև, երբ լռություն ազդարարվեց, նա վերագտավ իր կորովը, և բռնադատելով իր հպարտությունը, պատեհություն և անհրաժեշտության առաջ դարձավ ծառայամիտ, առանց ուշադրություն դարձնելու, թե ստորացուցիչ ինչ խոսք էր բարբառելու իր ստանալիք պար-
- 2 գևի հույսով: Նա խոսեց այսպես. «Ես, ո՛վ վեհապետ, Արսակեսի հետնորդն եմ, Վոլոգեսոս և Պակորոս թագավորների եղբայրը, իսկ քո ծառան: Ու եկել եմ ես դեպի քեզ, իմ աստծուն, երկրպագելու քեզ, ինչպես Միթրային, և թող ինձ համար կատարվի այն, ինչ դու ինքդ կամենաս. քանզի դու ես իմ
- 3 վիճակը և իմ բախտը»: Իսկ ներոնր նրան այսպես պատասխանեց. «Եվ դու լավ արեցիր անձամբ գալով այստեղ, որպեսզի քո ներկայությամբ իմ ներկայությունը վայելես. և այն ամենը, ինչ ոչ քո հայրը քեզ ժառանգություն թողեց, ոչ ևս քո եղբայրները քեզ տալուց հետո պահպանեցին, ես բոլորը քեզ պարգևում եմ և դարձնում Հայաստանի թագավոր, որպեսզի թե՛ դու և թե՛ նրանք հասկանաք, թե ես կարող եմ թագավորությունները և՛ վերցնել, և՛ պարգևել»: Այս ասելով նա պատվիրեց բեմի առաջ հատկապես այդ առթիվ պատրաստված աստիճանի վրա բարձրանալ. և երբ (Տիրիդատեսին) նստեցրին նրա ոտքերի առաջ, նա խուլորդ դրեց նրա գլխին: Այնժամ մեծ և բազմապիսի աղաղակ բարձրացավ: Այնուհետև, (սենատի) հատուկ որոշման համաձայն, թատերական հանդիսություն տեղի ունեցավ: Եվ թատրոնը, ոչ միայն նրա բեմը, այլև նրա ամբողջ շրջադիր ներսից

- ոսկեպատած էր, և այնտեղ եղած ամեն ինչ ոսկով էր զար-
 2 դարված. ուստի և այդ օրը կոչեցին «ոսկե»: Արևից պաշտ-
 պանվելու համար գլխավերևում պարզած վարագույրները
 ծիրանեգույն էին, և դրանց մեջտեղում ասեղնագործած էր
 ներոնը՝ ռազմականք վարելիս, իսկ նրա շուրջը փայլելում
 էին ոսկե աստղեր:
- 3 Ամեն ինչ ահա այսպես կատարվեց. և պարզ է, որ
 նրանք շքեղ խրախճանք ևս ունեցան: Եվ ներոնն այս ամե-
 նից հետո հրապարակով կիթառահարեց և ռազմականք վա-
 4 րեց, հագած կանաչ համազգեստ և գլխին գրած կառապանի
 սաղավարտ: Այս բոլորից Տիրիդատեսը զզվանք զգաց նրա
 հանդեպ, բայց գովաբանեց Կորբուլոնին, որին միայն մեկ
 բանում մեղադրեց. այն, որ այսպիսի վեհապետ ունենալով
 համբերում էր: Իսկապես նա իր այս խոսքերը չթաքցրեց
 նույնիսկ ներոնից, այլ մի անգամ ասաց նրան. «Ո՛վ վե-
 5 հապետ, հանձին Կորբուլոնի լավ ստրուկ ունես». Բայց այս
 ամենն ասաց նրան առանց հասկացվելու. իսկ բոլոր մյուս
 դեպքերում նա շողոքորթեց և շատ վարպետորեն փորձեց
 հաճոյանալ նրան, որի համար էլ նա բազմապիսի նվերներ
 ստացավ, ինչպես ասում են, հինգ հազար բյուր (դրաք-
 6 մե)²⁹⁴ արժողությամբ և Արտաշատը վերաշինելու թույլտը-
 վություն²⁹⁵: Այս ամենից բացի նա բազմաթիվ վարպետներ
 վերցրեց իր հետ, մի մասին ստանալով ներոնի կողմից,
 մյուս մասին համոզելով փողի միջոցով: Այսուհանգերձ
 Կորբուլոնը այդ բոլորին շնորհատրեց անցնել Հայաստան,
 այլ միայն նրանց, ում պարգևել էր ներոնը: Դրա համար էլ
 7, 1 Տիրիդատեսը (Կորբուլոնի վրա) առավել հիացավ, իսկ նե-
 րոնին՝ արհամարհեց: Ու նա վերադարձավ ոչ իր եկած ճա-
 նապարհով—իլլիրիական երկրով՝ Հոնիական ծովի հյուսի-
 սով—այլ Բրենդեսիումից նավեց մինչև Դյուրրաքիոն: Նա
 տեսավ նաև Ասիայի քաղաքները, որի հետևանքով էլ նա
 զարմացել էր հռոմեական տերության հզորությունից և գե-
 ղեցկությունից:
- 10 Մի անգամ Տիրիդատեսը պանկրատիոն (մրցու-
 թյուն)²⁹⁶ դիտելիս, տեսնելով, որ մենամարտողներից մեկը
 վայր ընկնելուց հետո ծեծվում էր հակառակորդի կողմից,
 բացականչեց. «Մարտն անարդար է, քանզի արդարացի չէ
 ընկնողին ծեծելը»:

2 Տիրիղատեսն ահա վերաշինելով Արտաշատը, այն անվանեց Ներոնեյա. բայց Վոլոգեսոսը չցանկացավ իսկ գալ Ներոնի մոտ, թեպետև բազում անգամներ հրավիրել էր. և, ի վերջո, երբ (այդ հրավերները) ձանձրալի դարձան, պատասխան ուղարկեց նրան, թե՝ «Ավելի քեզ համար է հեշտ, քան թե ինձ համար, այսքան ծովեր անցնելը. ուստի և եթե դու գաս Ասիա, այնժամ մենք կպայմանավորվենք, թե որտե՞ղ հանդիպենք իրար»: Վերջում այսպիսի հաղորդում հղեց Պարթևը (Ներոնին):

- 8, 1 Ներոնը, թեպետև զայրացել էր նրա վրա, չնավեց նրա դեմ, ոչ էլ եթովպացիների կամ Կասպյան դռների կողմը, 2 ինչպես նախկինում ծրագրել էր: Այսուհանդերձ նա ուրիշ գործերի հետ միասին, այս երկու կողմերն էլ լրտեսներ ուղարկեց, բայց տեսնելով, որ այդ երկրների հպատակեցումը կարոտ է ժամանակի և ջանքերի, հույս էր տածում, որ դրանք ինքնաբերաբար կմիանան իրեն:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Թ Ս Ո Ւ Ն Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

- 11, 3 Երբ Վոլոգեսոսը նրան²⁹⁷ նամակ ուղարկեց այսպիսի ողջունով՝ «Արքայից արքա Արսակեսը Փլավիոս Վեսպասիանոսին ողջուն», կայսրը բոլորովին շմեղադրեց նրան և փոխադարձաբար պատասխանեց նույն եղանակով, առանց ավելացնելու իր կայսերական տիտղոսներից և ոչ մեկը:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Թ Ս Ո Ւ Ն Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

- 19, 3b Նրա²⁹⁸ օրոք հայտնվեց նաև կեղծ-Ներոնը, որը ասիացի էր, Տերենտիոս Մաքսիմոս անունով. նա նման էր Ներոնին թե՛ իր տեսքով և թե՛ իր ձայնով, քանզի նա կիթառահարում էր նաև: Եվ Ասիայում նա ոմանց իր կողմը գրավեց ու դեպի Եփրատ առաջանալիս, շատ շատերին ևս գրավեց իր կողմը և վերջապես ապաստան գտավ Արտաբանոսի՝ պարթևների առաջնորդի մոտ, որը Տիտոսի հանդեպ ունեցած թշնամանքի պատճառով, ընդունեց նրան և պատրաստություն էր տեսնում նրան Հռոմում հաստատելու համար:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Թ Ս Ո Ւ Ն Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Դ

- 17, 1 Այնուհետև նա²⁹⁹ ռազմերթի ելավ հայերի և պարթևների դեմ այն պատրվակով, որ հայոց թագավորը³⁰⁰ թագը

ոչ թե իրենից էր ստացել, այլ պարթևների թագավորից. մինչդեռ իրականում նա տոգորված էր խիստ փառամոլությամբ:

² Երբ Տրայանոսը պարթևների դեմ արշավելիս հասել էր Աթենք, այնտեղ նրա մոտ ժամանեցին Օսրոենի³⁰¹ ուղարկած դեսպանները, որոնք եկել էին խաղաղություն հայցելու և բերել էին ընծաներ: Եվ որովհետև (Պարթևին) հայտնի էր, թե նա հարձակվելու է և դրանով իսկ պատրաստ է իրադործելու իր սպառնալիքները, խիստ վախեցավ և մեղմելով իր գոռոզությունը, (դեսպաններ) ուղարկեց, աղերսելով նրան չպատերազմել իր դեմ. միաժամանակ խնդրում էր նրան, որ Հայաստանը տրվի Պարթամասիրիսին, որը նույնպես Պակորոսի որդին էր, և թախանձում, որ թագն ուղարկվի սրան: Քանզի, ասում էր նա, Եքսեդարեսին³⁰², որը

³ հարմար չէր ոչ հռոմայեցիների, ոչ էլ պարթևների համար, ինքը գահընկեց էր արել: Իսկ (Տրայանոսը) ոչ ընծաներն ընդունեց, ոչ էլ որևէ բանավոր պատասխան տվեց կամ նամակ ուղարկեց. այլ հայտնեց միայն, որ բարեկամությունը որոշվում է գործերով և ոչ թե խոսքերով. հետևաբար, երբ ինքը ժամանի Սիրիա, պատշաճ ամեն ինչ կանի: Եվ այսպիսի մտադրությամբ նա Ասիայի, Լյուկիայի և սահմանափակից երկրների վրայով գնաց Սելևկիա: Եվ երբ նա հասավ Անտիոք, Ավգարոս Օսրոենացին³⁰³, թեև ինքը անձամբ չհայտնվեց, սակայն ընծաներ և բարեկամական խոսքեր ուղարկեց. քանզի նա նույնքան վախենում էր թե՛ Տրայանոսից և թե՛ պարթևներից, ուստի և չցանկացավ հանդիպել նրա հետ:

* * *

^{19.1} Պարթամասիրիսը կամայական մի բան կատարեց: Տրայանոսին ուղարկած իր առաջին նամակը նա հղել էր իբրև «Հայաստանի թագավոր»։ Բայց քանի որ պատասխան չստացավ, ապա նորից նամակ ուղարկեց, բայց այդ տիտղոսը հանած և խնդրեց իր մոտ ուղարկել Մարկոս Յունիոսին՝ Կապպադովկիայի կառավարչին, որպեսզի նրա միջոցով իր խնդրանքը հաղորդի: Սակայն Տրայանոսը նրա մոտ ուղարկեց Յունիոսի որդուն, մինչդեռ ինքը առաջ ընթացավ մինչև Արսամոսատա³⁰⁴ և այն առանց կռվի վերցնելով, եկավ Սատալա³⁰⁵ և Անքիալոսին՝ հենիոքների ու

մաքելոններէ թագավորին, ընծաներ ուղարկեց: Նա Հայաստանի Ելեգեայում³⁰⁶ ընդունեց Պարթամասիրիսին: (Կայս-
3 ըր) նստած էր պատնեշի եզրին կանգնեցրած բեմի վրա: Եվ
(Պարթամասիրիսը) ողջունելով նրան, գլխից թագը հանեց
ու գրեց նրա ոտքերի մոտ, լուռ կանգնեց, սպասելով, որ նա
կվերցնի ական: Երբ այս բանի վրա զինվորները մեծ աղա-
ղակ բարձրացրին և Տրայանոսին, որպէս ինչ-որ հաղթու-
4 թյուն տանելու համար կոչեցին իմպերատոր—քանզի նրանք
առանց կարոսի³⁰⁷ և անարյուն հաղթանակ էին համարում
այս, երբ տեսան, որ Արշակունի թագավորը՝ Պակորոսի
որդին՝ Օսրոեսի եղբորորդին, կանգնած է (կայսեր)՝ առաջ
առանց թագի, որպէս գերեվարված—(Պարթամասիրիսը),
ահաբեկվեց և կարծեց, թէ ինքը ծանակվում է և մատնվելու
5 է կորստի: Նա շուռ եկավ և ուզեց փախչել, բայց, տեսնելով,
որ ինքը շրջապատված է, խնդրեց շնորհ անել, որ ամբոխի
առաջ չխոսի: Եվ այսպիսով, նա ներս տարվեց վրանը,
սակայն դարձյալ չկարողացավ անել այն, ինչ ցանկանում
20, 1 էր: Եվ երբ նա զայրացած դուրս եկավ զորաճամբարից,
Տրայանոսը ետ կանչել տվեց նրան և նորից բարձրանալով
բեմ, հրամայեց, որ նա ի լուր բոլորի ասի այն ամենը, ինչ
կամենում է, որպէսզի մարդիկ, անգետ լինելով իրենց եր-
կուսի միջև առանձին խոսվածներին, այդ մասին չտան զա-
2 նազան հնարովի տեղեկություններ: Այս լսելով, Պարթա-
մասիրիսն այլևս չկարողացավ լռել, այլ խոսեց մեծ հա-
մարձակությամբ և, իմիջիայլոց, ասաց, որ ինքը ոչ (պա-
տերազմում) պարտվել է, ոչ իսկ գերի է վերցվել, այլ եկել
է կամավոր կերպով, հավատացած լինելով, որ ինքը ոչ մի
վիրավորանք չի կրի և կստանա թագավորությունը, ինչպէս
3 որ Տիրիդատեսն ստացել էր ներոնից: Տրայանոսը նրա բո-
լոր ասածներին պատշաճ կերպով պատասխան տվեց և աս-
աց, որ Հայաստանը ոչ ոքի չի տալու—քանզի այդ երկիրը
պատկանում է հռոմայեցիներին և ունենալու է հռոմայե-
ցի կառավարիչ—իսկ իրեն թույլ կտա գնալ ուր որ կամե-
4 նում է: Այսպէս Պարթամասիրիսին և նրան ընկերակցող
սպարթկներին նա բաց թողեց, տալով նրանց հեծյալ ուղե-
կիցներ, որպէսզի ոչ մեկի հետ չբանակցեն և որևէ խոռ-
վություն չբարձրացնեն: Իսկ նրա հետ եկած բոլոր հայե-

րին հրամայեց մնալ իրենց գտնված երկրում, քանի որ նրանք այժմ իր հպատակներն էին:

- 21, 1 Տրայանոսը, բոլոր հարմար վայրերում պահակազորներ թողնելով, եկավ Եդեսսա և այնտեղ առաջին անգամ տեսավ Ավդարոսին: Քանզի նախապես նա թեպետև շատ անգամ էր դեսպաններ և ընծաներ ուղարկել արքային³⁰⁸, բայց անձամբ ինքը այս կամ այն պատճառաբանությամբ երբեք չէր եկել նրա մոտ. այսպես նաև Մաննոսը՝ սահմանամերձ Արաբիայի տիրակալը, ինչպես և Սպորակեսը՝ Ան-
- 2 Թեմուրայի³⁰⁹ ցեղապետը: Ինչևիցե, Ավդարոսը այս առթիվ մասամբ համոզվելով իր որդու՝ Արբանդեսի³¹⁰ պընդումներից, որը գեղեցիկ էր և երիտասարդ և դրանով իսկ շնորհ էր գտել Տրայանոսի մոտ, մասամբ էլ ահաբեկված նրա ներկայությունից, դիմավորեց նրան ճանապարհին, սկսեց արդարանալ և ներման բրժանացալ: Քանզի որդին
- 3 նրա համար պայծառ միջնորդություն էր: Այս պատճառով էլ նա դարձավ Տրայանոսի բարեկամը և խրախճանք տվեց նրա պատվին և ընթրիքի ընթացքում բերեց իր որդուն բարբառոսական եղանակով պարելու համար:

- 22, 1 Երբ Տրայանոսը եկել էր Միջագետք, Մաննոսը նրա մոտ պատգամաբեր ուղարկեց, և Մանիսարոսը³¹¹ դեսպաններ ուղարկեց խաղաղության ի խնդիր. քանզի Օսրոեսը արշավանք էր սկսել իր դեմ, պատրաստվելով իրենից խելու Հայաստանի և Միջագետքի այն մասերը, որ ինքը նվաճել էր. (Տրայանոսը) պատասխանեց, թե ինքը չի հավատալու նրան, մինչև տրված խոստման համաձայն չգա իր
- 2 մոտ և իր գործերով չհաստատի իր խոստումները: Միևնույն ժամանակ նա կասկածներ ուներ Մաննոսի հանդեպ, այն բանի համար, որ նա Մեբարսապեսին՝ Ադիաբենեի թագավորին, զինական ուժ էր ուղարկել, որը և ամբողջությամբ կորստի էր մատնվել հռոմայեցիների կողմից: Ուստի և (Տրայանոսը) այդ ժամանակ չսպասեց նրանց գալուն, այլ ինքը շարժվեց դեպի Ադիաբենե՝ նրանց դեմ. և այսպիսով Սինգարան³¹² և մի քանի այլ վայրեր առանց պատերազմի նվաճվեցին Լուսիոսի³¹³ ձեռքով:

- 3 Ադենյուստրեն պարսպապատ ամրություն էր, որտեղ ոմն հարյուրապետ Սենտիոս ուղարկվեց իբրև դեսպան Մեբարսապեսի մոտ և այնտեղ կապանքի տակ դրվեց:

Բայց հետագայում, երբ հռոմայեցիները մոտեցան ամրոթյանը, նա իր հետ գերվածներից ոմանց կազմակերպեց և նրանց հետ ազատվելով իր կապանքներից, բերդապահների հրամանատարին սպանեց և դարպասները բաց արեց իր հայրենակիցների առաջ:

* * *

- 26, 1 Տրայանոսը գարնանամուտին ներխուժեց թշնամու երկիրը: Եվ քանի որ Տիգրիսին մերձակա երկիրը զուրկ էր նավաշինության համար պիտանի անտառանյութից, նա սայլերի վրա դեպի գետը բերեց այն նավերը, որ պատրաստվել էին Նիսիբիսի անտառներում. քանզի դրանք այնպես էին պատրաստված, որ հնարավոր էր ամբողջովին քանդել
- 2 և ապա միակցել: Նա մեծագույն դժվարությամբ կամրջեց գետը Կարդուենե լեռան դիմաց. քանզի բարբարոսները հակադիր ափին կանգնած խանգարում էին: Բայց Տրայանոսը բազմաթիվ նավեր ու զինվորներ ունեւ իր տրամադրության տակ. այնպես որ նավերի մի մասը հապճեպ միացվում էր իրար, դրանց առջևում շարված նավերի վրա կանգնած էին հուպիտներ և աղեղնավորներ, մինչդեռ մյուսները փորձում էին գետն անցնել այս կամ այն կետում: Այս բոլորի հետևանքով, ինչպես նաև անտառազուրկ երկրում այսքան մեծ թվով նավերի հայտնվելուց շփոթահար,
- 41 բարբարոսները տեղի տվեցին: Եվ հռոմայեցիներն անցան մյուս ափը և գրավեցին ամբողջ Ադիաբենեն, իսկ այս երկիրը Նինվեին սահմանակից Ասսյուրիայի մի մասն է, և Արբելան ու Գավգամելան, որտեղ Ալեքսանդրը հաղթեց Դարեհին³¹⁴, գտնվում են այս երկրում. այս երկիրը բարբարոսների լեզվով կոչվել է նաև Ատյուրիա, զույգ սիգմա (տառերը) տառու (տառով) փոխարինելու հետևանքով³¹⁵:
- 42 Ու դրանից հետո նրանք առաջացան մինչև Բաբելոն, մեծապես ազատ մնալով որևէ խոչընդոտից, քանի որ պարթևների ուժերը քայքայվել էին ներքին երկպառակություններից, մի բան, որը այդ ժամանակ ևս շարունակվում էր:

* * *

- 28, 1 Տրայանոսը մտադիր էր Եփրատը ջրանցքով բերել Տիգրիս, որպեսզի այդ ջրանցքով կարողանա իր նավերը տանել և դրանցով հնարավորություն ունենա կամուրջ պատ-

րաստելու. բայց տեղեկանալով, որ (Եփրատը) ավելի բար-
 ձրը է Տիգրիսից. այդ բանը չկատարեց, վախենալով, որ
 Եփրատը հորդառատ հունով կհոսի դեպի ցած և դրանով
 2 իսկ կդառնա աննավարկելի: Ուստի և նա ձգափոկերով նա-
 վերը քաշեց ու փոխադրեց երկու գետերի միջև եղած նվա-
 զագույն տարածության վրայով—քանի որ Եփրատի ամ-
 բողջ հոսանքը թափվում է ճահճի մեջ և այնտեղից ինչ-որ
 կերպ խառնվում Տիգրիսին—անցավ Տիգրիսը և մտավ
 Կտեսիփոն. այն նվաճելուց հետո նրան ողջունեցին իբրև
 3 իմպերատոր և նա իրավունք ստացավ Պարթիկոս³¹⁶ կոչ-
 վելու: Այլ պատիվներից բացի, սենատի որոշմամբ նրան
 իրավունք շնորհվեց հաղթահանդեսներ տոնել ինչքան ինքը
 ցանկանա:

Կտեսիփոնը գրավելուց հետո նա ցանկացավ նավել
 էրյութրեյան ծովով³¹⁷: Այս ծովը օվկիանոսի³¹⁸ մի մասն է
 և այդպես է կոչվում մի ժամանակ այստեղ տիրապետած
 4 իշխանավորի անունով³¹⁹: (Տրայանոսը) հեշտությամբ իր
 կողմը գրավեց Տիգրիս գետում գտնվող Մեսենե կղզին,
 որսուղ թագավորում էր Աթամբելոսը. սակայն նա վտանգի
 ենթարկվեց մեծ փոթորկի պատճառով, որն առաջացել էր
 Տիգրիսի սրընթաց հոսանքից և օվկիանոսի տեղատվու-
 թյունից:

Աթամբելոսը՝ Տիգրիս գետում գտնվող կղզու տիրակա-
 լը, հավատարիմ մնաց Տրայանոսին, թեպետև հարկադրվել
 էր տուրք վճարել, և այսպես կոչված Քարակս Սպասսի-
 նուի³²⁰ բնակիչները ևս, որոնք Աթամբելոսի տիրապետու-
 թյան տակ էին, նրան բարեկամաբար ընդունեցին:

29, 1 Այստեղից էլ նա եկավ մինչև օվկիանոս և երբ իմա-
 ցավ դրա բնույթը և տեսավ դեպի Հնդկաստան ընթացող մի
 նավ, ասաց. «Ես հաստատ կարշավեի հնդիկների վրա, եթե
 դեռևս երիտասարդ լինեի»: Քանի որ նա մտածում էր հնդ-
 դիկների մասին և հետաքրքրվում էր նրանց գործերով,
 ապա երանի էր տալիս Ալեքսանդրին: Նա ասում էր, թե
 նրանից ավելի հեռու կգնա և այդ մասին էլ կհաղորդի սե-
 նատին, բայց իր նվաճածն իսկ արդեն ի վիճակի չէր պահ-
 2 պանել: Իր բոլոր գործերի համար նա այլ պարգևներ ևս
 ստացավ և իրեն իրավունք տվեց իր ցանկությամբ հաղ-
 թահանդես տոնելու իր կողմից նվաճված ամեն մի երկրի

համար: Քանզի (Հռոմ) ուղարկած իր զեկուցագրերում մրշտապես այնքան շատ ժողովուրդների անուններ էր հաղորդում, որ (սենատորները) երբեմն չէին կարողանում պատկերացնել նրանց և նույնիսկ չէին կարողանում ճիշտ անվանել: Եվ (ժողովուրդը Հռոմում) նրա համար այլ պատիվներից բացի քաղաքի ֆորումում իսկ հաղթության կամար կանգնեցրեց և պատրաստվում էր նրա վերադարձին առավել հեռու գնալով, դիմավորել նրան: Բայց նրան վիճակված չէր այլևս ոչ Հռոմ ժամանել, ոչ իսկ իր նախկին սխրանքների արժանի որևէ գործ կատարել և մինչև իսկ կորցնելու էր իր նախորդ նվաճումները: Քանզի այն ժամանակամիջոցում, երբ նա նավարկում էր օվկիանոսում և այնտեղից վերադառնում, նվաճված բոլոր երկրները փոթորկվեցին և ապստամբեցին, և այդ երկրներում տեղադրված (հռոմեական) պահակազորները կամ դուրս քշվեցին, կամ կոտորվեցին:

- 30, 1 Այս ամենի մասին Տրայանոսն իմացավ Բաբելոնում³²¹: Քանզի նա եկավ այստեղ թե՛ նրա համբավի պատճառով, թեպետև նշանակալից ոչինչ չտեսավ, այլ միայն հողաթմբեր ու քարեր, ավերակներ, և թե՛ Ալեքսանդրի պատճառով, որին էլ նրա վախճանված տանը զոհաբերություն կատարեց: Ահա իմանալով այդ ամենի մասին, լուսիոսին և Մաքրիմոսին ուղարկեց ապստամբների դեմ:
- 2 Վերջինս մարտում պարտվելով, սպանվեց. մինչդեռ լուսիոսը, այլ հաջողություններից բացի, վերանվաճեց նաև Նիսիբիսը, իսկ Եդեսսան պաշարեց, գրավեց և հրի մատնեց: Սելևկիան նույնպես գրավվեց փոխհրամանատարներ Երյուկիոս Կլարոսի և Հուլիոս Ալեքսանդրի կողմից և հըրկիվեց: Տրայանոսը վախենալով, որ պարթևները ևս կարող են խռովություն բարձրացնել, ցանկացավ նրանց թագավոր տալ հենց իրենցից: Ուստի և գալով Կտեսիփոն, մի մեծ հրապարակում ի մի կանչեց բոլոր հռոմայեցիներին և բոլոր պարթևներին, որոնք այն ժամանակ այնտեղ էին ու ելնելով բարձր բեմ և պարծենալով իր կատարած գործերի համար, Պարթամասպատեսին³²² պարթևների թագավոր կարգեց, թագը նրա գլխին դնելով:

Հ Ա Տ Վ Ա Մ 3 Ո Ք Ա Ն Ա Ս Ո Ւ Ն Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Ի Գ Ր Ք Ի Յ

- 9, 6 Երբ Վոլոգեսոսը³²³, Սանատրուկեսի³²⁴ որդին, պատրաստվել էր Սևերոսի³²⁵ զորքի դեմ ճակատամարտելու և

ընդհարումից առաջ զինադադար էր խնդրել և կնքել,
(Տրայանոսը) նրա մոտ դեսպաններ ուղարկեց և Հայաս-
տանի մի մասը շնորհեց նրան խաղաղության առթիվ:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Ք Ս Ո Ւ Ն Ո Ւ Ք Ե Ր Ո Ր Դ

- 31, 1 Այնուհետև (Տրայանոսը) եկավ Արաբիա³²⁶ և գործո-
ղություններ ձեռնարկեց Հատրայի³²⁷ բնակիչների դեմ, քա-
նի որ սրանք ևս ապստամբել էին: Այս քաղաքը ոչ խոշոր է,
ոչ էլ բարգավաճ. շրջակա երկիրն էլ մեծ մասամբ անա-
պատ է և ոչ ջուր ունի—բացի փոքր մի քանակից, այն էլ
2 վատ—ոչ անտառ, ոչ իսկ խոտ: Եվ այս պատճառով էլ ան-
հնարին է դառնում մեծ ուժերով այն երկար պաշարման են-
թարկել. նրանց փրկում է նաև Հելիոսը³²⁸, որին էլ քաղաքը
ձոնելած է. ուստի և ոչ այդ ժամանակ Տրայանոսի կողմից
նվաճվեց, ոչ ևս հետագայում՝ Սևերոսի կողմից, թեպետև
քաղաքի պարիսպների որոշ մասեր նրանք տապալեցին:
3 Տրայանոսն իր հեծյալներին ուղարկեց առաջ, դեպի պա-
րիսպները, բայց ձախողվեց, ուստի և նրանք ետ շարժու-
վեցին իրենց ճամբարը, իսկ ինքը՝ Տրայանոսը, հեծյալ
անցնելիս, քիչ էր մնացել վիրավորվեր, թեպետև չճանաչ-
վելու համար հանել էր արքայական հանդերձը: Բայց թըշ-
նամիները նկատելով նրա ալեխառն հպարտ գլուխը և դեմ-
քի վեհությունը, կռահեցին նրա ով լինելը, նետեր արձա-
կեցին նրա վրա և սպանեցին նրա հեծյալ ուղեկիցներից
4 մեկին: Ու որոտ էր լինում, և ծիածան երևում, փայլակ-
ներ էին շողում, և տեղատարափ թափվում, ու կարկուտ
տեղում, և կայծակներ էին զարկում հոռմայեցիներին, երբ
սրանք փորձում էին հարձակվել: Երբ ուզում էին ճաշել,
ճանճեր էին նստում նրանց ուտելիքի և ըմպելիքի վրա, ա-
մեն ինչ տհաճությամբ համակենով: Տրայանոսը այդտեղից
հեռացավ այդ վիճակում և ոչ շատ ժամանակ անց սկսեց
հիվանդանալ:

* * *

- 33, 1 Տրայանոսը պատրաստվում էր նորից արշավել Մի-
ջագետք, բայց քանի որ հիվանդությունից ճնշվում էր, ապա
նավով ճանապարհվեց Իտալիա, Պուբլիոս էլիոս Հադրիա-
նոսին զորքի հետ մեկտեղ թողնելով Սիրիայում: Եվ այս-

պիսով հռոմայեցիները Հայաստանի և Միջագետքի մեծ մասը գրավելով և պարթևներին հաղթելով իզուր վտանգ-
 2 վեցին և իզուր տանջվեցին: Քանզի պարթևները ևս Պարթևաժառանգության գահազրկելով, նորից սկսեցին կառավարվել իրենց սեփական եղանակով: Իսկ Տրայանոսն էլ հիվանդացավ, ինչպես ինքը կասկածում էր, իրեն տրված թույնի հետևանքով. մինչդեռ ուրիշները ասում են, թե պատճառը արյունն էր, որն աճեն տարի խուժում էր նրա մարմնի ստորին մասերը, իսկ այս դեպքում կանգ էր առել:
 3 Նա նաև կաթվածահար եղավ, ու նրա մարմնի մի մասը անդամալույծ դարձավ, իսկ ամբողջ մարմինը քրտինք պատեց: Եվ նա գալով Կիլիկիայի Սելինուս քաղաքը, որը մենք անվանում ենք նաև Տրայանուպոլիս, հանկարծ հոգին փչեց, իշխելով տասներեք տարի վեց ամիս և տասնհինգ օր:

Գ Ի Ր Ք Վ Ա Ք Ս Ո Ւ Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

15, 1 Հրեաների պատերազմն այսպես ավարտվեց. մի երկրորդ պատերազմ սկսեցին ալանները—սրանք մասսագետներ են—Փարասմանեսի դրդամամբ: Այն մեծապես վնասեց Ալբանիային և Մեդիային, շոշափեց նաև Հայաստանն ու Կապպադովկիան, որից հետո ալանները մասամբ համոզվեցին Վոլոգեսոսի ընծաներից, մասամբ էլ վախեցան Կապպադովկիայի կառավարիչ Փլավիոս Արրիանոսից և դադարեցրին (պատերազմը):

15, 3 Երբ Փարասմանես իբերացին իր կնոջ հետ և կավ Հռոմ, (Անտոնինոսը)³²⁹ ընդարձակեց նրա իշխանությունը և թույլատրեց նրան զոհ մատուցել Կապիտոլիոնում, ձի նստած մի արձան կանգնեցրեց էնիևսի³³⁰ տաճարում ու դիտեց նրա և նրա որդու և մյուս երեւելի իբերների վարժանքը զենքերով:

Գ Ի Ր Ք Յ Ո Ք Ա Ն Ա Ս Ո Ւ Ն Մ Ե Կ Ե Ր Ո Ր Դ

1, 1 Մարկոս Անտոնինոսը³³¹, փրկիսոփան, երբ իրեն որդեգրած Անտոնինոսը մահանալուց հետո իշխանությունն ստացավ, անմիջապես իրեն իշխանակից դարձրեց Լուկիոս Կոմոդոսի որդուն՝ Լուկիոս Վերոսին³³²: Քանզի ինքը մարմ-
 2 նապես թույլ էր և, բացի այդ, շատ էր զբաղվում ճառեր գրելով—և ասում են, թե նա կայսր լինելով հանդերձ, ոչ ամաչում էր, ոչ էլ ծուլանում ուսուցչի մոտ հաճախելու, այլև

աշակերտեց բեովտիացի փիլիսոփա Սեքստոսին³³³ և շվա-
 3 րանեց հաճախելու և լսելու Հերմոգենեսի հռետորական
 ճառերը. բայց ինքը առավելապես հակված էր ստոիկյան-
 ների ուսմունքին—մինչդեռ Լուկիոսը ուժեղ էր և առավել
 երիտասարդ, իսկ ռազմական գործերի համար առավել
 հարմար. ուստի և Մարկոս (Ավրելիոսը) նրան ամուսնաց-
 րեց իր դստեր՝ Լուկիլլայի հետ և ուղարկեց պարթևների դեմ
 պատերազմի:

- 2, 1 Մինչ այդ Վոլոգեսոսն³³⁴ արդեն պատերազմն սկսել
 էր և նա, բոլոր կողմերից շրջապատելով Սևերիանոսի հրա-
 մանատարության տակ եղած հռոմեական լեգեոնը, որը
 գտնվում էր Ելեգեայում, Հայաստանի մի ինչ-որ վայրում,
 բոլորին նետահար էր արել և ոչնչացրել, հրամանատարնե-
 րի հետ միասին. այժմ էլ նա ուժեղ հարձակվում էր Սիրիայի
 2 քաղաքների վրա և ահաբեկում: Լուկիոսն, ահա, եկավ Ան-
 տիոք և մեծ քանակությամբ զորք հավաքելով և իր հրամա-
 նատարության տակ լավագույն զորավարներ ունենալով,
 ինքը հաստատվեց քաղաքում, կարգավորեց ամեն ինչ,
 հոգալով պատերազմի կարիքները, իսկ զորքերը հանձնեց
 3 Կասիոսին: Սա քաջաբար դիմադրեց Վոլոգեսոսի ներ-
 խուժմանը և ի վերջո, որովհետև դաշնակիցները լքել էին
 նրան՝ նահանջելու ժամանակ հալածեց և հետ վանեց մինչև
 Սելևկիա և Կտեսիփոն. նա հրդեհելով կործանեց Սելևկիան
 և Կտեսիփոնում գտնվող Վոլոգեսոսի պալատները հիմնա-
 4 հատակ քանդեց. իսկ վերադարձի ճանապարհին թեպետ
 նա կորցրեց իր զինվորների մեծագույն մասին սովի և հի-
 վանդության պատճառով, սակայն զորքի մնացորդների հետ
 3, 1 նա ետ վերադարձավ Սիրիա: Այս հաջողությունները Լու-
 կիոսին փառավորեցին, և նա մեծապես գոռոզացավ. բայց
 իր ծայրագույն բարեբախտությունը իրեն բարիք չբերեց:
 Քանզի ասում են, որ այս դեպքերից հետո նա դավեր նյու-
 թեց իր աներհոր՝ Մարկոսի դեմ և նախքան կկարողանար
 որևէ բան ձեռնարկել, թունավորման միջոցով մատնվեց
 կորստի:

Մարտիոս Վերոսն ուղարկել էր Թուկիդիդեսին, որպես-
 զի նա Սոեմոսին³³⁵ վերստին բերի Հայաստան: Սա զենքի
 սպառնալիքով, ինչպես և իրեն հանդիպողների նկատմամբ
 բոլոր դեպքերում ցուցաբերած բարեմտության շնորհիվ,

արագ թափով առաջ էր ընթանում: Այս Մարտիրոսն ընդունակություն ուներ ոչ միայն զենքերով զսպել իր հակառակորդներին, կամ արագ գործողությամբ կանխել վտանգը, կամ էլ խաբել խորամանկությամբ. մի բան, որ զորավարների ուժն է, այլև համոզիչ խոսքերով հանգստացնել նրանց և բարեկամություն շահել վեհապանծ պարգևներով կամ հրապուրել՝ բարի հույսեր տալով: ...Արդ՝ (Մարտիրոսը) գալով Նոր քաղաք³³⁶, որն իր ձեռքում պահում էր Պրիսկոսի դրած հռոմեական կայազորը, ապստամբության փորձ անողներին թե՛ խոսքով և թե՛ գործով հնազանդեց՝ նեղուց հետո հայտարարեց, որ (այդ քաղաքը) կլինի գլխավորը Հայաստանում:

Գ Ի Ր Ք Յ Ո Ք Ա Ն Ա Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ե Ր Ո Ր Դ

14,2 Նույնպես և Տիրիդատես սատրապին, որը Հայաստանում խոռվություններ էր բարձրացրել և սպանել էր հենիոքների³³⁷ թագավորին և իր սուրը թափահարել էր (Մարտիրոս) Վերոսի վրա, երբ վերջինս հանդիմանել էր նրան՝ այդ բաների համար, (Մարկոս Ավրելիոսը) շսպանեց, այլ ուղարկեց Բրետանիա:

Գ Ի Ր Ք Յ Ո Ք Ա Ն Ա Ս Ո Ւ Ն Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

1,1 Մինչ շարունակվում էր (Բյուզանդիոն քաղաքի) պաշարումը, Սևերոսը³³⁸, փառքի տենչով արշավեց բարբարոսների՝ օսրոենցիների, ադիաբենցիների և արաբների դեմ:

2 Օսրոենցիները և ադիաբենցիները՝ ապստամբելով պաշարեցին Նիսիբիսը, բայց պարտվեցին Սևերոսից. բայց ահա Նիգերի³³⁹ մահից հետո նրանք դեսպանութուն ուղարկեցին նրա մոտ, ոչ թե իրենց գործած որևէ սխալի առիթով ներողութուն խնդրելու, այլ նույնիսկ նրանից բարեգործություն պահանջելով, քանի որ, իբր իրենք ևս նրա օգտին գործ են կատարել. նրանք ասում էին, թե Նիգերի կողմնակից զինվորներին իրենք ոչնչացրել են հանուն նրա:

3 Նրանք նույնպես մի շարք ընծաներ ուղարկեցին նրան և խոստացան ետ վերադարձնել գերվածներին և իրենց ձեռքըն ընկած ամբողջ ավարը: Բայց նրանք չէին կամենում իրենց գրաված ամրությունները թողնել և կամ կայազորներ ընդունել, այլև պահանջում էին եղածներն իսկ դուրս

բերել երկրից: Այդ էր պատճառը, որ այս պատերազմը տեղի ունեցավ:

- 2, 1 Երբ Եփրատն անցնելով մտավ թշնամու տիրույթները, որտեղ երկիրը միշտ էլ ջրազուրկ է, իսկ այնժամ ամառվա պատճառով դարձել էր առավել չորային, նա իր զորքերի մեծագույն մասը կորցնելու վտանգի առաջ կանգնեց: Քանզի նրանք արդեն հոգնած էին ռազմարշավից և արևի տապից, երբ հողմափոթորիկ բարձրացավ և նրանց մեծապես սուսեց, այնպես որ ոչ կարողանում էին քայլել, ոչ էլ նույնիսկ խոսել, այլ միայն ձայնել՝ «Ջո՛ւր, ջո՛ւր»: Ու երբ (ջուր) երևաց, դրա անսովոր լինելու պատճառով թվաց, որ նույնն է, թե բոլորովին չեն գտել. մինչև որ Սևերոսը գավաթ պահանջեց և այն ջրով լցնելով, բոլորին ի տես 3 խմեց: Այսպիսով, ոմանք ևս խմեցին ու կազդուրվեցին: Այնուհետև Սևերոսը գալով Նիսիբիս, ինքն այնտեղ մնաց, իսկ լատերանոսին, Կանիդոսին և Լետոսին ուղարկեց վերոհիշյալ բարբարոսների մոտ, տարբեր ուղղութիւններով. և նրանք տեղ հասնելով, ավերում էին բարբարոսների երկիրը և գրավում քաղաքները:

- 3, 1 Այդ ժամանակ, թեպետև սկյութները ձգտում էին պատերազմելու, բայց քանի որ հավաքվել էին խորհրդի, սկսեց որոտալ և փայլատակել, և տեղատարափ սկսվեց, ու կայծակներ ընկան նրանց վրա, և ավագներից երեքն սպանվեցին, ապա նրանք ետ կանգնեցին:

- 2 Սևերոսը դարձյալ իր բանակը բաժանեց երեք մասի և մի մասը Լետոսին, մյուսը՝ Անյուլլիոսին և երրորդը Պրոբոսին տալով, ուղարկեց Արքե³⁴⁰: Նրանք երեք հատվածով ներխուժեցին և նվաճեցին Լրկիրը, թեպետև ոչ առանց դժվարության. իսկ Սևերոսը շնորհ արեց Նիսիբիս քաղաքին և այն հանձնեց հեծյալի կառավարմանը: Նա ասում էր, որ ընդարձակ մի երկիր է միացրել (կայսրությանը) և այն

- 3 դարձրել է պատվար Սիրիայի համար: Բայց գործնականում բոլորովին էլ այդպես չէր, քանի որ փաստորեն այն պատճառ էր դառնում մշտական պատերազմների և խոշոր ծախսերի, մինչդեռ քիչ՝ եկամուտ տալով, խոշոր (գումարներ) էր վատնում. իսկ այսպիսով մենք առավել մոտենալով մեղացիներին և պարթևներին, մշտապես կարծես թե նրանց համար պատերազմում ենք նրանց հարևանների դեմ:

- 9, 1 Այնուհետև (Սևերոսը) արշավեց պարթևների դեմ. որովհետև, մինչդեռ ինքը զբաղված էր քաղաքացիական պատերազմով, նրանք (գործողությունների) ազատություն ստանալով գրավել էին Միջագետքը, մեծ բազմությամբ արշավելով այնտեղ. դույզն ինչ և նրանք կգրավեին նաև Նիսիսիսը, եթե չեղած, որն այնտեղ պաշարման էր ենթարկվել, չփրկեր քաղաքը: Այս պատճառով էլ (Չեղած) առավել ևս հռչակվեց, թեև նա գերազանց էր նաև այլ գործերում՝ թե՛ մասնավոր և թե՛ հասարակական, ինչպես պատերազմների ընթացքում, նույնպես և խաղաղ ժամանակ: Սևերոսը, ժամանելով վերոհիշյալ Նիսիսիս, այնտեղ պատահեց մի շատ խոշոր վարադի: Այն սպանել էր մի հեծյալի, որն ապավինելով իր սեփական ուժին, փորձել էր տապալել նրան. այն դժվարությամբ բռնվեց մի մեծ խումբ զինվորների օգնությամբ և մորթվեց. նրան բռնած զինվորների թիվը երեսուն էր. ահա (այս վարադը) բերեցին Սևերոսին: Իսկ պարթևները շմնացին մինչև Սևերոսի դալը, այլ մեկնեցին իրենց երկիրը: Նրանց առաջնորդը Վոլոդեսոսն³⁴¹ էր, որի եղբայրը³⁴² ուղեկցում էր Սևերոսին: Արդ. Սևերոսը Եփրատի վրա նավակներ պատրաստելով, մասամբ նավակներով, մասամբ էլ հետիոտն իջավ նրա երկարությամբ: Պատրաստված նավակները շատ սրընթաց էին և արագասահ և ամրակառույց—քանզի Եփրատի երկայնքով և շրջակա վայրերում անտառները առատ նյութ էին մատակարարում—ուստի և նա արագ կերսյով գրավեց Սելևկիան և Բաբելոնը, որոնք նախապես լքված էին: Այնուհետև, գրավելով նաև Կտեսիփոնը, նա թույլ տվեց, որ զինվորները թալանեն ամբողջ քաղաքը և մեծ թվով մարդկանց կոտորեց և մոտ տասը բյուր կենդանի վերցրեց: Բայց և այնպես ոչ Վոլոդեսոսին հետապնդեց, ոչ էլ Կտեսիփոնում հաստատվեց. այլ, ասես թե այդ արշավանքը կատարվել էր միայն այդ քաղաքը թալանելու նպատակով, նա ետ եկավ, որովհետև մի կողմից երկիրն անժանոթ էր և մյուս կողմից՝ պարենի պակաս էր զգում: Նա վերադարձավ այլ ճանապարհով, որովհետև նախորդ արշավանքի ընթացքում պատահած անտառանյութը և խոտը սպառվել էր. զինվորների մի մասը վերադարձավ հետիոտն Տիգրիսի ափին ի վեր, մյուս մասն էլ նավակներով:

- 10, 1 Այնուհետև Սևերոսը անցնելով Միշագետք, մի փորձ
կատարեց նաև Հատրայի դեմ, որը հեռու չէր գտնվում,
բայց ոչ մի հաջողություն չունեցավ. այլ, ընդհակառակը,
նրա պաշարողական մեքենաները այրվեցին, և շատ դին-
վորներ կործանվեցին, իսկ շատ շատերն էլ վիրավորվե-
ցին: Այս պատճառով էլ Սևերոսը հեռացավ այնտեղից և
- 2 վերադարձավ: Այս պատերազմի ընթացքում էլ նա մահվան
ենթարկեց երեւի այրերից երկուսին. պրետորյանների տրի-
բուն Հուլիոս Կրիսպոսին, որովհետև սա դժգոհելով պա-
տերազմի աղետներից, պոետ Մարոնի մի խոսքն ասաց,
որտեղ Տուրնոսի հետ էնեասի դեմ կռվող զինվորներից մեկը
ողբւալով ասում է. «Որպեսզի Տուրնոսը ամուսնանա Լավի-
նիայի հետ, մենք, առանց որևէ մեղքի, կործանվում
ենք»³⁴³: Ու Վալերիոսին՝ նրան մեղադրող զինվորին, Սևե-
րոսը նրա փոխարեն կարգեց տրիբուն: Նա սպանեց նաև
լետոսին, որը խելամիտ էր և սիրված էր զինվորներից,
որոնք ասում էին, թե չեն գնա արշավանքի, եթե իրենց Լե-
տոսը չառաջնորդի: Եվ քանի որ ինքը ոչ մի ակնառու պատ-
ճառ չուներ, բացի նախանձից, ապա փորձում էր նրա սպա-
նության մղեքը գցել զինվորների վրա, որ իբր այդ բոլո-
րը նրանք կատարել են հակառակ իր ցանկության:
- 11, 1 Ինքը նորից արշավեց Հատրայի վրա, նախապես ամ-
բարելով մեծ քանակությամբ պարեն և պատրաստելով բազ-
մաթիվ պաշարողական մեքենաներ: Քանզի նրան թվում
էր, թե անպատվաբեր է, որ երբ մնացած բոլոր վայրերը
նվաճվել են, այս մեկը, գտնվելով այդ բոլորի մեջտե-
ղում, դեռևս դիմադրում է: Սակայն նա թե՛ մեծ քանա-
կությամբ փող վատնեց և թե՛ իր (պաշարողական) մեքե-
նաների մեծ մասը, բացի Պրիսկոսի³⁴⁴ պատրաստածներից,
ինչպես ասել ենք վերևում, կորցրեց. և այդ բոլորից բացի
- 2 նաև մեծ թվով զինվորներ: Քանզի շատերը կործանվեցին
անասնակեր հայթայթելու համար կատարված արշավանք-
ների ընթացքում, քանի որ բարբարոսների հեծելազորը
— ես նկատի ունեմ արաբականը — ամենուրեք ուժգին և մեծ
արագությամբ հարձակվում էր նրանց վրա. հատրացիներն
էլ իրենց նետահարումներով շատ հեռու էին հասնում — քան-
զի նրանք իրենց նետերի մի մասն արձակում էին մեքե-
նաների միջոցով, այնպես որ նրանք հարվածեցին նույնիսկ

3 Սևերոսի թիկնապահներից շատերին. նրանք երկու նետ միանգամից էին արձակում և բազում ձեռքեր ու բազում աղեղներ միանգամից էին նետում—բայց հռոմայեցիները ամենամեծ կորուստը կրեցին, երբ մոտեցան պարիսպներին և առավել ևս, երբ պարիսպների մի (փոքր) մասը քանդեցին. քանզի նրանց վրա, այլ բաներից բացի, թափեցին նաև կուպրալից այն նավթը, որի մասին գրել եմ վերևում³⁴⁵, և հրկիզեցին (պաշարողական) մեքենաները և բոլոր զինվորներին, ում վրա այն թափվեց: Այս ամենը Սևերոսը 12, 1 դիտում էր բարձր բեմի վրա նստած: Երբ արտաքին պարսպի մի մասը քանդվեց, և բոլոր զինվորները ձգտում էին բռնաթյամբ ներխուժել մնացած մասը, Սևերոսը արգելեց նրանց այդ անել, հրամայելով ամեն կողմից հստակորեն 2 շեփորել վերադարձի ազդանշանը: Քանզի այդ վայրը մեծապես հռչակված էր այն բանով, որ իբր դրամական մեծ հարստությունից բացի, այնտեղ կային նաև Հելիոսին ձոնված բազմաբազում ընծաներ. և Սևերոսը հույս ուներ, որ արաբները կամովին կգան համաձայնության, որպեսզի բռնու- 3 թյամբ չնվաճվեն ու գերեվարվեն: Եվ այսպես, մի օր բաց թողնելուց հետո, քանի որ ոչ ոք նրա մոտ չեկավ բանակցություն վարելու, նա զինվորներին հրամայեց դարձյալ գրոհել պարիսպները, թեպետև դրանք գիշերվա ընթացքում վերակառուցվել էին: Բայց եվրոպացիներից³⁴⁶, որոնք և միայն ի վիճակի էին ինչ-որ բան կատարել, ոչ մեկը չհնազանդվեց նրան նրա հանդեպ ունեցած զայրույթի պատճառով, ոչ իսկ մյուսները՝ սիրիացիները, որոնք նրանց փո- 4 խարեն ստիպված էին գրոհել, շարաշար կործանվեցին: Եվ այսպիսով, աստված, որը փրկել էր քաղաքը, նախ զինվորներին, որոնք կարող էին ներխուժել (քաղաք), ետ կանչեց Սևերոսի միջոցով, ապա երբ Սևերոսը հետագայում ջանկացավ գրավել այն, զինվորների միջոցով խանդարեց 5 նրան: Ահա այս պատճառով էլ Սևերոսը այնքան շփոթվեց, որ երբ նրա մերձավորներից ինչ-որ մեկը խոստացավ, որ եթե իրեն տրամադրի եվրոպացի զինվորներից միայն հինգ հարյուր հիսուն մարդ, ապա ինքը առանց մյուս զորքերը վտանգի ենթարկելու, կգրավի քաղաքը, ի լուր բռնի՝ պատասխանեց. «Իսկ որտեղից ես այդքան զինվոր գտնեմ»:

այդ ասում էր զինվորների անհնազանդությունն ակնարկելով:

13, 1 Այսպես, քսան օր (քաղաքը) պաշարելուց հետո մեկնեց Պաղեստին և զոհեր մատուցեց Պոմպեոսի պատվին:

Գ Ի Ր Ք Յ Ո Թ Ա Ն Ա Ս Ո Ւ Ն Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Գ³⁴⁷

12, 1a Ավգարոսը³⁴⁸, Օսրոենեի թագավորը, երբ մի անգամ արդեն տիրել էր իր ցեղակիցներին, ոչ մի դաժան միջոց չթողեց, որ չկիրառեր նրանց երևելիների դեմ: Նա խոսքով հորդորում էր նրանց հրաժարվել հռոմեական բարքերից, մինչդեռ գործնականում իր անսահման իշխանությունն էր կիրառում նրանց վրա:

12 Արդ՝ (Անտոնինոսը)³⁴⁹ խաբելով Օսրոենեի Ավգարոս թագավորին, համոզեց նրան իբրև բարեկամի գալ իր մոտ, որից հետո նրան ձերբակալելով կալանավորեց և այգալիսով Օսրոենեն, որը մնացել էր առանց թագավորի, հպատակեցրեց:

Իսկ հայոց թագավորին³⁵⁰, որը վեճի մեջ էր իր որդիների հետ, բարեկամական նամակներով նույնպես կանչեց, իբր նրանց հաշտեցնելու պատրվակով, բայց սրանց հետ ևս վարվեց այնպես, ինչպես Ավգարոսի հետ: Սակայն հայերը չհանդուրժեցին նրան, այլ դիմեցին զենքի, ու այլևս նրանցից ոչ ոք երբեկից ոչ մի բանում նրան չէր հավատում, այնպես որ նա գործով սովորեց, թե որքան վնասաբեր է կայսեր համար խաբեությունը վերաբերվել բարեկամներին³⁵¹:

2a Նա մեծապես պարծենում էր, որ պարթևների թագավոր Վոլոգեսոսի³⁵² մահից հետո նրա որդիները կռվում էին զահի համար, պատահաբար կատարվող այդ դեպքերը վերագրելով իր կատարած նսխապատրաստական աշխատանքին:

* * *

18, 1 Այսպիսի գործեր կատարեց (Անտոնինոսը) Նիկոմեդիայում ձմեռելու ժամանակ. նա մարզեց նաև մակեդոնական փաղանգը և երկու շատ խոշոր մեքենաներ կառուցեց հայկական և պարթևական պատերազմների համար այնպես, որ դրանք քանդած վիճակում նավերի վրա կտրողանար փոխադրել Սիրիա...

* * *

- 19, 1 Երբ նա արշավեց պարթևների դեմ, այդ պատերազմը պատճառաբանեց նրանով, որ Վոլոգեսոսը, երբ ինքը նրանից սլահանջեց Տիրիդատեսին³⁵³ և նրա հետ ուն Անտիոքոսի, նրանց չհանձնեց: Այս Անտիոքոսը կիլիկեցի էր և սկզբում իբրև թե կիլիկյան փիլիսոփա էր և դրանով պատե-
2 րազմում մեծապես օգնել էր զինվորներին. քանզի երբ զինվորները ցրտաշունչ ձմռան պատճառով հուսահատվել էին, նա կարողանում էր սրտապնդել նրանց՝ իրեն նետելով ձյան մեջ և թավալվելով դրա վրա: Ուստի և նա շատ դրամ և պատիվներ ստացավ թե՛ Սևերոսից և թե՛ Անտոնինոսից: Այս ամենից նա այնքան գոռոզացավ, որ հարեց Տիրիդատեսին և սրա հետ միասին փախավ պարթև (թագավորի) մոտ:

* * *

- 21, 1 Երբ պարթև (թագավորը) վախեցավ և Տիրիդատեսին ու Անտիոքոսին հանձնեց (կայսեր), սա իսկույն ևեթ հրա-
ժարվեց արշավանքից. բայց Թեոկրիտոսը, ոչին զորքով նա ուղարկել էր հայերի դեմ, նրանց կողմից պարտության մատ-
նըվեց և ծանր դժբախտության մեջ ընկավ:

Գ Ի Ր Ք 3 Ո Թ Ա Ն Ա Ս Ո Ի Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ³⁵⁴

- 1, 1 Այնուհետև (Անտոնինոսը) արշավեց պարթևների դեմ այն պատրվակով, որ Արտաբանոսը³⁵⁵ չէր ցանկացել իր դստերը ամուսնության տալ իրեն—քանզի (Արտաբանոսը) լավ էր հասկանում, որ նա խոսքով իբր ուզում էր իր աղջկա հետ ամուսնանալ, բայց իրականում ցանկանում էր սեփա-
2 կանել պարթևների թագավորությունը— ուստի (Անտոնինոսը) հանկարծակի հարձակվելով, մեծ տարածության վրա երկիրը ավերեց Մեդիայի շուրջը, մեծ թվով բերդեր նվա-
ճեց, գրավեց Արբելան³⁵⁶ և բաց անելով պարթևների ար-
քունի դամբարանները, ցրիվ տվեց ոսկորները, քանի որ
3 պարթևները նույնիսկ չկովեցին նրա դեմ: Հետևաբար և ես այդ ժամանակ կատարվածների մասին ոչ մի բացառիկ բան չունեմ գրելու, բացի այն, որ երկու զինվորներ, զինով լիքը մի տիկ հափշտակած, դիմեցին նրան, յուրաքանչյու-

րը իր համար պահանջելով ամբողջ այդ ավարը: Երբ (կայս-
րը) նրանց հրամայեց գինին հավասարապես բաժանել
իրար միջև, ապա նրանք մերկացրին իրենց թրերը և տիկը
կիսեցին, այն գինու հետ կես առ կես ստանալու համար:

4 Նրանք այնքան էին հարգում իրենց կայսեր, որ նույնիսկ
նման հարցերով էին նրան անհանգստացնում և այնքան
խելք ունեին, որ կորցրին թե՛ տիկը և թե՛ գինին: Ահա և
բարբարոսներն ապաստանեցին լեռներում, Տիգրիսից այն
կողմ, որպեսզի սլափափափվեն տեսնեն, իսկ Անտոնի-
նոսը թաքցնում էր այս, ասես ինքը վերջնականապես հաղ-
թել էր նրանց, որոնց նույնիսկ չէր էլ տեսել. և հատկապես
պարծենում էր, որ ինչպես ինքը հաղորդել էր, հանկարծ
լեռից իջած մի առյուծ կռվում օգնել էր իրեն:

* * *

- 26, 2 Մակրինոսը³⁵⁷ տեսնելով, որ Արտաբանոսը խիստ պայ-
րացած է իր կրած այս շարիքների պատճառով և մեծ զոր-
քով ներխուժել է Միջագետք, նախ ինքնակամ նրան ուղար-
կեց գերիներին և բարեկամական ուղերձ, խաղաղության
հաստատելու առաջարկով, տեղի ունեցածների պատճառը
- 3 համարելով Տարավտասին³⁵⁸: Բայց (Արտաբանոսը) չըն-
դունելով այդ, միաժամանակ հրամայեց, որ (Մակրինոսը)
վերաշինի քանդված բերդերն ու քաղաքները և ամբողջովին
հեռանա Միջագետքից և հատուցում տա ինչպես մյուս բո-
լորի, այնպես էլ թագավորական գերեզմանների պղծման
- 4 համար. քանզի նա հույսը դրել էր իր հավաքած մեծաքա-
նակ զորքի վրա և արհամարհելով Մակրինոսին որպես անար-
ժան ինքնակալի, անհագ զայրույթով էր լցված նրա դեմ և
հույս ուներ, որ առանց նրա համաձայնության իսկ ինքը
- 5 կկատարի իր կամեցած ամեն ինչը. Մակրինոսը նույնիսկ
ժամանակ չունեցավ խորհրդակցելու, այլ հանդիպելով
նրան դեպի Նիսիբիս առաջանալիս, պարտվեց, երբ ճամ-
բարած իր զինվորները ջրի համար կռվի բռնվեցին թշնամու
հետ: Քիչ էր մնացել, որ նա նույնիսկ ռազմական ճամբարը
կորցնեք. բայց այնտեղ գտնվող վահանակիրները և գումա-
կայիները փրկեցին այն. քանզի սրանք քաջալերվելով
դուրս եկան ճամբարից և հարձակվեցին բարբարոսների
վրա. այս հանկարծակի հարձակումը օգնեց նրանց և թվում

էր, թե նրանք ոչ թե սպասավորներ են, այլ զինված մարտիկներ³⁵⁸...

8 ...Այնժամ ահա այս դեպքերը կատարվեցին. իսկ աշնանն ու ձմռանը, երբ կոնսուլներ էին Մակրինոսը և Աղվենտոսը, նրանք այլևս իրար հետ կռվի չբռնվեցին, այլ դեսպանություններ և բանագնացներ փոխանակելով, իրար

27, 1 հետ համաձայնության եկան: Քանզի Մակրինոսը բնածին երկշոտությունից —նա, որպես մավր, շատ էր վախկոտ— ինչպես նաև զինվորների անկարգության պատճառով, չհամարձակվեց պատերազմել, այլ խաղաղության համար շատ առատ ընծաներ պարգևեց ու դրամ ուղարկեց թե՛ Արտաբանոսին և թե՛ նրա հզորագույն մերձավորներին, այն- քան, որ մեբողջ ծախսը կազմեց հինգ հազար բյուր (դրաքման)³⁶⁰: Իսկ (Պարթևը) նույնպես դեմ չէր հաշտության թե՛ այս (նվերների) պատճառով, և թե՛ քանի որ նրա զինվորները անհանգստանում էին, որովհետև երկար ժամանակ է, ինչ տնից հեռացել էին —իսկ այդ բանին նրանք սովոր չէին— որով և պարենի պակաս էին զգում. քանզի նրանք այդպիսի պատրաստություն չեն տեսնում, իսկ տեղում էլ չէին կարողանում պարեն ձեռք բերել, քանի որ այն կամ

3 ոչնչացված էր, կամ էլ գտնվում էր բերդերում: Այսուհանդերձ Մակրինոսը բոլոր կատարվածների մասին ճշգրիտ զեկույց չէր ուղարկել սենատին, ուստի և որոշվեց նրա պատվին հաղթանակի զոհեր մատուցել և միաժամանակ նրան շնորհվեց «պարթևական» տիտղոսը: Բայց նա մերժեց այդ, ամաչելով, իհարկե, վերցնել տիտղոսն այն թրշնամու համար, որից ինքը պարտվել էր:

4 Այսուհանդերձ հայոց (թագավորի) դեմ նրա մղած սյատերազմը ևս, ինչպես ասել եմ, դադարեց, երբ Տիրիդատեսը³⁶¹ ընդունեց Մակրինոսի կողմից իրեն ուղարկված թագը, ինչպես նաև մորը, որին Տարավտասը տասնմեկ ամիս պահել էր բանտում, ինչպես նաև ստացավ այն մեբողջ ավարը, որ տարված էր Հայաստանից և բոլոր այն երկրները, որ նրա հայրը ձեռք էր բերել Կապադովկիայում. նա հույս ունեւր նաև ստանալու այն փողը, որ ամեն տարի ուղարկում էին հռոմայեցիները³⁶²:

* * *

39, 1 Արդ՝ պարտվելով հունիսի ութին, (Մակրինոսը) իր որդուն Եպագաթոսի և մի քանի այլոց միջոցով ուղարկեց

224

Արտաբանոսին, իսկ ինքը մտավ Անտիոք իբրև հաղթանա-
2 կած, որպեսզի ընդունեն իրեն. բայց երբ նրա պարտու-
թյունը հայտնի դարձավ, ու շատերը սպանվեցին ճանա-
պարհներին և քաղաքում, այս կամ այն կողմին համակրե-
լու պատճառով, նա այստեղից ևս ձիով փախավ գիշերով.
զրուխն ու ամբողջ մորուքը սափրած, ծիրանի (թիկնոցի)
վրայից գորշագույն արտազգեստ հագած, որպեսզի առավե-
3 լագույն չափով նմանվի սովորական քաղաքացու: Լևյս ձևով
նա փոքր խմբի հետ հասավ Կիլիկիայի Այգե քաղաքը, որ-
տեղ ներկայացավ իբրև սուրհանդակ զինվորներից մեկը և
ստանալով մի կառք, դրանով անցավ Կապպադոկիան, Գա-
լատիան և Բյութանիան, մինչև Նրիբոլոն նավահանգիստը,
որը գտնվում է Նիկոմեդիա քաղաքի դիմաց. նա մտադիր
էր վերադառնալ Հռոմ, որտեղ հույս ուներ սենատի և ժո-
4 ղովրդի օգնությունն ստանալ: Եթե նա իրոք խուսափեր, ա-
պա գուցե կարողանար ինչ-որ հաջողության հասնել. քանզի
ժողովուրդը առավելապես համակրում էր նրան, սիրիացի-
ների հանդգնության, կեղծ Անտոնինոսի դեռատի տարիքի
և Գաննյուսի ու Կոմագոնի ինքնագլուխ վարվեցողության
պատճառով. այնպես, որ զինվորներն իսկ կամ սիրահո-
ժար պետք է փոխեին իրենց վերաբերմունքը, կամ էլ, հա-
5 կառակ դեպքում, պետք է ենթարկվեին: Արդ՝ իր անցած
(երկրներում) ժողովրդի միջից և ոչ մեկը, եթե նույնիսկ
նրան ճանաչած լիներ, նրա վրա ձեռք չէր բարձրացնում: Իսկ
Նրիբոլոնից Քաղկեդոն նավելիս — քանզի նա չհամարձակ-
վեց մտնել Նիկոմեդիա, վախենալով Բյութանիայի կառա-
վարիչ Կեկիլիոս Արիստոնից—պրոկուրատորներից մեկի
մոտ մարդ ուղարկեց դրամ պահանջելով և դրանով իսկ
ճանաչվեց և ձերբակալվեց Քաղկեդոնում³⁶³... Հարյուրա-
պետ Ավրելիոս Կելսոսի կողմից և մինչև Կապպադոկիա
40, 1 բերվեց իբրև ամենաանարգված մարդկանցից մեկը: Այս-
տեղ էլ իմանալով, որ իր որդին ևս բռնվել է—նրան ձեռք էր
զցել Կլավդիոս Պոլլիոնը՝ լեզեոնի հարյուրապետը, Զեզման
անցնելիս, որտեղ նախորդ անգամ կեսար էր հռչակվել—
իրեն կառքից ցած նետեց—քանի որ կապված չէր—և իր
ուսր միայն ջարդեց. բայց քիչ հետո, երբ արդեն որոշվել էր
նրան մահվան ենթարկել Անտիոք շմտած, սպանվեց հար-
յուրապետ Մարկիանոս Տավրոսի կողմից...

3, 1 Շատ երկրներում շատ ապստամբություններ ծագեցին, և ղրանցից մի քանիսը թեև խիստ ահեղ էին, սակայն ճնշվեցին:

Իսկ Միջագետքում կատարված դեպքերը առավել ահավոր էին և իրականում սարսափ էին գցել բոլորի վրա. ոչ միայն Հռոմի բնակիչների, այլև մյուս վայրերի: Քանզի ոմն 2 Արտաքսերքսես³⁶⁴, պարթևներին երեք ճակատամարտում հաղթելուց և նրանց թագավոր Արտաբանոսին սպանելուց հետո, ռազմի ելավ Հատրայի դեմ, այն (գրավելով) հոռմայեցիների գեմ իր համար հենարան դարձնելու նպատակով: Նա թեև կործանեց պարիսպը, բայց կորցնելով իր զինվորներից շատերին, որոնք դարանի մեջ էին ընկել, ետ նա-

3 հանջեց Մեդիա և, այս երկրում, ինչպես նաև Պարթիայում, մասամբ բռնություն մասամբ էլ ահաբեկմամբ, գրավելով մի շարք շրջաններ, շարժվեց դեպի Հայաստան: Այստեղ նրան գիմադրեցին տեղի բնակիչները և մեղացիներից ոմանք, ինչպես նաև Արտաբանոսի որդիները և նա, ինչպես ոմանք ասում են, փախավ. իսկ ուրիշները ասում են, թե նա ետ քաշվեց, ավելի մեծ զորք պատրաստելու հա-

4 մար: Այսպիսով, նա մեզ համար ահավոր եղավ. քանզի նա մի խոշոր բանակով պատրաստ նստել էր, սպառնալով ոչ միայն Միջագետքին, այլև Սիրիային: Նա սպառնում էր, որ վերստին կնվաճի այդ ամենը, որպես նախնիներից իրեն հասնող ժառանգություն, (ինչպես և) այն բոլոր (երկրները), ինչ հնում պարսիկները ունեին մինչև հելլենական ժովր³⁶⁵,